



TÜRKİYE CUMHURİYETİ CUMHURBAŞKANLIĞI
STRATEJİ VE BÜTÇE BAŞKANLIĞI

ON İKİNCİ KALKINMA PLANI
2024 - 2028

ESNAF, SANATKÂRLAR VE KOOPERATİFÇİLİK

ÖZEL İHTİSAS KOMİSYONU RAPORU

ANKARA 2023



**T.C. CUMHURBAŞKANLIĞI
STRATEĞI VE BÜTÇE BAŞKANLIĞI**

**ON İKİNCİ KALKINMA PLANI
(2024-2028)**

**ESNAF, SANATKÂRLAR VE
KOOPERATİFÇİLİK**

ÖZEL İHTİSAS KOMİSYONU RAPORU

Ankara 2023

ISBN 978-625-8356-46-5

Bu yayının tüm hakları Strateji ve Bütçe Başkanlığına aittir.
Kaynak gösterilmek suretiyle alıntı yapılabilir.

İÇİNDEKİLER

| | |
|---|------|
| TABLO LİSTESİ | iv |
| ŞEKİL ve GRAFİK LİSTESİ | v |
| KISALTMALAR | vi |
| KATILIMCI LİSTESİ-I..... | viii |
| KATILIMCI LİSTESİ-II..... | x |
| YÖNETİCİ ÖZETİ | xii |
| GİRİŞ | 1 |
| BÖLÜM-I..... | 3 |
| ESNAF VE SANATKÂRLAR..... | 3 |
| 1. MEVCUT DURUM ANALİZİ..... | 3 |
| 1.1. Dünyada Genel Durum | 3 |
| 1.2. Türkiye’de Genel Durum..... | 10 |
| 1.2.1. Türkiye’de Esnaf ve Sanatkârlar | 10 |
| 1.2.2. Türkiye Geneli Esnaf ve Sanatkârlara Ait Temel Veriler ve Göstergeler..... | 13 |
| 1.2.3. Esnaf ve Sanatkârların Tabi Oldukları Mevzuat | 16 |
| 1.2.4. Ulusal Politikalar | 29 |
| 1.2.5. Esnaf ve Sanatkârların Mevcut Sorunları..... | 36 |
| 2. PLAN DÖNEMİ PERSPEKTİFİ | 66 |
| 2.1. Türkiye’deki Dinamikler ve Dünyadaki Eğilimlerin Muhtemel Yansımaları | 66 |
| 2.2. Uzun Vadeli Hedefler | 66 |
| 2.3. On İkinci Plan Hedefleri | 66 |
| 2.4. Temel Amaç ve Politikalara Dönük Uygulama Stratejileri ve Tedbirler | 67 |
| 2.5. Plan Amaç, Hedef ve Politikalarının Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleriyle İlişkisi .. | 70 |
| 2.6. Plan Hedeflerini Gerçekleştirmek İçin Yapılması Önerilen Araştırmalar | 71 |
| 3. SONUÇ VE GENEL DEĞERLENDİRME | 72 |
| BÖLÜM-II | 73 |
| KOOPERATİFÇİLİK | 73 |

| | |
|--|-----|
| 1. MEVCUT DURUM ANALİZİ..... | 73 |
| 1.1. Dünyada (Benzer Ülkeler ve Uluslararası Kuruluşlarda) Genel Durum | 73 |
| 1.1.1. Dünyadaki Gelişme Eğilimleri | 73 |
| 1.1.2. Uluslararası Standartlar | 74 |
| 1.2. Türkiye’de Genel Durum..... | 76 |
| 1.2.1. Kapsam ve Mevzuat | 78 |
| 1.2.2. Sorumlu Kurum ve Kuruluşlar | 87 |
| 1.2.3. Ulusal Politikalar | 88 |
| 1.2.4. On Birinci Kalkınma Planı | 93 |
| 1.2.5. Hedeflere Ulaşılmasının Önündeki Başlıca Sorunlar | 94 |
| 1.3. Türkiye’deki Dinamikler ve Dünyadaki Eğilimlerin Muhtemel Yansımaları | 106 |
| 1.3.1. Türkiye’deki Dinamikler | 106 |
| 1.3.2. Dünyadaki Eğilimler..... | 108 |
| 2. PLAN DÖNEMİ PERSPEKTİFİ | 111 |
| 2.1. Uzun Vadeli Hedefler | 111 |
| 2.2. On İkinci Plan Hedefleri | 111 |
| 2.3. Hedeflere Dönük Temel Amaç ve Politikalar..... | 112 |
| 2.4. Temel Amaç ve Politikalara Dönük Uygulama Stratejileri ve Tedbirler | 114 |
| 2.4.1. Toplum genelinde kooperatif bilincinin artırılması..... | 114 |
| 2.4.2. Yeni ve yenilikçi kooperatifçilik uygulamalarının yaygınlaştırılması | 114 |
| 2.4.3. Kurumsal yapının iyileştirilmesi | 114 |
| 2.4.4. Akademik alanda kooperatifçiliğin geliştirilmesi..... | 115 |
| 2.4.5. Tarım alanında kooperatifçiliğin geliştirilmesi | 116 |
| 2.4.6. Kredi ve kefalet kooperatiflerinin daha etkin hale getirilmesi | 117 |
| 2.4.7. Kooperatif Destek Programının Geliştirilmesi | 117 |
| 2.4.8. Tarım Satış Kooperatiflerinin Finansmana Erişimi ve Kurumsal Kapasitesinin Geliştirilmesi | 118 |
| 2.4.9. Kadın Kooperatiflerinin Güçlendirilmesi | 119 |
| 2.4.10. Sanayi Sitesi Kooperatifçiliğinin Geliştirilmesi | 120 |

| | | |
|----------------|---|-----|
| 2.4.11. | İklim Değişikliğiyle Mücadelede Kooperatifler | 120 |
| 2.4.12. | Sosyal Gruplar İçin Kooperatifçilik..... | 121 |
| 2.4.13. | Kooperatifçilikte Elektronik Hizmetlerin Geliştirilmesi | 121 |
| 2.5. | Plan Amaç, Hedef ve Politikalarının Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleriyle İlişkisi | 121 |
| 2.6. | Plan Hedeflerini Gerçekleştirmek İçin Önerilen Ulusal Eylem Planı Çalışması..... | 122 |
| 3. | SONUÇ VE GENEL DEĞERLENDİRME | 123 |
| 3.1. | Sektörün/Tematik Konunun Ülkemizin Gelişmesine Katkısının Değerlendirilmesi. | 125 |
| 3.1.1. | Kooperatiflerin İstihdama Katkısı | 127 |
| 3.2. | Kooperatiflerin Sanayiye Katkısı..... | 129 |
| KAYNAKÇA | | 134 |

TABLO LİSTESİ

| | |
|---|-----|
| Tablo 1 En Fazla Esnaf ve Sanatkârın Kayıtlı Olduğu 5 İl..... | 13 |
| Tablo 2 En Az Esnaf ve Sanatkârın Kayıtlı Olduğu 5 İl..... | 13 |
| Tablo 3 Kadınların En Fazla İcra Ettiği 5 Meslek | 14 |
| Tablo 4 Erkeklerin En Fazla İcra Ettiği 5 Meslek..... | 14 |
| Tablo 5 Esnaf ve Sanatkârların Mesleklere Göre Dağılımı | 15 |
| Tablo 6 Meslek Kuruluşları Sayıları | 15 |
| Tablo 7 Geleneksel Girişimci Destek Programı Unsurları ve Destek Tutarları..... | 38 |
| Tablo 8 İleri Girişimci Destek Programı Unsurları ve Destek Tutarları..... | 39 |
| Tablo 9 İş Planı Ödülü Destek Programı Unsurları ve Destek Tutarları | 40 |
| Tablo 10 Ar-Ge, Ür-Ge ve İnovasyon Destek Programı ve Destek Tutarları..... | 41 |
| Tablo 11 Ar-Ge ve İnovasyon Destek Programı..... | 42 |
| Tablo 12 KOBİ TEKNOYATIRIM - KOBİ Teknolojik Ürün Yatırım Destek Programı..... | 43 |
| Tablo 13 İşletme Geliştirme Destek Programı Unsurları ve Destek Üst Limitleri | 44 |
| Tablo 14 Yaşayan Kültür Mirası İşletmeler Destek Programı Unsurları ve Destek Tutarları | 47 |
| Tablo 15 Yeşil Dönüşüm Destek Programı Unsurları ve Destek Tutarları..... | 48 |
| Tablo 16 Yurt Dışı Pazar Destek Programı..... | 52 |
| Tablo 17 KOBİ Finansman Destek Programı | 53 |
| Tablo 18 KGF Destekleri | 56 |
| Tablo 19 Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri İlişkisi Özeti..... | 70 |
| Tablo 20 2023 Yılı Cumhurbaşkanlığı Yıllık Programında Kooperatifçilik | 91 |
| Tablo 21 İSO 500 Listelerinde Kooperatifler ve İştirakleri | 131 |

ŞEKİL LİSTESİ

| | |
|--|----|
| Şekil 1 Esnaf ve Sanatkârların Cinsiyete Göre Dağılımı | 14 |
| Şekil 2 Bölgelere göre dünya nüfusu, milyar kişi, 1980, 2000, 2016 | 58 |
| Şekil 3 Bölgelere göre internet kullanımının toplam nüfus içerisindeki payı, %, 1996, 2000, 2016 | 58 |
| Şekil 4 Ülkelere göre internet kullanımı, toplam nüfus içerisindeki pay, ilk 15 ülke, %, 2016 | 59 |
| Şekil 5 Ülkelere göre akıllı telefon kullanımı, toplam nüfus içerisindeki pay, ilk 15 ülke, %, 2016 | 59 |
| Şekil 6 Dünya genelinde perakende e-ticaret hacmi ve e-ticaretin toptan perakende içerisindeki payı, 2015-2021 | 60 |
| Şekil 7 Toplam sınır ötesi e-ticaret değeri, B2C, milyar dolar, 2014-2020 | 60 |
| Şekil 8 Toplam B2C e-ticaret cirosunun bölgelere göre dağılımı, %, 2017 | 61 |
| Şekil 9 Toplam B2C e-ticaret cirosunun bölgelere göre dağılımı, milyar dolar, 2017 | 61 |
| Şekil 10 Toplam sınır ötesi B2C e-ticaret cirosunun bölgelere göre dağılımı, %, 2017 | 62 |
| Şekil 11 Toplam sınır ötesi B2C e-ticaret cirosunun bölgelere göre dağılımı, milyar dolar, 2017 | 62 |
| Şekil 12 Toplam B2C e-ticaret cirosunun ülkelere göre dağılımı, milyar dolar, 2017 | 63 |
| Şekil 13 Sınır ötesi e-ticaret, B2C, 2015 | 63 |
| Şekil 14 E-ticarette Türkiye'nin Yeri | 64 |

KISALTMALAR

| | |
|-----------------|---|
| AB | Avrupa Birliği |
| ANTBİRLİK | S.S. Antalya Pamuk ve Narenciye Tarım Satış Kooperatifleri Birliği |
| Ar-Ge | Araştırma-geliştirme |
| BM | Birleşmiş Milletler |
| DFİF | Destekleme ve Fiyat İstikrar Fonu |
| ESBİS | Esnaf ve Sanatkârlar Bilgi Sistemi |
| ESDEP | Esnaf ve Sanatkârlar Değişim, Dönüşüm, Destek (3D) Strateji Belgesi ve Eylem Planı |
| ESHEP | Esnaf ve Sanatkârlara Verilen Hizmetlerin Etkinliğinin ve Verimliliğinin Artırılması Projesi |
| ESKGM | Esnaf, Sanatkârlar ve Kooperatifçilik Genel Müdürlüğü |
| ESKKK | Esnaf ve Sanatkârlar Kredi ve Kefalet Kooperatifi |
| ESSEP | Esnaf ve Sanatkârlar Stratejisi ve Eylem Planı |
| HAK | Helal Akreditasyon Kurumu |
| HALKBANK | Türkiye Halk Bankası Anonim Şirketi |
| ICA | Uluslararası Kooperatifler Birliği |
| İŞKUR | Türkiye İş Kurumu |
| ILO | Uluslararası Çalışma Örgütü (International Labour Organization) |
| IPARD | Kırsal Kalkınma Katılım Öncesi Yardım Enstrümanı (Instrument for Pre-accession Rural Development) |
| İSO | İstanbul Sanayi Odası |
| KARADENİZBİRLİK | S.S. Karadeniz Yağlı Tohumlar Tarım Satış Kooperatifleri Birliği |
| KDV | Katma Değer Vergisi |
| KGF | Kredi Garanti Fonu |
| KOBİ | Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletmeler |
| KOSGEB | Küçük ve Orta Ölçekli Sanayi Geliştirme ve Destekleme İdaresi Başkanlığı |
| KOOPBİS | Kooperatif Bilgi Sistemi |

| | |
|---------------|---|
| M | Madde |
| MARMARABİRLİK | S.S. Marmara Zeytin Tarım Satış Kooperatifleri Birliği |
| NACE | Ekonomik Faaliyetlerin İstatistiki Sınıflaması (Nomenclature des Activit s  conomiques dans la Communaut  Europ enne) |
| OECD | Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği  rg t  (Organisation for Economic Co-operation and Development) |
| OVP | Orta Vadeli Program |
| SBA | K c k İşletmeler Yasası (Small Business Act for Europe) |
| SBB | Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı |
| SGK | Sosyal Güvenlik Kurumu |
| STK | Sivil Toplum Kuruluşu |
| TESK | Türkiye Esnaf ve Sanatkârları Konfederasyonu |
| TESKOMB | Türkiye Esnaf ve Sanatkârlar Kredi ve Kefalet Kooperatifleri Birlikleri Merkez Birliği |
| TSE | Türk Standartları Enstitüsü |
| TRAKYABİRLİK | S.S. Trakya Yağlı Tohumlar Tarım Satış Kooperatifleri Birliği |
| TTK | 13/01/2011 tarihli ve 6102 sayılı Türk Ticaret Kanunu |
| TÜİK | Türkiye İstatistik Kurumu |
| TÜKOSEP | Türkiye Kooperatifçilik Stratejisi ve Eylem Planı (2012-2016) |
| TÜRKAK | Türk Akreditasyon Kurumu |
| TÜRKPATENT | Türk Patent ve Marka Kurumu |
|  r-Ge |  r n Geliştirme |
| VUK | Vergi Usul Kanunu |
| Y K | Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı |

KATILIMCI LİSTESİ-I

(Esnaf ve Sanatkârlar Alt Komisyonu)

BAŞKAN

Necmettin ERKAN T.C. Ticaret Bakanlığı

KOORDİNATÖRLER

Tülay Y. KÜÇÜKÖNDER Strateji ve Bütçe Başkanlığı

Uğur EMEÇ Strateji ve Bütçe Başkanlığı

Zeynep ÖZDEMİR Strateji ve Bütçe Başkanlığı

RAPORTÖR

Damla Ebru AKTAŞ T.C. Ticaret Bakanlığı

ÜYELER

Adlıhan DERE Antalya Esnaf ve Sanatkârlar Odaları Birliği

Ahmet SARIKAN T.C. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı

Ahmet AYDAN Türkiye Umum Ayakkabıcılar Federasyonu

Alican EBEDİNOĞLU Diyarbakır Esnaf ve Sanatkârlar Odaları Birliği

Ayşegül OSKAY T.C. Hazine ve Maliye Bakanlığı

Ayşegül TAŞ Çankaya Üniversitesi

Ayşen ÇATAK T.C. Ticaret Bakanlığı

Bayram KARAKAŞ Türkiye Berberler, Kuaförler ve Güzellik Salonu İşletmecileri Federasyonu

Buğra Sabri UŞAKLI Trendyol

Dilber ULAŞ Ankara Üniversitesi

Ercan SARIKAYA Kayseri Marangozlar, Mobilyacılar ve Döşemeciler Odası

Erhan KÖKSAL T.C. Ticaret Bakanlığı

Faik YILMAZ İstanbul Esnaf ve Sanatkârlar Odaları Birliği

Fidan ÇELİK T.C. Çevre Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı

Güven SAYILGAN Ankara Üniversitesi

Hacı Eyüb GÜLER Samsun Esnaf ve Sanatkârlar Odaları Birliği

Hamza Alper DOĞRU KOSGEB

| | |
|---------------------|---|
| Hayrettin YILDIRIM | Türkiye Madeni Eşya Sanatkârları Federasyonu |
| Hüseyin TAKLACI | Türkiye Ağaç İşleri Esnaf ve Sanatkârları Federasyonu |
| Mehmet DEĞİRMENCİ | Strateji ve Bütçe Başkanlığı |
| Mehmet Şefik BAKAY | Şanlıurfa Esnaf ve Sanatkârlar Odaları Birliği |
| Murat CANGÜL | Türkiye Esnaf ve Sanatkârları Konfederasyonu |
| Murat ÖZDİLEK | T.C. Ticaret Bakanlığı |
| Okan DOĞAN | T.C. Milli Eğitim Bakanlığı |
| Özer METİN | T.C. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı |
| Özgür ARZİK | T.C. Ticaret Bakanlığı |
| Pelin ÖRTEN DEMİRCİ | T.C. Ticaret Bakanlığı |
| Senem YAVAŞ | Yemek Sepeti |
| Şükrü ÇİĞDEM | T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı |
| Tamer MANAV | Strateji ve Bütçe Başkanlığı |
| Uğur GELİR | Strateji ve Bütçe Başkanlığı |
| Yusuf ASLANTÜRK | T. Elektrik Elektronik ve B. Teknisyenler Esnaf ve Sanatkârları Federasyonu |
| Zekeriya MUTLU | İzmir Esnaf ve Sanatkârlar Odaları Birliği |

KATILIMCI LİSTESİ-II
(Kooperatifçilik Alt Komisyonu)

BAŞKAN

Necmettin ERKAN T.C. Ticaret Bakanlığı

KOORDİNATÖRLER

Tülay Y. KÜÇÜKÖNDER Strateji ve Bütçe Başkanlığı

Uğur EMEÇ Strateji ve Bütçe Başkanlığı

Zeynep ÖZDEMİR Strateji ve Bütçe Başkanlığı

RAPORTÖR

G. Gözde AYANOĞLU T.C. Ticaret Bakanlığı

ÜYELER

Ali Fuat ERSOY Türk Kooperatifçilik Kurumu

Ayşegül Öznur PARLAK S.S. Gümüşeller Kadın Kooperatifi

Engin GÜLTEKİN S.S. Tüm Tüketim Kooperatifleri Merkez Birliği

Ercan SARIKAYA S.S. Mobilyacılar Yenilenebilir Enerji Üretim Kooperatifi

Erdem KAPLAN S.S. Türkiye Ormancılık Kooperatifleri Merkez Birliği

Erhan KÖKSAL T.C. Ticaret Bakanlığı

Esra Sermin ATA T.C. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı

Faruk ÖZEN S.S. Türkiye Hayvancılık Kooperatifleri Merkez Birliği

Fatma Dilek ÖZNUR T.C. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı

Filiz BİLGİLİ T.C. Tarım ve Orman Bakanlığı

Funda KÜLERÜ T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı

Hakan ÇALEN S.S. Trakya Yağlı Tohumlar Tarım Satış Kooperatifleri Birliği

Hakan TUNÇAĞIL T.C. Ticaret Bakanlığı

İhsan TEMEL S.S. Tüm Motorlu Taşıyıcılar Kooperatifleri Merkez Birliği

İsmail ACAR S.S. Marmara Zeytin Tarım Satış Kooperatifleri Birliği

Kerim CİCİOĞLU T.C. Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı

Mehmet DEĞİRMENCI Strateji ve Bütçe Başkanlığı

| | |
|---------------------|---|
| Melike DAVASLI OKÇU | T.C. Ticaret Bakanlığı |
| Muammer NİKSARLI | S.S. Türkiye Milli Kooperatifler Birliği |
| Muharrem ÖZKAYA | T.C. Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı |
| Murat ÖZDİLEK | T.C. Ticaret Bakanlığı |
| Nazlı YILMAZ | T.C. Milli Eğitim Bakanlığı |
| Necmettin ERKAN | T.C. Ticaret Bakanlığı |
| Nilüfer ETHEM | Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeleri Geliştirme ve Destekleme İdaresi Başkanlığı |
| Nilüfer SERİNLİ | Trakya Üniversitesi |
| Niyazi ERNAR | T.C. Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı |
| Nurcan TURAN | Anadolu Üniversitesi |
| Özer METİN | Sosyal Güvenlik Kurumu |
| Özge SEÇKİN | T.C. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı |
| Pelin ÖRTEN DEMİRCİ | T.C. Ticaret Bakanlığı |
| Ramazan ÖZKAYA | S.S. Su Ürünleri Kooperatifleri Merkez Birliği |
| Seçkin CENKİŞ | T.C. Ticaret Bakanlığı |
| Selçuk MERT | T.C. Ticaret Bakanlığı |
| Servet Yılmaz ÇOBAN | Gelir İdaresi Başkanlığı |
| Şükrü ÇİĞDEM | T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı |
| Tamer MANAV | Strateji ve Bütçe Başkanlığı |
| Uğur GELİR | Strateji ve Bütçe Başkanlığı |
| Ünal Örnek | S.S. Türkiye Milli Kooperatifler Birliği |
| Yılmaz ODABAŞI | S.S. Türkiye Konut Kooperatifleri Merkez Birliği |
| Zehra ARSLAN UYSAL | T.C. Ticaret Bakanlığı |

YÖNETİCİ ÖZETİ

Bu rapor On İkinci Kalkınma Planı çalışmaları kapsamında Esnaf, Sanatkârlar ve Kooperatifçilik Özel İhtisas Komisyonları (ÖİK)'nin tespit ve politika önerilerini içermektedir. Ele alınacak konuların kapsamı ve içeriği farklılık arz ettiğinden söz konusu komisyon iki alt komisyona ayrılarak Esnaf ve Sanatkârlar Özel İhtisas Alt Komisyonu (ÖİAK) ve Kooperatifçilik Özel İhtisas Alt Komisyonu (ÖİAK) olarak kalkınma planı hazırlık çalışmaları yürütülmüştür. Özel sektör, sivil toplum, akademi ve kamudan katılımcıların oluşturduğu her iki ÖİAK, farklı kesimlerin görüşlerini, beklentilerini ve politika gereklerini dile getirmelerini sağlamıştır.

Sayıları iki milyonun üzerinde olan esnaf ve sanatkâr işletmelerimiz; toplumun tüm kesimlerine yönelik üretimleri ve hizmetleri ile ekonomik büyümeye ve sosyal hayata katkı sağlayan, ekonomik canlılığın kaynağını oluşturan, refahı tabana yayan, istihdama önemli bir düzeyde katkı sağlayan, bunların yanında istikrarın da temel mekanizması olarak kabul gören önemli bir kesimdir.

Türkiye'de esnaf ve sanatkârlar; yeterli sermayeye sahip olmama, değişen tüketici tercihlerine hızlı cevap verememe, finansmana erişim, yatırım ve istihdam maliyetlerinin yüksek olması, yenilikçilik ve teknoloji kapasitelerinin yetersiz olması, hızla değişen koşulların gereklerinin mevcut mevzuatlarla karşılanamaması gibi birçok sorunla karşılaşmaktadır.

Esnaf ve sanatkârların değişen ekonomik koşullara ayak uydurabilmeleri için uzun vadeli, gerçekçi, uygulanabilir ve sürdürülebilir politikalarla desteklenmesi gerekmektedir. Bu doğrultuda çalışmalar sonucunda belirlenen On İkinci Kalkınma Planı dönemi politikaları şu şekilde sıralanmaktadır:

- Esnaf ve sanatkârların sektörel bazda tanımının yapılması,
- İş kurma esnasında ihtiyaç duyduğu beşeri sermaye desteğinin sağlanması,
- Alternatif finansman yollarının geliştirilmesi,
- e-Ticaret ve ihracat yapan esnaf ve sanatkâr sayısının artırılması,
- Yeşil dönüşümün desteklenerek üretim ve hizmet sektöründe faaliyet gösteren esnaf ve sanatkârların da sürece dâhil olmalarının önünün açılması,
- Esnaf ve sanatkârların ortak çalışma kültürlerinin geliştirilmesi,

- Afet ve acil durumlarda devamlılığı en kısa sürede sağlayabilmek adına kriz yönetimi ve iş sürekliliği analizlerinin yapılması.

Cumhuriyetimizin ilk yıllarından bugüne kadar ülke kalkınmasına ekonomik, sosyal ve kültürel alanlar başta olmak üzere birçok konuda katkı sağlayan bir diğer önemli aktör olan kooperatifler, modern bir işletme olarak kabul edilmeye başladığı 19. yüzyıldan bu yana ortaya çıkmasını sağlayan dinamiklerden çalışma tarzına kadar sahip olduğu tüm farklılıklar ve bünyesinde barındırdığı ilke ve değerler sebebiyle sadece bir şirket türü olmanın ötesine geçmiştir. Atıl kaynakların harekete geçirilmesini, refahın tabana yayılmasını, ilgili kesimlerin kendini ekonomik ve sosyal güvenceye alarak ekonomiye dâhil olmasını ve küçük sermayelerin birleşerek büyük aktörlere dönüşmesini sağlama noktasında en etkili girişim modeli olarak öne çıkan kooperatifler, küresel ölçekli ekonomik kriz zamanlarında dahi faaliyetlerini hız kesmeden sürdürmeyi başarabilmişlerdir.

Ülkemizde kooperatif bilincinin artırılmasıyla vatandaşların birbirine olan güveni ve ortak iş yapma kültürü gelişebilecek ve neticede kooperatiflerin geçmişte olduğu gibi gelecekte de insana ve doğaya saygılı üretim ve ticarete öncülük etmesi, yenilikçi uygulamalarla ülke kalkınmasına alternatif çözümler sunması sağlanabilecektir.

Bu hedeflere ulaşmak için On İkinci Kalkınma Planı dönemi için belirlenen politika tedbirleri şunlardır:

- Kooperatifçiliğe daha elverişli bir ortam sağlamak,
- Verimli ve etkin kooperatifçilik uygulamalarının yaygınlaşmasını sağlamak,
- Kooperatifleri şeffaf, denetlenir ve güvenilir işletmeler haline getirmek,
- Kooperatiflerin sürdürülebilirlik, rekabet edebilirlik ve yenilikçi kapasitelerinin artırılmasını sağlamak.

GİRİŞ

Bu rapor On İkinci Kalkınma Planı (2024-2028) çalışmaları kapsamında kurulan Esnaf, Sanatkârlar ve Kooperatifçilik Özel İhtisas Komisyonunun (ÖİK) nihai çıktısı olarak hazırlanmıştır. Bu hazırlık sürecinde söz konusu ÖİK, “esnaf ve sanatkârlar” ve “kooperatifçilik” olmak üzere iki alt komisyona ayrılmıştır.

Esnaf ve Sanatkârlar Özel İhtisas Alt Komisyonu çalışmaları kapsamında iki toplantı gerçekleştirmiştir. Toplantılarda eğitim, vergi/sosyal güvenlik, finansman, e-ticaret, yenilikçilik ve mevzuat başlıkları altında esnaf ve sanatkârlarımızın mevcut durumu, sorunları ve çözüm önerileri hakkındaki görüşler dile getirilmiş, farklı kesimlerin birleştiği ya da ayrıldığı hususlar tartışılmış ve uzun vadeli politika önerilerinin oluşmasını sağlayacak fikirler dile getirilmiştir. Özel sektör, sivil toplum, akademi ve kamuyu temsil eden katılımcıların toplantılardaki değerli katkılarıyla esnaf ve sanatkârların kalkınması ve büyümesi için hedefler ve politika tedbirleri sunulmuştur.

Kooperatifçilik Özel İhtisas Alt Komisyonu çalışmaları kapsamında iki toplantı gerçekleştirilmiştir. 2024-2028 yıllarını kapsayacak On İkinci Kalkınma Planında kooperatifçiliğin geliştirilmesi ve kooperatiflerin daha etkin yapılar haline getirilmesi amacıyla yer alacak tedbirlerin belirlenmesi için kooperatifler, kamu temsilcileri ve akademisyenlerin katılımıyla toplantılar yapılmış, birçok rapor ve eser incelenerek tartışılmıştır. On İkinci Kalkınma Planına girdi sağlayacak bu çalışmaların makro politikaların yanı sıra temel dönüşüm alanlarını ve ana sektörleri kapsayıcı nitelikte olması hedeflenmektedir.

Tüm katılımcıların işbirliğinde yürütülen çalışmalar neticesinde nihai raporda her iki ÖİAK raporu konularının farklılığı ve zenginliği itibarıyla ayrı başlıklar altında sunulmuştur. Rapor iki bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde Esnaf ve Sanatkârlar ÖİAK kapsamında esnaf ve sanatkârların mevcut durumları ortaya konmuş daha sonra plan dönemi perspektifi kapsamında hedefler ve politikalar sunulmuş son olarak değerlendirmelerin yer aldığı sonuç bölümü ile ilk kısım sona ermiştir.

İkinci bölümde kooperatifçilikle ilgili mevcut duruma, yapısal sorun alanlarına, orta ve uzun vadeli gelişmelere, sayısal hedef ve öngörülere değinilmiştir. Plan dönemi perspektifi

kapsamında bu hedefleri gerçekleştirmeye yönelik politika önerileri ve değerlendirmeleri ile yenilikçi tedbir ve proje fikirlerine yer verilmiştir.

BÖLÜM-I

ESNAF VE SANATKÂRLAR

1. MEVCUT DURUM ANALİZİ

1.1. Dünyada Genel Durum

Dünya genelinde esnaf ve sanatkârlar için kabul görmüş bir tanım bulunmamaktadır. Ancak Avrupa Komisyonu, işletmeleri çalışan sayılarına göre sınıflandırmaktadır. Buna göre, 1-9 çalışan olan işletmeler mikro işletme, 10-49 çalışan olan işletmeler küçük ölçekli işletme, 50-249 çalışan olan işletmeler ise orta ölçekli işletme olarak kabul edilmektedir. Avrupa Birliği (AB), küçük ve orta büyüklükteki işletme (KOBİ)'leri ekonomisinin temel yapı taşları olarak görmektedir.

AB'de yer alan tüm işletmelerin yaklaşık %99,8'i KOBİ kategorisine girmektedir. Bu KOBİ'ler, faktör maliyetinin %57,6'sını ve istihdamın %66,5'ini sağlamaktadır. Yeni istihdamın %85'i de KOBİ'ler tarafından oluşturulmaktadır. Bu veriler, KOBİ'lerin ekonomik kriz dönemlerinde bile istihdama önemli katkı sağladığını göstermektedir.

AB ve üye ülkeler düzeyinde, esnaf-sanatkâr ve tacir tanımları konusunda bir birliktelik bulunmamaktadır. Her ülke kendi tanımlarını kullanmaktadır. Örneğin İtalya, Fransa ve Balkan ülkeleri arasında farklı tanımlar bulunmakta ve aynı işletmeleri kapsamamaktadır. Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından birçok yeni AB üyesi ülkenin, özellikle sanatkâr tanımında Alman sistemi benimsendiği ifade edilmektedir.

AB'ye göre KOBİ'ler birlik ekonomisinin rekabetçiliği ve dinamizminde belirleyici bir rol oynamaktadırlar. AB'de KOBİ'lerin toplam işletmeler içindeki sayıları, yarattıkları katma değer ve sağladıkları istihdam dikkate alındığında, bu tür işletmelere yönelik AB seviyesinde özel politikaların geliştirilmesi önem arz etmektedir. Ayrıca, Avrupa 2020 Stratejik Planında KOBİ'ler önemli bir yer tutmaktadır. Bu bağlamda AB; KOBİ'lerin büyüme potansiyelini harekete geçirmek, girişimciliğin gelişmesine yardımcı olmak, küçük işletmeler için elverişli bir iş ortamı yaratmak ve KOBİ'lerin rekabetçiliğini artırmak yönünde çalışmalarını sürdürmektedir. Bu yöndeki en önemli adım AB Küçük İşletmeler Yasasının (Small Business Act for Europe – SBA) kabul edilmesidir. Bu yasa tam anlamıyla bir yasa olmamakla beraber üye ülkeler tarafından politik olarak onaylanan bir mevzuat niteliğindedir. SBA aşağıda belirtilen hususları kapsamaktadır:

- Her türlü kural “Önce Küçük Olanı Düşünme” (Think Small First) ilkesine göre geliştirilmelidir. Bu ilkeye göre gerek AB gerekse ulusal düzeydeki her türlü kanun ve mevzuat düzenlemeleri yapılırken, bunların küçük işletmeler üzerindeki etkileri değerlendirilmelidir. Yasal düzenlemelerin küçük işletmeler üzerindeki etkilerinin analiz edilmesi “KOBİ Testi” olarak isimlendirilmektedir. Test sonucunda düzenlemelerin KOBİ’ler üzerinde olumsuz etkileri tespit edilirse, bu etkileri giderici tedbirler alınmalıdır. Bu tedbirler KOBİ’lerin kapsam dışı bırakılması, geçiş dönemi düzenlemeleri ve bazı istisnalar şeklinde olabilir. Her türlü yasal düzenlemede KOBİ’lere gerek raporlama gerekse bürokrasi açısından ilave yükler getirilmemesine dikkat edilmelidir.
- AB ve üye ülkeler, küçük işletmelerin gelişebileceği ve girişimciliğin ödüllendirildiği bir iş ortamı yaratmalıdır. Bu kapsamda AB’de girişimcilik özendirilmeli ve bireyler kendi işlerini kurmaları konusunda cesaretlendirilmelidir. Ayrıca ilkokuldan başlayarak her öğretim kademesinde müfredata girişimcilikle ilgili dersler konulmalıdır.
- Çeşitli nedenlerle başarısızlığa uğramış (iflas etmiş) girişimcilere ikinci bir şans tanınması sağlanmalıdır. AB’de işletme kapanmalarının %15’i iflas nedeniyle meydana gelmektedir. Yapılan araştırmalara göre AB vatandaşlarının %47’si daha önce iflas etmiş kişiler tarafından kurulan işletmelerle iş yapmak (bu işletmelerden alışveriş yapmak) istememektedir. Üye ülkeler iflasların neden olduğu tüm bu olumsuzlukları önleyecek politikalar geliştirmelidir.
- AB üye ülkeleri, kamu yönetimlerini KOBİ’lerin hayatını kolaylaştıracak ve onların ihtiyaçlarına kısa sürede cevap verecek şekilde tasarlamalıdır. Bu bağlamda, kamu kurum ve kuruluşları KOBİ’lerin ihtiyaçlarına duyarlı hale getirilmelidir. Kamu yönetimlerinin geliştirecekleri uygulamalar KOBİ’lere zamandan ve maliyetten tasarruf sağlamalıdır. Bu bağlamda e-devlet ve tek noktadan hizmet uygulamaları söz konusu amaca önemli ölçüde hizmet etmelidir.
- Kamu politika araçları KOBİ ihtiyaçlarına uyumlaştırılarak, kamu alımlarından KOBİ’lerin daha fazla pay almasının yolları araştırılmalıdır.

- KOBİ'lerin finansmana erişimleri kolaylaştırılmalıdır. Bankalar, risk algısı nedeniyle işe yeni başlayan ve gelişme aşamasında olan KOBİ'lere finansman sağlamak konusunda çekingen davranmaktadır. Bu kapsamda KOBİ'lerin risk sermayesi, mikro krediler ve borç ile özsermayenin bir karışımı olan hibrid (borç ve özsermaye arası) finansman yöntemlerinden yararlanma imkânları artırılmalıdır. KOBİ'lere yapılacak ödemelerin hızlandırılması için tedbirler alınmalıdır.
- Avrupa Ortak Pazarı 500 milyon tüketiciden oluşmaktadır. KOBİ'lerin bu Ortak Pazar'ın sağladığı fırsatlardan daha fazla yararlanmaları sağlanmalıdır. KOBİ'lerin Avrupa Ortak Pazarı'nda daha fazla iş imkânları yaratmalarının önü açılmalıdır. Bu kapsamda işletmelerin Ortak Pazar'daki talep konusunda zamanında ve doğru bilgi almaları sağlanmalıdır. KOBİ'lerin bilgiye daha rahat erişimini sağlamak amacıyla 'Avrupa Girişimcilik Ağı' (Enterprise Europe Network) sistemi hayata geçirilmiştir. Bu sistem üye ülkelerde faaliyet gösteren KOBİ'lere AB içindeki pazar imkânları, mevzuat, diğer üye ülkelerde uygun ortak bulunması ve ihaleler konusunda pratik bilgi sağlamaktadır.
- KOBİ'lerin araştırma ve geliştirme kapasitelerinin geliştirilmesine yönelik tedbirler alınmalıdır. KOBİ'ler değişik araştırma ve geliştirme projelerine katılmaları konusunda cesaretlendirilmelidir. Ayrıca, KOBİ'lerin ihtiyaç duyduğu alanlarda nitelikli işgücünün yetiştirilmesine önem verilmeli ve meslek okullarının müfredatları bu yönde geliştirilmelidir.
- Üye ülkeler KOBİ'lerin, çevreye yönelik duyarlılıkları fırsata çevirmesi yönünde tedbirler almalıdır. Bu yönde KOBİ'lere 'Yeşil Pazarlar'dan yararlanabilmeleri için finansal teşvikler, bilgi ve uzmanlık sağlanmalıdır. 'Yeşil Pazar' kavramı enerji verimliliğini ve çevre yönetim sistemlerini kapsamaktadır. Çevreye duyarlı ürün ve hizmetlere olan talebin artması da KOBİ'ler için yeni fırsatlar yaratmaktadır. KOBİ'lerin bu fırsatlardan yararlanmaları sağlanmalıdır.
- Üye ülkeler KOBİ'lerin Avrupa dışındaki pazarlara ihracatlarının artırılması yönünde tedbirler almalı ve bu konuda KOBİ'lere çeşitli destekler sağlamalıdır. AB'deki KOBİ'lerin sadece %8'i ihracat geliri elde etmektedir (Bu gelir, Ortak Pazar dışına yapılan satışlardan elde edilen geliri ifade etmektedir). Mikro işletmelerin ise sadece

%7'si ihracat geliri elde etmektedir. Bu oranın artırılması ve KOBİ'lerin yabancı pazarlara nüfuz edebilmeleri için gerekli tedbirler alınmalıdır. Başka bir ifade ile KOBİ'lerin uluslararasılaşması sağlanmalıdır. Bu bağlamda serbest ticaret anlaşmalarının yapılması özel bir önem arz etmektedir. SBA incelendiğinde yukarıda açıklanan 10 önceliğin 4 ana başlıkta toplandığı görülmektedir. Bu başlıklar;

1. Küçük İşletmelerin daha fazla finansmana erişiminin sağlanması,
2. Uluslararasılaşma,
3. Girişimciliğin geliştirilmesi,
4. Bürokrasinin azaltılmasıdır.

AB ayrıca "2020 Girişimcilik Eylem Planı" hazırlamıştır. Bu plan, aşağıda sıralanan temel hususlar üzerine inşa edilmiştir:

- Girişimcilik eğitimi ve öğretiminin yaygınlaştırılması,
- Girişimcilerin büyüüp geliştirebilecekleri bir ortam oluşturulması, bu girişimcilerin finansmana daha rahat ulaşmalarının sağlanması,
- Yeni girişimlerin kuruluş ve gelişme aşamalarında desteklenmeleri,
- Dijital çağda yeni girişimlerin bilişim ve iletişim teknolojilerinden yeterince yararlanmalarının sağlanması (özellikle web siteleri ve dijital portallar yoluyla),
- Girişimcilerin özellikle web tabanlı işler kurmaları konusunda cesaretlendirilmeleri,
- İşletmelerin devrinin (bir nesilden diğer nesile veya kurucudan diğer yatırımcılara) kolaylaştırılması,
- İflas işlemlerinin kolaylaştırılması ve iflas eden girişimcilere ikinci bir şans verilmesi,
- Bürokrasinin azaltılması,
- Rol modeller geliştirilmesi ve girişimcilik potansiyelleri henüz harekete geçirilmemiş veya ulaşılamamış özel gruplarla temas kurulması,
- Başarılı girişimcilerin başarı öykülerinin paylaşılması,
- Kadınlar, yaşlılar, göçmenler, işsizler ve gençlere ulaşılarak bu kişilerin girişimciliğe ve kendi işlerini kurmaya özendirilmesi.

AB seviyesinde esnaf ve sanatkârlara yönelik belirli bir tanım ve politika bulunmasa da esnaf ve sanatkârlara özel bir önem verilmektedir. Avrupa Komisyonu marangoz, kasap, fırıncı,

çatı aktarıcısı, bilişim teknisyeni gibi esnaf ve sanatkârların konumlandıkları bölgelerde önemli mal ve hizmetler sağlandığını belirtmektedir. Bu işletmelerin Avrupa ekonomisinin önemli aktörleri olduğu ve bunlara yardımcı olmanın ekonomik gelişme için öneminin bulunduğu ifade edilmektedir.

Son yıllarda yeni kurulan girişimler yani startup'lar ve ölçek büyüten işletmeler yani scaleup'lar giderek artan bir oranda bölgesel kalkınmanın ve ulusal ekonomide büyümenin önemli bir kaynağı olarak görülmüştür (Isenberg, Onyemah, 2016). Bu bağlamda, pek çok ülke KOBİ'lere ve girişimciliğe yönelik plan yapmış ve politika üretmiştir.

Girişimcilik ekosistemleri, yeni girişimlerin ortaya çıkışı ve mevcut firmaların büyümesiyle ilgili politikalar ve planların kapsayıcı bir şekilde ele alındığı bir kavramdır. Bu kavram, politika yapımcılar, iş dünyası ve akademisyenler arasında ilgi görmüş ve geniş bir literatür oluşturulmuştur.

Gelişmiş ülkelerde girişimci ekosistemlerinin üç önemli dinamiği olduğu belirtilmektedir. İlk olarak, girişimci ekosistemlerinde yapısal unsurlar arasındaki etkileşimler ve bilgi akışı önemlidir. Bilgi taşmaları, bu ekosistemlerin en önemli dinamiklerinden biridir. Girişimci ekosistemleri, birbirine bağımlı olan ve birbirleriyle etkileşim halinde olan paydaşlardan oluşan sistemlerdir.

İkinci önemli dinamik, girişimci ekosistemlerinin kaynak dağıtıcı sistemler olmasıdır. Finansman, beşeri sermaye, bilgi ve fiziksel altyapı gibi kaynaklar bu ekosistemlerde dağıtılmaktadır. Ancak, kaynakların etkili bir şekilde dağıtılması pek çok ülkede bir zorluk olarak karşımıza çıkmaktadır.

Üçüncü önemli dinamik ise girişimci ekosistemlerinin etkili yönetişimi için gereklidir. Bu ekosistemlerde yer alan farklı paydaşlar ve destekleyici programlar farklı amaçlara ve işlevlere sahiptir. Bu nedenle, girişimci ekosistemlerinin yönetim mekanizmaları uyumlu eylemleri teşvik etmelidir.

Girişimci ekosistemlerinde bağlamın rolü de giderek daha fazla vurgulanmaktadır. Konum gibi bağlam unsurları, girişimcilik araştırmalarında basit kontrol değişkenleri olarak değil, kültürel, sosyal, politik ve ekonomik yapıların ve süreçlerin girişimcilik yolculuğunu nasıl etkilediğine dair daha derin bir anlayışla ele alınmalıdır.

Covid-19 pandemisi, KOBİ'ler ve girişimciler için pek çok sorun ve zorluklarla birlikte gelmiştir. Pandemi nedeniyle dünya genelindeki milyonlarca KOBİ büyük bir ekonomik belirsizlikle karşı karşıya kalmıştır. Bu belirsizlik, mevcut KOBİ'lerin zorluklarının yanı sıra yeni girişimlerin ortaya çıkmasını da engellemiştir. 2020'nin başından bu yana, Covid-19 salgını nedeniyle, dünya genelindeki on milyonlarca KOBİ eşi benzeri görülmemiş bir ekonomik belirsizlikle karşı karşıya kalmıştır. KOBİ'ler, geçtiğimiz yıllardaki bu olağanüstü ekonomik ve sosyal zorluklarla başa çıkarken aynı zamanda dijital ve sürdürülebilir bir ekonomiye geçiş için hazırlanmak zorunda kalmıştır. Belirsizliğin artması ve ekonomik güvende yaşanan düşüş, mevcut KOBİ'lerin yaşadıkları zorluklara ilaveten, yeni girişimlerin ortaya çıkmasını da geciktirmiştir. Örneğin, AB'deki yeni girişimlerin sayısı 2019, 2020 ve 2021 yıllarında sırasıyla yaklaşık %30, %30 ve %60 düşüş göstermiştir (Avrupa Komisyonu, 2022).

Pandemi deneyimleri, uluslararası tedarik zincirlerinin ve yatırımların yeniden yapılandırılmasına yol açmaktadır. Birçok KOBİ, küresel değer zincirlerindeki değişikliklerden tedarikçi ağları aracılığıyla etkilenmektedir. Değer zincirlerindeki arz ve talep hareketlilikleri, birçok küçük işletmenin ürün kıtlığı ve fiyat dalgalanmaları gibi sorunlarla karşı karşıya kalmasına neden olmuştur.

Bu dönemde çeşitlendirme stratejisi, birçok küçük işletme için zorlu bir strateji olmuştur. Ayrıca, pek çok ülke, stratejik sektörlerini ve KOBİ'lerini yeniden yapılandırma ve ana vatanlarına geri getirme stratejileri geliştirmektedir.

Tüm bu gelişmeler, girişimcilik ekosistemlerinin önemini ve yönetiminin etkinliğini vurgulamaktadır. Politika yapıcılar ve iş dünyası, bu ekosistemlerdeki paydaşlar arasında işbirliği yaparak ve kaynakları etkin bir şekilde dağıtarak girişimcilik ekosistemlerini desteklemelidir. Ayrıca, girişimcilik ekosistemlerinin bağlamı ve konumu dikkate alınmalı ve çeşitlilik, dayanıklılık ve uluslararası işbirliği gibi stratejiler benimsenmelidir. 2022 yılı itibarıyla, pek çok ülkede kısıtlama önlemlerinin hafifletilmesi ve aşılama oranlarının artmasıyla birlikte, birçok KOBİ ve girişimci, yalnızca hayatta kalmanın ötesine geçerek büyüme hedefiyle ilerlemektedir. Yaşanan ilk düşüşün ardından, pek çok ülkede yeni girişimlerin ortaya çıkması kriz öncesi seviyelere gelmiş veya bunun üzerine çıkmıştır. Özellikle tarihi zirvelere ulaşan bir risk sermayesi piyasası tarafından desteklenmeleriyle yeni kurulan şirketler (startup) toparlanma göstermiştir. Sadece krizin yarattığı

sosyoekonomik zorlukları ele almak için değil, aynı zamanda yerel, kapsayıcı ve sürdürülebilir iş ve tüketim modellerine yönelik toplumsal eğilimlere yanıt vermek için pazar odaklı sosyal girişimler aracılığıyla sosyal inovasyon girişimlerinin sayısı da artış göstermiştir (OECD, 2021a).

Yaşattığı bütün olumsuz deneyimlere rağmen, Covid-19 pandemisi, dijitalleşme olgusunun daha erken ve güçlü bir şekilde KOBİ'lerin ve girişimcilerin gündemine girmesini sağlamıştır. Pek çok KOBİ iş modellerini uyarlamış ve özellikle dijital araçları daha fazla benimsemiştir. Her ne kadar bu son gelişmelerin daha yüksek üretkenliğe, büyümeye ve istihdama yol açıp açmayacağını söylemek için henüz çok erken olsa da, yapılan yatırımlar göz önüne alındığında bu değişikliklerin çoğu kalıcı görünmektedir. Pandemi sırasında dijital araç kullanımlarını artıran KOBİ'ler arasında, mikro ve küçük işletmelerin yaklaşık üçte ikisi ve orta ölçekli işletmelerin %75'inden fazlası değişikliklerin kalıcı olduğunu beyan etmiştir (OECD, 2021a).

Dijitalleşme yolundaki bütün bu gelişmelere rağmen, KOBİ'lerin maruz kaldıkları mevcut riskler azalmamakla birlikte aralarına yenileri eklenmektedir. Pek çok küçük ölçekli firma, siber saldırılara karşı savunmasız durumdadır. Bununla beraber, dijital-yoğun sektörlerdeki KOBİ'ler ile dijital-düşük sektörlerdeki KOBİ'ler arasındaki uçurum giderek daha fazla artmaktadır. KOBİ'ler arasındaki eşitsizlik, finansmana erişimde de devam etmektedir. Kamu desteklerinin dağıtımında, daha küçük ve genç firmalara, kadın ve azınlık girişimcilere daha az pay ayrılmaktadır. Bu da KOBİ'ler ve girişimciler arasındaki eşitsizliğin artmasına yol açmaktadır. Bununla beraber, KOBİ'lerin büyük çoğunluğunun devlet desteğine ihtiyacı hala devam etmektedir (OECD, 2021a). Devam eden finansal destek ihtiyacının karşılanmasında “sürdürülebilir finans”; yani yatırım kararları alınırken sadece finansal getirilerin değil aynı zamanda çevresel, sosyal ve yönetim faktörlerinin dikkate alınmasını içeren olgu kapsamında ortaya çıkan küresel trendler, KOBİ'lerin çeşitlendirilmiş finansman kaynaklarına erişimi bağlamında giderek daha da ana akım haline gelmektedir.

1.2. Türkiye’de Genel Durum

1.2.1. Türkiye’de Esnaf ve Sanatkârlar

Dünya genelinde tam karşılığı bulunmayan esnaf sanatkâr tanımı ülkemizde pek çok farklı kanunla düzenlenmektedir. Bu bölümde esnaf olma şartlarına ve hadlerine ilişkin bilgiler verilmektedir.

Ülkemizde faaliyet yürüten esnaf ve sanatkârlara ilişkin tanımlar 5362 sayılı Esnaf ve Sanatkârlar Meslek Kuruluşları Kanunu ve 6102 sayılı Türk Ticaret Kanununda düzenlenmiştir. 5362 sayılı Kanunun 3’üncü maddesinin (a) bendi esnaf ve sanatkârı şu şekilde tanımlamıştır:

“Esnaf ve sanatkâr: İster gezici ister sabit bir mekânda bulunsun, Esnaf ve Sanatkâr ile Tacir ve Sanayiciyi Belirleme Koordinasyon Kurulunca belirlenen esnaf ve sanatkâr meslek kollarına dâhil olup, ekonomik faaliyetini sermayesi ile birlikte bedenî çalışmasına dayandıran ve kazancı tacir veya sanayici niteliğini kazandırmayacak miktarda olan, basit usulde vergilendirilenler ve işletme hesabı esasına göre deftere tabi olanlar ile vergiden muaf bulunan meslek ve sanat sahibi kimseler”

5362 sayılı Esnaf ve Sanatkârlar Meslek Kuruluşları Kanununun yaptığı tanım, esnaf ve sanatkârlara ilişkin belirli meslek kollarına atıf yaparken, söz konusu meslek kollarında faaliyet yürütülmesi halinde esnaf ve sanatkârların kazançlarının onlara tacir veya sanayici niteliği kazandırmayacak miktarda olması gerektiğini vurgulamaktadır. Diğer bir ifadeyle 5362 sayılı Kanunun 3’üncü maddesi; açıkça belirtilmese de esnaf ve sanatkâr tanımında kazanç miktarı olarak ifade edilen bir hasılat üst limitine işaret etmektedir.

6102 sayılı Türk Ticaret Kanununun 15’inci maddesinin birinci fıkrasının (a) bendi ise esnafi şu şekilde tanımlamıştır:

“İster gezici olsun ister bir dükkânda veya bir sokağın belirli yerlerinde sabit bulunsun, ekonomik faaliyeti sermayesinden fazla bedenî çalışmasına dayanan ve geliri 11’inci maddenin ikinci fıkrası uyarınca çıkarılacak kararnamede gösterilen sınırı aşmayan ve sanat veya ticaretle uğraşan kişi esnafdır. Ancak, tacirlere özgü 20 ve 53’üncü maddeler ile Türk Medenî Kanununun 950’nci maddesinin ikinci fıkrası hükmü bunlara da uygulanır.”

Türk Ticaret Kanununun 15'inci maddesi; sanat veya ticaretle uğraşan esnafın aşmaması gereken sınırın tayini hususunda aynı Kanunun 11'inci maddesinin ikinci fıkrasına atıfta bulunmaktadır. 11'inci maddenin ikinci fıkrası Kanunda şu şekilde düzenlenmiştir:

“Ticari işletme ile esnaf işletmesi arasındaki sınır, Cumhurbaşkanı kararıyla belirlenir.”

5362 sayılı Esnaf ve Sanatkârlar Meslek Kuruluşları Kanununun 63'üncü maddesinde düzenlenen Esnaf ve Sanatkâr ile Tacir ve Sanayiciyi Belirleme Koordinasyon Kurulunun aldığı 1 No.lu Karar doğrultusunda Bakanlar Kurulu, Esnaf ve Sanatkâr ile Tacir ve Sanayicinin Ayrımına İlişkin Kararı 18/06/2007 tarihinde yürürlüğe koymuştur. Söz konusu kararın birinci maddesinin birinci fıkrasının a bendi şu şekilde düzenlenmiştir:

“Esnaf ve Sanatkâr ile Tacir ve Sanayiciyi Belirleme Koordinasyon Kurulunun tespit edeceği ve Resmî Gazete 'de yayımlanacak esnaf ve sanatkâr meslek kollarına dâhil olup, ekonomik faaliyetini sermayesi ile birlikte bedeni çalışmasına dayandıran ve kazancı tacir veya sanayici niteliğini kazandırmayacak miktarda olan, basit usulde vergilendirilenler ve işletme hesabına göre deftere tabi olanlar ile vergiden muaf bulunanlardan 213 sayılı Vergi Usul Kanununun 177'nci maddesinin birinci fıkrasının (1) ve (3) numaralı bentlerinde yer alan nakdi limitlerin yarısını, (2) numaralı bendinde yazılı nakdi limitin tamamını aşmayanların esnaf ve sanatkâr sayılmaları ile esnaf ve sanatkâr siciline ve dolayısıyla esnaf ve sanatkârlar odalarına kaydedilmeleri,(...)”

Esnaf ve Sanatkâr ile Tacir ve Sanayicinin Ayrımına İlişkin Karar esnaf ve sanatkâr sayılabilecek kişilere ait kazancın üst limitlerini 213 sayılı Vergi Usul Kanununun (VUK) 177'nci maddesinde belirtilen nakdi limitlere atıfta bulunarak belirlemiştir. Söz konusu Bakanlar Kurulu Kararında atıfta bulunulan VUK 177'inci maddenin birinci fıkrasının (1), (2) ve 3 numaralı bentleri şu şekilde düzenlenmiştir:

Birinci sınıf tüccarlar:¹

¹ Bu maddeye kanunla getirilen miktarlar aynen korunmuş olup, daha sonra 21/12/2021 tarihli ve 31696 sayılı Resmî Gazete'de yayımlanan Hazine ve Maliye Bakanlığının (Gelir İdaresi Başkanlığı) 534 Sıra No. 'lu Tebliği ile 1/1/2022 tarihinden geçerli olmak üzere tespit edilen miktarlar metne parantez içinde siyah punto ile işlenmiştir. Daha önce yapılan değişiklikler için bu Kanunun sonundaki "ÇEŞİTLİ MEVZUAT İLE YAPILAN DEĞİŞİKLİKLER CETVELİ" ne bakınız.

Aşağıda yazılı tüccarlar, I inci sınıfa dâhildirler:

1. Satın aldıkları malları olduğu gibi veya işledikten sonra satan ve yıllık alımlarının tutarı 7.200.000.000 (400.000 TL) lirayı veya satışlarının tutarı 8.640.000.000 (570.000 TL) lirayı aşanlar;

2. Birinci bentte yazılı olanların dışındaki işlerle uğraşp da bir yıl içinde elde ettikleri gayri safi iş hasılatı 3.600.000.000 (200.000 TL) lirayı aşanlar;

3. 1 ve 2 numaralı bentlerde yazılı, işlerin birlikte yapılması halinde 2 numaralı bentte yazılı iş hasılatının beş katı ile yıllık satış tutarının toplamı 7.200.000.000 (400.000 TL) lirayı aşanlar;

VUK 177'inci maddede belirlenen nakdi limitler yıllık alım, yıllık satış, yıllık iş hasılatı ölçeğinde esnaf ve sanatkâr olmanın maddi kriterini oluşturmaktadır. Diğer taraftan 5362 sayılı Kanundaki esnaf tanımında yer alan meslek kollarına ilişkin liste Esnaf ve Sanatkâr ile Tacir ve Sanayiciyi Belirleme Koordinasyon Kurulunun 30/01/2019 tarihli 3 no'lu kararında belirlenerek 13/02/2019 tarihli ve 30685 sayılı Resmî Gazete'de yayımlanmış ve 01/05/2019 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Buradan da anlaşıldığı gibi ülkemizde esnaf ve sanatkâr tanımında kanunla düzenlenmesi gereken hususlar bulunmaktadır. Esnaf ve sanatkâr tanımının birçok kanunda farklı şekillerde düzenlenmesi nedeniyle sektörde karışıklık meydana gelmekte ve esnaf ve sanatkâr ile tacir tanımında karmaşa yaşanmaktadır.

Bu bölümde resmi veriler kullanılarak, On Birinci Plan döneminde kooperatifçiliği ilgilendiren alanlardaki temel gelişmeler değerlendirilmektedir. İlk olarak, kooperatifçilik sektöründe dünyadaki gelişmeler ve uluslararası standartlara yer verilmekte, akabinde ülkemizdeki güncel duruma ilişkin istatistiki veriler paylaşmakta ve son olarak ulusal politikalar değerlendirilerek mevcut durum ortaya konulmaktadır.

1.2.2. Türkiye Geneli Esnaf ve Sanatkârlara Ait Temel Veriler ve Göstergeler

Türkiye genelinde faaliyetini sürdüren 2.993 oda, 2.211.681 kayıtlı esnaf ve sanatkâr ile bu esnaf ve sanatkârlara ait 2.420.782 işyeri bulunmaktadır.

Sicile kayıtlı esnaf ve sanatkâr sayısı bakımından en fazla esnaf ve sanatkârın kayıtlı olduğu 5 il Tablo 1’de gösterilmektedir.

Tablo 1 En Fazla Esnaf ve Sanatkârın Kayıtlı Olduğu 5 İl

| İl | Sayı |
|----------|---------|
| İstanbul | 273.844 |
| İzmir | 135.556 |
| Ankara | 118.972 |
| Antalya | 102.751 |
| Bursa | 85.813 |

Kaynak: Esnaf ve Sanatkârlar Bilgi Sistemi (ESBİS) (30 Mayıs 2023 tarihi itibarıyla)

Sicile kayıtlı esnaf ve sanatkâr sayısı bakımından en az esnaf ve sanatkârın kayıtlı olduğu 5 il ise Tablo 2’de gösterilmektedir.

Tablo 2 En Az Esnaf ve Sanatkârın Kayıtlı Olduğu 5 İl

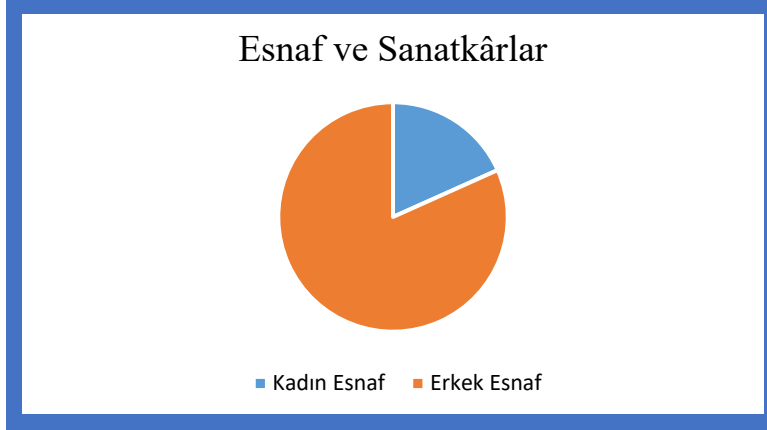
| İl | Sayı |
|-----------|-------|
| Bayburt | 2.141 |
| Tunceli | 2.538 |
| Ardahan | 2.620 |
| Gümüşhane | 3.765 |
| İğdır | 3.938 |

Kaynak: ESBİS (30 Mayıs 2023 tarihi itibarıyla)

Esnaf ve sanatkârların cinsiyete göre dağılımı:

Türkiye genelinde faaliyet gösteren esnaf ve sanatkârların 1.794.797’si erkek, 416.884’ü ise kadınlardan oluşmaktadır. Esnaf ve sanatkârlarımızın yaklaşık %81’lik kısmını erkekler, %19’luk kısmını ise kadınlar oluşturmaktadır.

Şekil 1 Esnaf ve Sanatkârların Cinsiyete Göre Dağılımı



Tablo 3 Kadınların En Fazla İcra Ettiği 5 Meslek

| Meslek | Kadın Esnaf Sayısı |
|--------------------------------|--------------------|
| Bakkallık, bayilik, büfecilik | 43.879 |
| Lokantacılık | 31.829 |
| Kadın kuaförlüğü | 26.622 |
| Konfeksiyonculuk | 21.726 |
| Kara yolu ile yük taşımacılığı | 17.334 |

Kaynak: ESBİS (30 Mayıs 2023 tarihi itibarıyla)

Tablo 4 Erkeklerin En Fazla İcra Ettiği 5 Meslek

| Meslek | Erkek Esnaf Sayısı |
|---------------------------------|--------------------|
| Bakkallık, bayilik, büfecilik | 150.409 |
| Kara yolu ile yük taşımacılığı | 140.247 |
| Minibüsçülük | 87.257 |
| Lokantacılık | 84.505 |
| Kahvehanecilik, kıraathanecilik | 79.797 |

Kaynak: ESBİS (30 Mayıs 2023 tarihi itibarıyla)

Esnaf ve sanatkârların mesleklere göre dağılımı

Türkiye genelinde 2.211.681 esnaf ve sanatkâr içerisinde yoğun olarak yürütülen meslekler Tablo 5'te yer almaktadır.

Tablo 5 Esnaf ve Sanatkârların Mesleklere Göre Dağılımı

| Meslek | Esnaf Sayısı | Toplam İçindeki Oranı |
|---------------------------------|--------------|-----------------------|
| Bakkallık, bayilik, büfecilik | 194.288 | 8,78 |
| Kara yolu ile yük taşımacılığı | 157.581 | 7,12 |
| Lokantacılık | 116.334 | 5,26 |
| Minibüsçülük | 95.414 | 4,31 |
| Servis aracı işletmeciliği | 91.160 | 4,12 |
| Kahvehanecilik, kıraathanecilik | 90.918 | 4,11 |
| Taksicilik | 85.951 | 3,89 |
| Erkek berberliği | 65.892 | 2,98 |
| Konfeksiyonculuk | 59.209 | 2,68 |
| Oto galericilik, oto kiralama | 54.920 | 2,48 |
| Bakkallık, bayilik, büfecilik | 194.288 | 8,78 |
| Kara yolu ile yük taşımacılığı | 157.581 | 7,12 |
| Lokantacılık | 116.334 | 5,26 |

Kaynak: ESBİS (30 Mayıs 2023 tarihi itibarıyla)

Meslek Kuruluşlarına ilişkin sayısal veriler:

Türkiye Esnaf ve Sanatkârları Konfederasyonu'na (TESK) bağlı 13 Federasyon, 82 Birlik, 2.993 oda, ülke genelindeki 2.211.681 esnaf ve sanatkâra hizmet vermektedir.

Tablo 6 Meslek Kuruluşları Sayıları

| Meslek Kuruluşları Sayısal Veriler | |
|------------------------------------|-----------|
| Esnaf ve Sanatkâr Sayısı | 2.211.681 |
| Oda Sayısı | 2.993 |
| Birlik Sayısı | 82 |
| Federasyon Sayısı | 13 |
| Konfederasyon Sayısı | 1 |

Kaynak: ESBİS (30 Mayıs 2023 tarihi itibarıyla)

1.2.3. Esnaf ve Sanatkârların Tabi Oldukları Mevzuat

1- Vergi

193 sayılı Gelir Vergisi Kanunu Kapsamında Vergilendirilme

Vergi mükellefiyetine yönelik işlemler, vergi dairesine başvuru ile başlamaktadır. Bu başvuru “işe başlama başvuru formunun” doldurulması ve gerekli belgelerin eklenip vergi dairesi sicil yoklama servisine müracaat edilmesi ile gerçekleştirilmektedir. Forma eklenecek belgeler, gelir vergisi mükellefleri, basit usulde vergilendirilen mükellefler, ticari plakalı araç sahibi mükellefler ve ücret geliri elde eden hizmet erbabı olunmasına göre değişmektedir.

Esnaf ve sanatkâr olmak üzere yapılan başvurular vergi dairesi tarafından değerlendirilmekte ve gerçek usulde vergilendirilme durumuna göre işlemler başlatılmaktadır. 193 sayılı Gelir Vergisi Kanunu uyarınca gerçek kişilerin bir takvim yılı içinde elde ettiği kazanç ve iratların safi tutarı gelir vergisine tâbidir. Gerçek kişilerin elde ettiği kazançlar; basit usulde gelir vergisine tabi olanlar ve gerçek usulde gelir vergisine tabi olanlar olarak iki şekilde tespit edilmektedir.

Basit Usulde Vergilendirme

a) Basit Usulde Vergilendirilme Koşulları

Basit usulde vergilendirmeye tabi tutulmak için bir esnaf ve sanatkârın taşıması gereken şartlar şunlardır:

- 1) Kendi işinde bilfiil çalışmak veya bulunmak.
- 2) İşyeri mülkiyetinin iş sahibine ait olması halinde emsal kira bedeli, kiralanmış olması halinde yıllık kira bedeli toplamı,
 - Büyükşehir belediye sınırları içinde; 2023 takvim yılı için 35.000 TL’yi aşmamak,
 - Diğer yerlerde; 2023 takvim yılı için 22.000 TL’yi aşmamak,
- 3) Ticari, zirai veya mesleki faaliyetler dolayısıyla gerçek usulde gelir vergisine tabi olmamak.

b) Basit Usulde Vergilendirmenin Sağladığı Kolaylıklar

- Kazancı basit usulde tespit edilen mükellefler tarafından defter tutulmaz,
- Vergi tevkifatı yapılmaz ve muhtasar beyanname verilmez,

- Geçici vergi beyannamesi verilmez ve geçici vergi ödenmez,
- Basit usulde vergilendirilen mükelleflerin teslim ve hizmetleri katma değer vergisinden (KDV) istisnadır,
- Ticari kazancın tespitinde amortismanına tabi iktisadi kıymet alışları ve satışları dikkate alınmaz,
- Engellilik indiriminden faydalanabilirler,
- Vergiye uyumlu mükelleflere sağlanan %5 oranındaki vergi indiriminden yararlanabilirler.

c) Basit Usulde Ticari Kazancın Tespiti

Basit usulde ticari kazanç, bir hesap dönemi içinde elde edilen hasılat ile giderler ve satılan malların alış bedelleri arasındaki müspet farktır. Bu fark, faaliyetle ilgili olarak alınması ve verilmesi mecburi olan alış ve giderler ve hâsıllara ilişkin belgelerde yazılı tutarlara göre hesaplanır. Kazancın bu şekilde tespiti sırasında emtia ticareti ile uğraşanlarca;

- Hesap dönemi sonundaki emtia mevcudunun değeri hâsıllata,
- Hesap dönemi başındaki emtia mevcudunun değeri giderlere

ilave edilmektedir.

d) Basit Usulden Yararlanamayacak Olanlar

Yukarıda belirtilen hadlerden bağımsız olarak aşağıda belirtilen durumlarda kişilerin basit usulden yararlanamayacağı belirtilmiştir:

- Kolektif şirket ortakları ile komandit şirketlerin komandite ortakları,
- İkrazat (ödünç para verme) işleriyle uğraşanlar,
- Sarraflar ile kıymetli maden ve mücevherat alım satımı ile uğraşanlar,
- Gelir Vergisi Kanununun 94'üncü maddesinin birinci fıkrasında sayılan kişi ve kurumlara karşı inşaat ve onarma işini taahhüt edenler ile bu mükelleflere karşı derece derece taahhütte bulunanlar,
- Sigorta prodüktörleri,
- Her türlü ilan ve reklam işleriyle uğraşanlar veya bu işlere tavassut (aracılık) edenler,
- Gayrimenkul ve gemi alım satımı ile uğraşanlar,

- Tavassut (aracılık) işi yapanlar,
- Maden işletmeleri, taş ve kireç ocakları, kum ve çakıl istihsal yerleri, tuğla ve kiremit harmanları işletenler,
- Şehirlerarası yük ve yolcu taşımacılığı yapanlar ile treyler, çekici ve benzerlerinin sahip veya işleticileri (Yapısı itibarıyla sürücüsünden başka on dört ve daha aşağı oturma yeri olan ve insan taşımaya mahsus motorlu kara taşıtları ile yolcu taşıyanlar hariç),
- Cumhurbaşkanınca kararlaştırılan iş grupları, sektörler, il ve ilçeler, büyükşehir belediyeleri dâhil olmak üzere il ve ilçelerin belediye sınırları (mücavir alanlar dâhil), belediyelerin nüfusları, yöreler itibarıyla veya sabit bir işyerinde faaliyette bulunulup bulunulmadığına göre gerçek usulde vergilendirilmesi gerekli görülenler.

Bu yetkiye istinaden çıkarılan 8/5521, 92/2683 ve 95/6430 sayılı Bakanlar Kurulu Kararları ile bir kısım mükellefler gerçek usulde vergilendirilme kapsamına alınmıştır.

Gerçek Usulde Vergilendirme

Basit usul koşullarını taşımayan gelir vergisi mükelleflerinin ticari kazançları gerçek usule göre tespit edilir. Gerçek usule tabi mükellefler tutacakları defterler yönünden iki sınıfa ayrılırlar:

- Birinci sınıf tacirler (Bilanço esasına göre defter tutanlar),
- İkinci sınıf tacirler (İşletme hesabı esasına göre defter tutanlar)

5362 sayılı Kanun'un Tanım başlıklı 3'üncü maddesi hükmü uyarınca, esnaf ve sanatkârların vergi mevzuatında gerçek usule tabi mükellefiyet içerisinde sadece işletme hesabına göre defter tutanlar olarak yer almaktadır.

İkinci Sınıf Tacirler (İşletme Hesabı Esasına Göre Defter Tutanlar)

Birinci sınıf tacirlerle ilgili şartları taşımayanlar, ikinci sınıf tacir sayılır ve işletme hesabına göre defter tutar.

İkinci sınıf tacirler, kazançlarını işletme hesabı esasında tespit ederler. Bu usulde kazanç, bir hesap dönemi içinde elde edilen hasılatlarla giderler arasındaki müspet farktan oluşur. Giderlerin daha fazla olması halinde zarar doğmuş olur.

Ayrıca; işletme hesabı esasına göre defter tutan mükelleflerin 01/01/2019 tarihinden itibaren kayıtlarının elektronik ortamda tutulmasına, bu kayıtlardan mükelleflerin defterlerinin elektronik olarak oluşturulması ve saklanmasına, vergi beyannameleri, bildirim ve dilekçelerin elektronik olarak verilebilmesine, elektronik ortamda belge düzenlenebilmesine imkân tanıyan ve bu kapsamda olan mükelleflerin Gelir İdaresi Başkanlığı veri tabanında yer alan diğer bilgilerini mükellefin bilgisine sunan Defter Beyan Sistemi'ni kullanmaları zorunludur.

a) Gerçek Usulde Ticari Kazancın Tespiti

Ticari faaliyetlerinden dolayı gerçek usulde vergilendirilen gelir vergisi mükelleflerinin hiçbir hadle sınırlı olmaksızın Yıllık Gelir Vergisi Beyannamelerini elektronik ortamda gönderme zorunluluğu bulunmaktadır.

b) Gerçek Usulden Basit Usule Geçiş

Gerçek usulden basit usule geçiş ile ilgili ayrıntılı açıklamalar, 27.07.2012 tarihli ve 28366 sayılı Resmî Gazete'de yayımlanan 283 Seri No.lu Gelir Vergisi Genel Tebliği ile 18/12/2013 tarihli ve 93 Seri No.lu Gelir Vergisi Sirkülerinde yapılmıştır.

93 Seri No.lu Gelir Vergisi Sirkülerinde; Gelir Vergisi Kanununun 47'nci maddesinde yazılı şartları topluca taşıyan ve arka arkaya son iki yıl alış, satış ve/veya hâsılat tutarlarının her biri aynı Kanun'un 48'inci maddesinde yazılı hadlerden düşük olan gerçek usule tabi mükellefler, bu şartın gerçekleşmesini izleyen yılın Ocak ayının başından otuz birinci günü akşamına kadar yazılı olarak bağlı buldukları vergi dairesine başvurmaları halinde basit usulde vergilendirmeye geçebileceklerdir.

Söz konusu mükelleflerin, anılan Kanunun 51'inci maddesinde belirtilen faaliyetlerde bulunmaması ve diğer şartları da topluca taşımaları gerekmektedir.

213 sayılı Vergi Usul Kanunu Bakımından Esnaf ve Sanatkâr

Gelir vergisi mükelleflerinin bir işle ilgili fiilî olarak çalışmaya başlamaları veya mesleki bilgiye ve ihtisasa dayanan bir meslek ya da sanat faaliyetiyle uğraşmaları, bu kişilerin vergi mükellefi olmalarını gerektirmektedir. Bu nedenle ticari faaliyetlerine başlamak isteyen esnaf ve sanatkâr adaylarının iş yerlerini açmadan önce 213 sayılı VUK'un 168'inci maddesine göre işe başlama bildirimlerini 10 gün içerisinde yapmaları gerekmektedir.

Esnaf ve sanatkâr siciline kayıtlı iken, daha sonraki yıllarda yıllık alış veya satış tutarları ya da gayri safi iş hasılatı, esnaf ve sanatkâr sayılma hadlerini aşanlar kendileri istemedikçe ticaret siciline ve dolayısıyla Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği bünyesindeki odalara kayda zorlanamazlar. Ancak, yıllık alış veya satış tutarları ya da gayri safi iş hasılatı, esnaf ve sanatkâr sayılma hadlerinin altı katını aşanların kayıtları, sicil marifetiyle ticaret siciline aktarılır.

Bir kişinin esnaf ve sanatkâr sayılabilmesi için yıllık kazancının (üst sınır olarak) ne kadar olması gerektiği, Esnaf ve Sanatkâr ile Tacir ve Sanayicinin Ayrımına İlişkin 18/06/2007 tarihli Bakanlar Kurulu Kararında VUK'a yapılan atıf çerçevesinde belirlenmektedir. Bu miktarlar, 21/12/2021 tarihli ve 31696 sayılı Resmî Gazete'de yayımlanan Hazine ve Maliye Bakanlığının (Gelir İdaresi Başkanlığı) 534 Sıra No.'lu Tebliği ile 1/1/2022 tarihinden geçerli olmak üzere, 2021 yılı için VUK 177'nci maddesinde şu şekilde gösterilmiştir:

“Aşağıda yazılı tüccarlar, 1 inci sınıfa dâhildirler

- Satın aldıkları malları olduğu gibi veya işledikten sonra satan ve yıllık alımlarının tutarı 7.200.000.000 (400.000 TL) lirayı veya satışlarının tutarı 8.640.000.000 (570.000 TL) lirayı aşanlar;
- Birinci bentte yazılı olanların dışındaki işlerle uğraşp da bir yıl içinde elde ettikleri gayri safi iş hasılatı 3.600.000.000 (200.000 TL) lirayı aşanlar;
- 1 ve 2 numaralı bentlerde yazılı, işlerin birlikte yapılması halinde 2 numaralı bentte yazılı iş hasılatının beş katı ile yıllık satış tutarının toplamı 7.200.000.000 (400.000 TL) lirayı aşanlar.”

Bu kapsamda, belirtilen hadleri yukarıda belirtilen oranlarda geçmeyenler esnaf ve sanatkâr olarak kabul edilmektedir.

Vergi Levhalarının Alınması ve Bulundurulması

Vergi mükellefi esnaf ve sanatkârlar her yıl Mayıs ayının son gününe kadar vergi tarhına esas olan kazanç tutarları ile bunlara isabet eden vergi miktarlarını gösteren levhayı almak ve yetkililerce istenildiğinde ibraz etmek üzere bulundurmak zorundadırlar.

Ayrıca, kazancı basit usulde tespit edilen mükellefler, vergi levhalarına yukarıda belirtildiği şekilde erişebilecekleri gibi bağlı buldukları meslek odaları aracılığıyla da internet vergi dairesi

üzerinden erişebileceklerdir. Basit usule tabi mükellefler vergi levhası oluşturma ve sorgulama işlemlerini; İnteraktif Vergi Dairesi aracılığıyla (ivd.gib.gov.tr) yapabilirler. Vergi levhalarında bulunacak bilgiler, 408 Sıra No.lu VUK Genel Tebliği ile belirlenmiştir.

2- Sosyal Güvenlik İşlemleri

a- Esnaf ve Sanatkârların Sosyal Güvenlik İşlemleri

▪ Sigortalılık Bildirimi

5510 sayılı Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu'nun "Sigortalı Bildirimi ve Tescili" başlıklı 8'inci maddesi hükmü kapsamında kendi nam ve hesabına bağımsız çalışanların sigortalılık bildirim yükümlülüğü, bağlı buldukları vergi dairesi, meslek odaları ve diğer kuruluşlara verilmiştir.

Bu kapsamda;

- Gelir vergisi mükellefi olanların, ilgili vergi dairesince,
- Gelir vergisinden muaf olanların, ilgili meslek kuruluşunca,
- Şirket ortaklarının, durumlarına göre işverenleri veya ticaret sicil memurluğunca

çalışmaya başladıkları ve bu kuruluşlara tescillerinin yapıldığı tarihten on beş gün içinde "sigortalı işe giriş bildirimi" ile sigortalılık bildirimlerinin yapılması gerekmektedir.

Sigortalılık bildirimi, bu sigortalıların tescillerini yapan ilgili kuruluşlarca yapıldığından, bu bildirim yapılamaması veya zamanında yapılmaması durumunda ilgili kuruluşa idari para cezası uygulanmaktadır. Esnaf ve sanatkârların bu konuda herhangi bir yükümlülüğü bulunmamaktadır.

▪ Sigorta Primlerinin Ödenmesi

Esnaf ve sanatkârların prime esas kazancının tespitinde kendi beyanları esas alınmıştır. Aylık prime esas kazanç, 5510 sayılı Kanun'un 82'inci maddesine göre belirlenen prime esas günlük kazanç alt sınırı ile üst sınırı arasında kalmak şartı ile kendileri tarafından beyan edilecek günlük kazancın otuz katıdır. Beyanda bulunmayan sigortalıların aylık prime esas kazancı, prime esas günlük kazanç alt sınırının otuz katı olarak belirlenmektedir.

▪ **Sigortalılığın Sona Ermesi**

Esnaf ve sanatkârların sigortalılıkları yukarıda da bahsi geçen vergi dairesi, ilgili meslek kuruluşu, işveren veya ticaret sicil memurluğu tarafından kayıtlarının silindiği tarihten itibaren sona ermekte olup, yine belirtilen kurum ve kuruluşlarca Sosyal Güvenlik Kurumu'na (SGK) 10 gün içinde bildirimlerin yapılması zorunludur. Esnaf ve sanatkârların bu konuda da bir yükümlülüğü bulunmamaktadır.

b- İşveren Olarak Esnaf ve Sanatkârların Yükümlülükleri

▪ **İş Yerini Bildirme Yükümlülüğü**

İşyeri bildirgesi, ilk defa sigortalı çalıştırmaya başlayan işverenler tarafından düzenlenerek SGK'ya verilmesi gereken bir tür sigortalı işçi çalıştırmaya başlama bildirim ve beyanıdır. Bu bildirgenin verilmesinin ardından işverenlerin SGK yükümlülükleri de başlamaktadır.

05.12.2017 tarihinde Sosyal Sigorta İşlemleri Yönetmeliği'nde değişiklikler yapılmıştır. Bu düzenlemeye göre, 01.06.2018 tarihinden itibaren işyeri açılışlarında/tescillerinde işyeri bildirgesinin elektronik ortamda verilmesi zorunlu hale gelmiştir.

▪ **Sigortalıyı Bildirme Yükümlülüğü**

İşverenler, 5510 sayılı Kanunun 4'üncü maddesinin birinci fıkrasının (a) bendi kapsamında sigortalı sayılan kişileri çalışmaya, meslekî eğitime veya staja başladıkları tarihten önce, sigortalı işe giriş bildirgesi ile SGK'ya bildirmekle yükümlüdür.

▪ **Aylık Prim ve Hizmet Belgesi Verme Yükümlülüğü**

Aylık prim ve hizmet belgesi sigortalı sayılanlar için işverenlerce SGK'ya verilmesi gereken ve sigortalıların prime esas kazanç ve hizmet bilgilerinin bildirilmesine mahsus belgeyi ifade etmektedir. SGK'nın, ödenecek primleri hesaplaması ve sigortalılara hizmet kazandırması için çalıştırılan sigortalıların ay içindeki çalışma sürelerine ihtiyacı vardır.

▪ **Muhtasar ve Prim Hizmet Beyannamesi Verme Yükümlülüğü**

Muhtasar ve Prim Hizmet Beyannamesi, vergi kanunlarına göre verilmesi gereken muhtasar beyanname ile 31/05/2006 tarihli ve 5510 sayılı Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanun'u uyarınca verilmesi gereken aylık prim ve hizmet belgesinin birleştirilerek, kesilen

vergilerin matrahlarıyla birlikte sigortalının sigorta primleri ve kazançları toplamı ile prim ödeme gün sayılarının bildirilmesine mahsustur.

- Vergi kanunlarına göre vergi kesintisi yapmak zorunda olanlar, bir ay içinde yaptıkları ödemeleri veya tahakkuk ettirdikleri kârlar ve iratlar ile bunlardan kestikleri vergileri,
- 5510 sayılı Kanuna göre sigortalıların prime esas kazanç ve hizmet bilgilerini bildirmekle yükümlü olanlar/işverenler, sigortalıların cari aya ait prime esas kazanç ve hizmet bilgilerini

Muhtasar ve Prim Hizmet Beyannamesi ile bildirmek zorundadır.

▪ **Sigorta Primleri Yükümlülüğü**

İşveren, işyerinde çalışan sigortalıları için brüt ücret üzerinden sosyal sigorta primi ödemelidir. Sigorta primi, sigortalı ve işveren hissesinden oluşmaktadır. Sigorta primleri için esas alınacak kazancın alt sınırı brüt asgari ücret, üst sınırı ise brüt asgari ücretin 7,5 katıdır. Bazı ödemeler sigorta primine tabi iken, çocuk yardımı, aile yardımı, yemek yardımı gibi bazı ödemelerin bir kısmı sosyal sigorta priminden istisnadır. Süresinde ödenmeyen sigorta primlerinin tahsilini teminen borçlular hakkında, 6183 sayılı Amme Alacaklarının Tahsil Usulü Hakkında Kanun hükümlerine göre icra takip işlemleri uygulanmaktadır.

▪ **Sigortalının İşten Ayrılması Halinde İşveren Yükümlülüğü**

Çalıştırılan sigortalının işten ayrılması halinde, en geç 10 gün içinde sigortalının işten ayrıldığına SGK'ya elektronik ortamda bildirilmesi gerekmektedir. Söz konusu bildirim 10 gün içinde yapılmaması halinde her bir sigortalı için yürürlükteki asgari ücretin onda biri tutarında idari para cezası uygulanmaktadır.

▪ **İş Kazasına İlişkin Bildirim Yükümlülüğü**

5510 sayılı Kanununun 4'üncü maddesinin birinci fıkrasının (a) bendinde sayılan sigortalıların iş kazası geçirmeleri halinde işverenleri tarafından kazanın olduğu yerdeki yetkili kolluk kuvvetlerine derhal, SGK'ya kazadan sonraki üç iş günü içinde bildirim yükümlülüğü bulunmaktadır.

Sigortalıların, işverenin kontrolü dışındaki yerlerde iş kazası geçirmeleri hâlinde, iş kazası ile ilgili bilgi alınmasına engel olacak durumlarda bildirim süresi iş kazasının öğrenildiği tarihten itibaren üç iş günü olmaktadır.

3- Oda ve Sicil Kaydı

a- Esnaf ve Sanatkâr Sicil İşlemleri

5362 sayılı Esnaf ve Sanatkârlar Meslek Kuruluşları Kanunu uyarınca, esnaf ve sanatkârlar vergi dairesine kayıt yaptırdıktan sonra, ikinci adım olarak durumlarını otuz gün içinde sicile tescil ettirmek ve kayıtlarını Sicil Gazetesi'nde ilan ile yükümlüdürler. Sicile kayıt esnasında esnaf ve sanatkâr vergi mükellefiyeti ya da muafiyetini belgelemek zorundadır. Tescili zorunlu hususlar ad, soyad, uyruk, kimlik numarası, varsa işletme adı, iş yeri sabit olanların iş yeri ve yerleşim yeri adresi, iş yerleri seyyar olanların yerleşim yeri adresi, sektörü, meslek kolu, Ekonomik Faaliyetlerin İstatistikî Sınıflaması (NACE) kodu ve tanımı, varsa temsilcinin adı ve soyadı, yerleşim yeri, kimlik numarası ve temsil yetkisinin kapsamı ve varsa şubesi ve şube adresi bilgileridir. Tescil edilmiş hususlarda meydana gelen her türlü değişiklik de tescil edilir.

a) Sicile Tescil

Esnaf ve sanatkârlar siciline tescil süreci aşağıdaki şekilde gerçekleştirilmektedir:

- Esnaf ve sanatkârlar, çalışmaya başladıkları tarihten itibaren durumlarını otuz gün içinde bağlı buldukları sicile tescil ve sicil gazetesinde ilan ettirmekle yükümlüdürler. Bu yükümlülüğü yerine getirmediği tespit edilenler birlik tarafından ruhsat vermekle yetkili ilgili kurum ve kuruluşlara bildirilir. İlgili kurum ve kuruluşlar, sicil kaydı yapılana kadar bunların faaliyetlerini durdurur.
- Esnaf ve sanatkârların meslekî faaliyette bulunabilmeleri ve ilgili odaya kaydedilmeleri için sicile kayıt yaptırmaları şarttır ve sicile her bir meslek için ayrı kayıt yapılır.
- Sicilin çalışma bölgesi içerisinde bir esnaf ve sanatkârın aynı meslek kolu ile ilgili birden fazla işyeri açması halinde, açılan diğer işyerleri şube olarak adlandırılır. Şube açılması ve kapanması tescil edilmiş hususlarda değişiklik olarak değerlendirilir.
- Tescil, bir hususun sicile geçirilmesini ifade eder ve kural olarak istem üzerine yapılır. Resen, yapılacak tescillere ilişkin hükümler saklıdır.

- Tescil edilecek bütün kayıtların doğrulayıcı belgelere dayanması esastır. Kayıtların dayanağı olan belgeler yazılı şekilde veya elektronik imzalı olarak elektronik ortamda müdürlüğe verilir. Esnaf ve Sanatkârlar Bilgi Sistemi (ESBİS) ortamında elektronik olarak teyit edilecek bilgiler için ayrıca yazılı bir belge aranmaz.
- Mahkemelerin bir hususun tesciline ya da şerh düşülmesine ilişkin kararını alan müdürlük, bu kararı tescil eder ya da şerh düşer. Bir hususun şerh düşülmesi, ESBİS üzerinde söz konusu tescilin yanına açılacak şerhler sütununun doldurulması suretiyle gerçekleşir.

b) Tescile Başvuru

- Sicil Müdürlüğüne başvuru yazılı şekilde ya da elektronik ortamda ESBİS üzerinden yapılır.
- Dilekçede istem açıkça belirtilir ve tescil edilecek hususlar gösterilir. Dilekçedeki hususlar, elektronik ortamda, belge asılları ya da onaylı örnekleri ile doğrulanır.
- Başvurunun elektronik ortamda yapılması halinde dilekçe güvenli elektronik imza ile imzalanır ve ilgili belgeler eklenir.
- Elektronik ortamda müdürlüğe yapılacak tüm başvurularda, başvuru anının tespitinde ESBİS'teki tarih esas alınır.
- Müdürlük, sicil işlemlerinde vergi mükellefiyetine ya da vergi muafiyetine ilişkin belgeleri ister.
- Müdürlük, ihtiyaç duyulması halinde milli piyango işletme belgesi, mesleki yeterlilik belgesi gibi tamamlayıcı diğer belgelerin de müdürlüğe verilmesini isteyebilir.
- Tescil başvurusu için gerekli belgelerin ESBİS üzerinden temin edilebilmesi halinde ayrıca ibraz edilmesi istenmez.

c) Tescile Davet ve Ceza

Kanuni süresi içerisinde Sicile kaydını yaptırmayan esnaf ve sanatkârlar hakkında aşağıdaki hükümler uygulanır:

- Tescil edilmesi gereken bir hususun ilgilisi tarafından tescil ettirilmediğini haber alan müdürlük, tescil başvurusunda bulunmakla yükümlü kişileri, otuz gün içinde tescil başvurusunda bulunmaya veya tescili gerektiren sebeplerin bulunmadığını ispat

etmeye çağırır. Bu davette, kanuni dayanaklar gösterilmek suretiyle davetin gerekçesi, tescili gereken durum ve tescil yükümlülüğünün yerine getirilmemesinin yaptırımları belirtilir.

- Yapılan çağrı üzerine, süresi içinde tescil isteminde bulunulmaması veya kaçınma sebepleri bildirilmiş olmasına rağmen kaçınma sebeplerinin yeterli görülmemesi hallerinde müdürlük, durumu sicilin bulunduğu yerdeki ticaret davalarına bakan asliye hukuk mahkemesine bildirir. Mahkemenin tescile hükmetmesi halinde resen tescil yapılır.
- Müdürlükçe verilen süre içinde tescil isteminde bulunmayan ve kaçınma sebeplerini de bildirmeyen kişi, 6102 sayılı Kanun'un 33'üncü maddesinin ikinci fıkrası uyarınca sicil müdürünün teklifi üzerine mahallin en büyük mülki amiri tarafından bin Türk Lirası idari para cezasıyla cezalandırılır.
- İdari para cezası verilmesine rağmen, kanuni süre içerisinde tescil isteminde bulunmamakta ısrar edilmesi halinde, müdürlük durumu sicilin bulunduğu yerdeki ticaret davalarına bakan asliye hukuk mahkemesine bildirir. Mahkemenin tescile hükmetmesi halinde resen tescil yapılır.

b- Oda Kayıt İşlemleri

Esnaf ve sanatkâr, vergi ve sicil kaydını yaptırdıktan sonra ilgili meslek odasına kayıt yaptırmak zorundadır. Bu husus 5362 sayılı Esnaf ve Sanatkârlar Meslek Kuruluşları Kanunu'nun 6'ncı maddesinde düzenlenmiştir. Söz konusu madde hükümlerine göre, esnaf ve sanatkârların sicile kayıtları yapılmadıkça, hiçbir şekilde odaya kaydı yapılamaz. Sicile kayıt olan esnaf ve sanatkârlara ait bilgiler sicil tarafından; elektronik ortamda ilgili odaya kayıt için gönderilir.

c- Kayıt Ücreti ve Yıllık Aidat

Kayıt ücreti, esnaf ve sanatkârların sicile ilk kayıt yapılması sırasında sicil müdürlüğü tarafından tahsil edilir. Kayıt ücretinin yarısı, sicil ihtiyacında kullanılmak üzere birlik adına açılacak banka hesabına, diğer yarısı da ilgili odanın banka hesabına aktarılır.

Kayıt ücretinin alındığı yıl için üyelere ayrıca yıllık aidat alınmaz. Ancak, oda veya sicil kaydı silinenlerin aynı yıl içinde tekrar kayıt edilmeleri hâlinde, kendilerinden kayıt ücreti tahsil edilir.

Aynı çalışma bölgesi içinde meslekleriyle ilgili yeni bir ihtisas odası kurulan üyelerin kayıtları, yeni kurulan ihtisas odasına devredilir. Bu üyeler, devredildikleri ihtisas odasına kayıt ücreti ödemezler. Birden fazla meslekten dolayı sicile kayıtları yapılan esnaf ve sanatkârların, ilgili ihtisas odalarına ayrı ayrı kayıtları yapılır ve kayıt ücreti de her bir meslek için ayrı ayrı tahsil edilir.

Bunun yanı sıra, esnaf ve sanatkârlardan oda üyeliği dolayısıyla yıllık aidat tahsil edilir.

ç- Fiyat Tarifeleri

5362 sayılı Esnaf ve Sanatkârlar Meslek Kuruluşları Kanununun 62'nci maddesi ile 75'inci maddesinin (f) bendi hükümlerine dayanılarak hazırlanan Esnaf ve Sanatkârlarca Üretilen Mal ve Hizmetlerin Fiyat Tarifeleri Hakkında Yönetmelik kapsamında esnaf ve sanatkârlarca üretilen mal ve hizmetlerin fiyat tarifelerinin belirlenmesine, uygulanmasına ve denetlenmesine dair usul ve esaslar belirlenmiştir.

Buna göre, esnaf ve sanatkârların tabi olacakları fiyat tarifeleri bağlı buldukları odalarca hazırlanır ve odanın mensubu olduğu birlik yönetim kurulu tarafından fiyat tarifesinin sunulmasından sonra otuz gün içinde onaylanır veya reddedilir. Onaylanan fiyat tarifesi belediye, mülki amirlik ve ilgili odaya yedi gün içerisinde bildirilir ve bu andan itibaren yürürlüğe girer.

4- Esnaf ve Sanatkârları İlgilendiren Diğer Düzenlemeler

a- Kanunlar

- 6102 sayılı Türk Ticaret Kanunu
- 6098 sayılı Türk Borçlar Kanunu
- 6585 sayılı Perakende Ticaretin Düzenlenmesi Hakkında Kanun
- 4857 sayılı İş Kanunu
- 3624 sayılı Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeleri Geliştirme ve Destekleme İdaresi Başkanlığı Teşvik ve Muafiyetleri Kanunu
- 5510 sayılı Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu

- 6331 sayılı İş Sağlığı ve Güvenliği Kanunu
- 213 sayılı Vergi Usul Kanunu
- 3308 sayılı Mesleki Eğitim Kanunu
- 5544 sayılı Meslekî Yeterlilik Kurumu İle İlgili Bazı Düzenlemeler Hakkında Kanun
- 2918 sayılı Karayolları Trafik Kanunu
- 4925 sayılı Karayolu Taşıma Kanunu
- 6502 sayılı Tüketicinin Korunması Hakkındaki Kanun
- 5957 sayılı Sebze ve Meyveler İle Yeterli Arz ve Talep Derinliği Bulunan Diğer Malların Ticaretinin Düzenlenmesi Hakkında Kanun

b- Yönetmelikler

- Esnaf ve Sanatkârlar Sicili Yönetmeliği
- Türkiye Esnaf ve Sanatkârlar Sicil Gazetesi Yönetmeliği
- İşyeri Açma ve Çalışma Ruhsatlarına İlişkin Yönetmelik
- Esnaf ve Sanatkâr ile Tacir ve Sanayiciyi Belirleme Koordinasyon Kurulu Yönetmeliği
- Esnaf ve Sanatkârlar Meslek Kuruluşlarınca Yapılacak Mesleki Eğitim Uygulamalarının Düzenlenmesine Dair Yönetmelik
- Esnaf ve Sanatkârların Ödeyecekleri Kayıt Ücreti ve Yıllık Aidat Hakkında Yönetmelik
- Esnaf ve Sanatkârlarca Üretilen Mal ve Hizmetlerin Fiyat Tarifeleri Hakkında Yönetmelik
- Esnaf ve Sanatkârlar Meslek Kuruluşlarının Üst Kuruluşlarına Ödeyecekleri Kayıt Ücreti ve Katılma Payları İle Düzenledikleri ve Onayladıkları Belgeler ile Yaptıkları Hizmetler Karşılığında Alacakları Ücretler Hakkında Yönetmelik
- Pratik Eğitimin Verileceği İşyerleri ve Bunların Denetimine İlişkin Yönetmelik
- Çıraklık Eğitimi Uygulaması Yapılmayan Meslek Dallarında Mesleki Belgelerin Verilmesine İlişkin Yönetmelik
- Esnaf ve Sanatkârlar Odaları Şube ve İrtibat Bürolarının Açılması Hakkında Yönetmelik

- Esnaf ve Küçük Sanat Sahipleri İle İş Sahipleri Arasında Hasıl Olan Anlaşmazlıkların Haline Dair İhtiyari Tahkim Yönetmeliği
- Karayolları Trafik Yönetmeliği
- Atık Yönetimi Yönetmeliği
- Taşınmaz Ticareti Hakkında Yönetmelik
- İkinci El Motorlu Kara Taşıtlarının Ticareti Hakkında Yönetmelik
- Perakende Ticarete Uygulanacak İlke ve Kurallar Hakkında Yönetmelik
- Alışveriş Merkezleri Hakkında Yönetmelik
- Pazar Yerleri Hakkında Yönetmelik
- KOBİ'lerin Tanımı, Nitelikleri ve Sınıflandırılması Hakkında Yönetmelik
- Esnaf ve Sanatkârlar Odaları Birliği Disiplin Kurulu Yönetmeliği.

1.2.4. Ulusal Politikalar

Esnaf ve sanatkârlara ilişkin sorunların tespitine yönelik olarak kamu kurum ve kuruluşları, sivil toplum örgütleri ve meslek kuruluşları tarafından hayata geçirilmiş pek çok çalışma mevcuttur. Ancak tespit edilen sorunların çözümüne yönelik bütünsel bir strateji belgesinin oluşturulması 2010 yılında mümkün olmuştur. Esnaf ve sanatkârlara yönelik ilk strateji belgesi olma özelliğine sahip “Esnaf ve Sanatkârlar Değişim, Dönüşüm, Destek (3D) Strateji Belgesi ve Eylem Planı” (ESDEP) mülga Gümrük ve Ticaret Bakanlığı koordinasyonunda hayata geçirilmiştir. 2010-2016 yıllarını kapsayacak şekilde devreye sokulan ESDEP'in temel hedefi; “esnaf ve sanatkârların rekabet gücünün artırılması, değişim ve dönüşümün desteklenmesi” olarak belirlenmiştir. Bu hedefin gerçekleştirilmesine dönük olarak 7 öncelik ve 30 tedbir belirlenmiştir. Söz konusu öncelik ve tedbirler kapsamında esnaf ve sanatkârlar lehine birçok kazanım elde edilmiştir.

Gelinen noktada söz konusu eylem planı güncelliğini yitirmiş; esnaf ve sanatkârlarımıza yönelik olarak yeni stratejik hedeflerin belirlendiği, 4. ve 5. Esnaf ve Sanatkârlar Şurası kapsamında alınan kararlara da öncülük edecek yeni bir eylem planına ihtiyaç duyulduğu tespit edilmiştir. Bu kapsamda esnaf ve sanatkârların yeni eylem planı olarak hayata geçirilmesi hedefiyle Esnaf ve Sanatkârlar Stratejisi ve Eylem Planı (ESSEP) hazırlık çalışmaları başlatılmıştır.

Çalışmalarda günümüze kadar bir dizi faaliyet yürütülmüş son hali verilmiş ancak eylem planı çeşitli nedenlerle yürürlüğe girmemiştir.

1- On Birinci Kalkınma Planı (2019-2023)

Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi'nin ilk kalkınma planı olan On Birinci Kalkınma Planı (2019-2023), uzun vadeli bir perspektifle ülkemizin kalkınma vizyonunu ortaya koyarak, milletimizin temel değerlerini ve beklentilerini karşılamak, ülkemizin uluslararası konumunu yükseltmek ve halkımızın refahını artırmak için temel yol haritası konumundadır. On Birinci Kalkınma Planı kapsamında aşağıda yer alan maddelerde esnaf ve sanatkârlara ilişkin hedeflere yer verilmiştir:

- *451. Esnaf ve sanatkârların değişen ekonomik ve sosyal şartlara uyum sağlayacak şekilde rekabet güçleri ve kapasiteleri artırılabacak, sosyal ve yenilikçi kooperatifçilik desteklenerek işbirliği, ortak çalışma kültürünün artırılması sağlanacaktır.*
 - *451.1. Esnaf ve sanatkârlar odaları birlikleri bünyesinde, esnaf ve sanatkârlara ihracat süreçleri, girişimcilik, araştırma-geliştirme (Ar-Ge) ve yenilikçilik ile devlet yardımları hakkında eğitim, danışmanlık ve bilgi desteği sağlayacak birimler oluşturulacaktır.*
 - *451.2. Esnaf ve Sanatkârlar Destek Sistemi yenilenerek finansal desteklerin çeşitliliği sağlanacak, ekonomik katkısı dikkate alınarak uygun koşullu kredi desteklerine devam edilecektir. Hazine destekli kullanılan kredilerde imalat sektörüne, ihracata, markalaşmaya, e-ticarete, yönelen esnaf ve sanatkârlara ilave faiz desteği sağlanarak bu desteklerin etkinliği artırılabacaktır.*

2- 2023 Yılı Cumhurbaşkanlığı Yıllık Programı

Hazine ve Maliye Bakanlığı ile Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığınca (SBB) hazırlanan “2023 Yılı Cumhurbaşkanlığı Yıllık Programı”nda esnaf ve sanatkârlara yönelik olarak “Rekabetçi Üretim ve Verimlilik” başlığındaki politika ve tedbirlere yer vermiştir. Bu doğrultuda anılan başlıktaki “Yatay Politika Alanları”nda imalat sanayii firmalarının uzun dönemli getiriye hedefleyerek risk almasını sağlayacak, güçlü ve yenilikçi araçlarla finansmana erişimini kolaylaştıran bir yapı oluşturulması temel amaçtır. Bu doğrultuda On Birinci Kalkınma Planı’na

paralel olarak 2023 Yılı Cumhurbaşkanlığı Yıllık Programı'nda, Türkiye Halk Bankası Anonim Şirketi (HALKBANK) aracılığıyla esnaf ve sanatkârların finansmana erişiminin uygun koşullarda sağlanması amacıyla indirimli faiz desteğine devam edileceği ifade edilmektedir.

3- Ticaret Bakanlığı 2019-2023 Stratejik Planı

On Birinci Kalkınma Planı başta olmak üzere diğer üst ölçekli planlarla uyumlu olarak hazırlanan 2019-2023 dönemi Bakanlık Stratejik Planı, “Ticaretin daha rekabetçi, hızlı ve güvenli olmasını sağlayarak, yüksek teknoloji ve yüksek katma değerli ihracatı teşvik ederek sürdürülebilir ekonomik büyümeye öncülük etmek” vizyonunu taşımaktadır. Bu vizyon doğrultusunda Stratejik Plan'da 7 adet amaç belirlenmiştir. Söz konusu amaçların 3'üncüsü aşağıdaki şekildedir:

***AMAÇ 3.** Ticari Hayatın Kolaylaştırılmasını Sağlamak, Ticaret Erbabını ve Tüketiciyi Korumak, Güçlendirmek, İş ve İşlemlerini Hızlandırmak*

***HEDEF 3.4.** Esnaf ve sanatkârların rekabet güçleri ve kapasiteleri artırılabacaktır.*

Ticaret Bakanlığının yasal yükümlülükleri arasında yer alan “esnaf ve sanatkârlara ilişkin politikaları, ilke ve hedefleri ilgili kuruluşlarla işbirliği yaparak belirlemek, stratejiler geliştirmek, sonuçlarını izlemek ve değerlendirmek” görevine yönelik olarak “esnaf ve sanatkârlar strateji belgesi ve eylem planının yayınlanması” ile “esnaf ve sanatkârlara yönelik projeler geliştirilmesi” Bakanlık Stratejik Planı'nda ihtiyaç olarak tespit edilmiştir.

Yukarıda yer alan eylemlere yönelik olarak Ticaret Bakanlığı tarafından çeşitli projeler uygulamaya alınmış ve çalışmalar gerçekleştirilmiştir. Bu projeler aşağıdaki şekilde sıralanmaktadır:

a- Esnaf ve Sanatkârlara Yönelik Pazarlama ve Markalaşma Projesi

Bu proje ile belirlenen sektörlerde faaliyet gösteren ülkemizdeki ve dünyadaki küçük işletmelerin markalaşma, pazarlama ve uluslararasılaşma gibi konulardaki mevcut durumunun ortaya konulması, bu konularda bilgi ve deneyim eksikliği yaşayan, mevcut potansiyellerini yeterince iyi değerlendiremeyen küçük işletmelerin ulusal ve uluslararası pazarlarda rekabet güçlerini artırıcı adımların, politika önerilerinin belirlenmesi amaçlanmıştır. Proje kapsamında yurtdışı ziyaretleri gerçekleştirilmiş, ülke içi mevcut durum raporları yazılmıştır. Yine aynı proje

kapsamında birlik personellerine dış ticaret eğitimleri verilmiş, üniversite öğrencileriyle genç fikirler atölyesi kapsamında esnaf ve sanatkârların nasıl ihracata yönlendirilebileceklerine yönelik fikir alışverişinde bulunulmuştur.

b- Tedarik ve Dağıtım Kooperatifleri Kurulması Araştırma Projesi

KOBİ'lerin yaklaşık olarak %50'den fazlasının toptancı, perakendeci ve dağıtım işletmelerinden oluştuğu göz önünde bulundurulduğunda, bu işletmelerin dağıtım ve stok yönetimine yönelik geliştirilecek politikaların gerek işletmeler gerekse ekonominin genelini doğrudan etkileyebileceği söylenebilir. Siparişte yapılan hatalar, KOBİ'lerin dağıtım yönetiminde sıkça karşılaştığı problemlerin başında gelmekle birlikte eksik miktarda teslimata veya siparişin gecikmesine neden olabilmektedir. (Shokri vd., 2014). Pazardaki taleplerde yaşanan dinamik değişimler, KOBİ'lerin müşterilerin ihtiyaçlarını eksiksiz ve zamanında karşılamasını sağlayacak dağıtım kanallarını oluşturmasını ya da mevcut kanalların içinde yer almasını gerektirmektedir (Gilmore vd., 2006). Eng (2016)'in Çin'de marketler üzerindeki araştırmasına göre, bir marketin ekonomik performansı dâhil olduğu dağıtım kanalının yeterlilik düzeyi ile pozitif ilişki içerisinde. Yani, dağıtım kanalında yer alan işletmelerin markete ihtiyacı olan ürünleri zamanında ve istenilen miktarda ulaştırması, marketin başarısını da olumlu yönde etkilemektedir. Aynı çalışmadan ortaya çıkan diğer sonuçlar ise, marketlerin tedarik zincirinde gerçekleşen değişimlere hızlı bir şekilde uyum sağlaması ve tedarik zincirinin farklı aşamalarında yer alan müşterilerin değişen ihtiyaçlarını karşılamak için hızlı cevap verebilmesi gerektiğidir. Artan rekabet ortamı ve küreselleşen ekonomi işletmelerin rakiplerine karşı üstünlük sağlama çabalarını gittikçe zorlaştırmaktadır. Günümüzde her işletme büyüklüğüne bakılmaksızın bir tedarik zincirinin üyesi haline gelmiştir. Tedarik zinciri yönetiminin temel amacı müşteri ihtiyaçlarını karşılamak üzere ürünlerin üreticiden son tüketiciye doğru ulaştırılmasını sağlayan işletmeler arasındaki koordinasyonu oluşturmaktır (Stevenson, 2014). Tedarik zinciri yapısını oluşturan işletmeler arasında koordinasyon sağlanması aynı zamanda işletmelere rekabet üstünlüğü de sağlamaktadır. Doğru bir şekilde oluşturulmuş ve koordine edilen bir tedarik zinciri, işletmelere düşük maliyet, esneklik, hızlı cevap verebilme kabiliyeti ve yüksek kalite gibi rekabet avantajları sağlayabilmektedir (Ketchen ve Hult, 2007).

Tedarik zinciri yönetiminde üretim, tedarik, depolama ve dağıtım dikkate alınması gereken başlıca faaliyetler arasında yer almaktadır. Dağıtım faaliyetleri tedarik zincirinin her aşamasında ürünlerin hammadde halinden tüketiciye son ürün olarak ulaşmasını sağlamaktadır. Dağıtım faaliyetleri çoğunlukla tedarikçiden tüketiciye doğru gerçekleşse de, bazı durumlarda (örneğin hatalı ürünlerin toplanması, tamir için üreticiye ürünlerin geri gelmesi, geri dönüşüm için ürünlerin toplanması gibi) tüketiciden üreticiye doğru dağıtım ve taşıma faaliyetleri olabilir. Dağıtım faaliyetleri nedeniyle ortaya çıkan maliyetler çoğu zaman katlanılması gereken toplam maliyetler içerisinde yüksek bir paya sahip olabilmektedir.

Dağıtım faaliyeti gerçekleştiren lojistik endüstrisindeki işletmeler hem ürünleri tüketiciye en düşük maliyet ve en kısa zamanda teslim etmeye çalışırken, hem de kârını en yüksek seviyeye ulaştırmayı amaçlamaktadır (Ergun vd., 2007). Uygulamada ise, bu amacın her açıdan karşılanması oldukça zordur. Bu sebeple, lojistik sektöründeki işletmeler aralarında yatay işbirliği yoluna giderek bahsedilen amaçları aynı zamanda gerçekleştirmeye çalışmaktadır (Leitner vd., 2011). Dağıtım faaliyetlerinden kaynaklı maliyetler KOBİ'lerin toplam maliyetlerinin içinde de önemli bir yere sahip olabilmektedir. Bu sebeple, KOBİ'lerin yüksek dağıtım maliyetlerinden kaçınmak için lojistik işletmelerden oluşan bir yapıya (taşıma kooperatifi gibi) dağıtım faaliyetinin kontrolünü devretmesi, onlara dikkate değer bir rekabet avantajı sağlayabilir. Taşıma kooperatifleri KOBİ'lere ciddi yük getiren dağıtım faaliyetlerini gerçekleştirebilir. KOBİ'ler, tedarik zincirindeki dağıtımı gerçekleştiren birçok farklı işletme yerine, taşıma kooperatifleri ile sürekli bir ilişki kurarak düzenli bir dağıtım ağına sahip olabileceği değerlendirilerek bu proje hazırlanmıştır.

Proje ile;

- a) Esnafın rekabette zorlandığı ulusal zincir mağazalara karşı perakendeci esnaf ve sanatkârlarının toplu alım ve tedarik yöntemiyle girdi ve ürün temin maliyetlerinin düşürülerek rekabet avantajlarının artırılması,
- b) Perakende sektöründe faaliyet gösteren esnaf ve sanatkârların maliyetlerinin düşürülmesi, kurumsallaşmanın sağlanması ve günümüz koşullarına uygun olarak müşteri taleplerinin karşılanması,
- c) Satışa sunulan malların etkin bir şekilde piyasadan teminin edilmesi,
- d) Kaliteli ürünü daha ucuza satma gücüne kavuşulması,
- e) Tüketici memnuniyetinin artırılması,

- f) Fiyat istikrarının sağlanmasına katkı sunulması,
- g) Elde edilen verilerden hareketle, nasıl bir tedarik dağıtım kooperatifi kurulması gerektiği hususunda bir model önerilmesi amaçlanmıştır.

Projenin sonucunda esnaf ve sanatkârlara tedarik ve dağıtım kooperatifleri kurmaları halinde süreçte destek sağlayabilecek Coğrafi Bilgi Sistemi içerisinde bir Karar Destek Sistemi oluşturulmuştur. İlave olarak çevrimiçi bilgilendirme toplantıları düzenlenerek kooperatif kuruluşu anlatılmış destek sisteminin nasıl kullanıldığı ve ne gibi çıktılar sağladığı da ilgililere aktarılmıştır.

c- Esnaf ve sanatkârlara ilave faiz desteği sağlanmasına ilişkin yapılan çalışmalar

Gelir Kaybı Uygulaması ile esnaf ve sanatkârlarımıza bir yandan piyasa koşullarına kıyasla oldukça uygun maliyetler ile finansman imkânı sağlanırken diğer yandan kredi ve kefalet kooperatiflerinin kefaletini haiz kredilerin vadesinde geri ödenememesi halinde borçlu esnaf ve sanatkârların bankacılık sistemi nezdindeki moraliteleri korunmuş olmaktadır.

Esnaf ve sanatkârlar mevcut durumda; belirli kıstaslar çerçevesinde sağlanan faizsiz krediler haricindeki kredi kullanımlarında yıllık %9,5 oranında finansman maliyeti üstlenmektedirler. Söz konusu faiz oranı ile HALKBANK tarafından krediler için uygulanan cari faiz oranı arasındaki fark ise Hazine ve Maliye Bakanlığınca karşılanmakta, bu sayede esnaf ve sanatkârlarımıza ticari faaliyetlerinde kamu kaynaklarından önemli bir finansal katkı sunulmuş olmaktadır.

Gelir Kaybı Uygulaması kapsamında 2002-Ekim 2021 dönemine ilişkin kredi kullandırım verileri ilgili Bakanlıklarla paylaşılmış, buna ilave olarak da desteklenmesi gereken ihracatçı esnaf, e-ticaret yapan esnaf ve imalatçı esnaf sayısı da ilgili Bakanlığa gönderilmiştir.

▪ Esnaf ve Sanatkârlara Sunulan Hizmetlerin Etkinlik Ve Verimliliğinin Artırılması Projesi (ESHEP)

Ticaret Bakanlığı tarafından “Esnaf ve Sanatkârlara Verilen Hizmetlerin Etkinliğinin ve Verimliliğinin Artırılması Projesi” (ESHEP) hayata geçirilerek sonuçlandırılmıştır.

Projede, kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşlarının faaliyetlerinde;

- Etkinlik, verimlilik ve ekonomikliğin artırılması,

- Esnaf ve sanatkârların beklentilerini karşılayacak hizmet çeşitleri ve bu hizmetlerin nasıl sunulacağına belirlenmesi,
- Üyelik ve sicil kayıt işlemlerinin nasıl olması gerektiğinin tespit edilmesi ve tüm bu hususlara ilişkin yol haritasının çizilmesi amaçlanmıştır.

Esnaf ve sanatkârlar meslek kuruluşlarının örgütsel ve işlevsel sorunları ile buna bağlı olarak ihtiyaçlarının tespit edilmesi amacıyla;

- Odak Grup Toplantıları ve yüz yüze görüşmeler yapılmıştır.
- ESBİS üzerinden 4.111 oda yöneticisi ve çalışanına yönelik yapılan anket sonuçları ve bu anketlerde açık uçlu sorulara verilen cevaplar incelenmiştir.
- NUTS-2 Bölgesinde 2.000 esnaf ve sanatkâra uygulanan anket sonuçları değerlendirilmiştir.
- 286 Odanın, 20 Birliğin, 13 Federasyonun ve TESK'in yönetim ve denetim kurulu raporları, genel kurul tutanakları, faaliyet raporları ve bilançoları ile gelir-gider tabloları incelenmiştir.
- Almanya, Fransa, İtalya, İngiltere, ABD, Güney Kore ülke örnekleri incelenmiştir.

▪ **Esnaf ve Sanatkârlar Özelinde Sektör Analizleri Projesi**

Esnaf ve sanatkârların faaliyet gösterdiği sektörlerde detaylı sektör analizleri yaparak mevcut durumlarını ortaya koymak ve gelecek projeksiyonlarını çizmek üzere Esnaf ve Sanatkâr Özelinde Sektör Analizleri Projesi Ticaret Bakanlığınca gerçekleştirilmiştir.

Projenin amacı her bir sektörde;

- Sektörde faaliyet gösteren esnaf ve sanatkârların mevcut durumlarını, sorunlarını, ihtiyaçlarını ve beklentilerini tespit etmek,
- Tespit edilen sorunlara çözüm önerileri geliştirmek,
- İlgili sektörde faaliyet gösteren esnaf ve sanatkârların rekabet gücünün artırılabilmesi için, sektördeki yurtiçi ve yurtdışı iyi uygulamalar, yeni akımlar, yönetsel ve teknolojik gelişmeleri tespit etmek,
- Sektör vizyonunu ortaya koymak ve sektörü bu vizyona taşıyacak gelişme eksenlerini tanımlamaktır.

Bu kapsamda, esnaf ve sanatkârların faaliyet gösterdiği 8 sektör belirlenerek sektörlerin her birinde Bakanlık personeli ve akademisyenlerden oluşan proje ekipleri tarafından analiz çalışmaları yürütülmüştür. Sektör incelemeleri kapsamında, 8 sektörde; 70 odak grup toplantısı, 85 büyük ölçekli şirket mülakatı, 49 iyi uygulama örneği incelemesi, 16.800 anket uygulaması, 8 ülke inceleme çalışmaları yapılmıştır. Buna ilave olarak, sektörler ile ilgili “Sonuç Bilgilendirme Toplantıları” da gerçekleştirilmiştir.

ç- Hedeflere Ulaşmada Yaşanılan Sıkıntılar

Ticaret Bakanlığı'nın On Birinci Kalkınma Planı'ndaki sorumluluk alanına ilişkin tüm faaliyetleri yerine getirdiği görülmektedir. Bununla birlikte; kooperatif kuruluşunun gönüllülük esasına dayalı olması sebebiyle tedarik ve dağıtım kooperatiflerinin kurulmasında sorunlar yaşandığı; ayrıca ilave faiz desteğine yönelik olarak da yapılan çalışmaların bu hususta bütçe tahsis sorunlarından etkilendiği görülmektedir.

1.2.5. Esnaf ve Sanatkârların Mevcut Sorunları

Bu bölümde esnaf ve sanatkârlar ile yapılan görüşmeler ve Ticaret Bakanlığı tarafından gerçekleştirilen proje çıktıları kullanılarak belli başlı sorunlar belirlenmeye çalışılmıştır. Esnaf ve sanatkârların sorunları beş ana başlık altında toplanmış ve dünya üzerindeki örnekler ile de bu sorunlara diğer ülkelerin ne gibi çözümler buldukları belirtilmiştir.

1- Eğitim

Değişen piyasa şartlarına uygun olarak esnaf ve sanatkârlar ekonomik ve sosyal sürdürülebilirliklerinin artırılmasına, mesleki niteliklerinin geliştirilmesine, mesleki farkındalığın ve istihdam imkânlarının artırılmasına ihtiyaç duyulmaktadır. Ülkemizde artış gösteren işgücünün ihtiyaçlarını karşılayacak nitelikte istihdam fırsatlarının artması amacıyla mesleki ve teknik eğitime ihtiyaç duyulan alanlar belirlenmeli ve bu alanlar ile mesleki eğitimini tamamlayan gençler arasında iletişim kanalları çeşitlendirilmelidir. Öğrencilerin meslek seçimi esnasında ilgileri ve yeteneklerini göz önünde bulundurmaları ve meslekler hakkında detaylı bilgilere sahip olmaları desteklenerek mesleki ve teknik eğitimi ikincil bir eğitim olarak atfetmelerini engelleyecek farkındalığın toplumda oluşturulması sağlanmalıdır.

2- Finansman

Esnaf ve sanatkârlara verilen çokça destek olmakla birlikte esnafın yararlanması için çeşitli koşulları sağlamaları ve ticaret odalarına kayıtlı olmaları da bazı destek programlarında istenen koşullar arasında sayılmaktadır. 1 sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi göz önünde bulundurulduğunda bu desteklerin Ticaret Bakanlığı Esnaf, Sanatkârlar ve Kooperatifçilik Genel Müdürlüğü bünyesinden esnaf ve sanatkârlara özel destekler şeklinde verilmesinin uygun olabileceği değerlendirilmektedir. Bakanlık bünyesinde hem esnaf sorunlarının sürekli olarak takip edilmesi hem de ESBİS ile birçok veri girişinin alınıyor olabilmesi esnaf ve sanatkârlara daha etkin destek sağlanabilmesinin önünü açacaktır. Buna ilave olarak Yeşil Mutabakat Eylem Planı kapsamında Ticaret Bakanlığı bünyesinde esnafın yeşil dönüşüme katkıda bulunmalarını sağlayacak hem bilgilendirmeler yapılması hem de bu dönüşüm sürecine uyum sağlayabilmeleri için finansman kaynaklarının oluşturulması elzemdir. Esnaf ve sanatkârlara çeşitli kamusal destekler sağlanmaktadır. Bu destekler şu şekilde sıralanmaktadır:

a- Küçük ve Orta Ölçekli Sanayi Geliştirme ve Destekleme İdaresi Başkanlığı (KOSGEB) Destekleri

- **Girişimcilik Destekleri**
 - **Geleneksel Girişimci Destek Programı**

Programın Amacı

Bu destek programının amacı girişimcilerin kurduğu yeni işletmelerin hayatta kalma oranının artırılmasını sağlamaktır. Bu programa Geleneksel Girişimci Eğitimi'ni tamamlamış olan girişimcilerin kurduğu işletmeler başvurabilir.

Destek Unsurları

Geleneksel Girişimci Destek Programı'nın unsurları ile her bir unsur için belirlenmiş olan destek tutarları aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 7 Geleneksel Girişimci Destek Programı Unsurları ve Destek Tutarları

| DESTEK UNSURU | DESTEK TUTARI | |
|---------------------------------------|--|---|
| Kuruluş Desteği | Gerçek kişi işletme 5.000 TL Sermaye şirketi işletme 10.000 TL | |
| Performans Desteği² | Birinci Performans Dönemi³ - 180-539 gün ise 5.000 TL - 540-1079 gün ise 10.000 TL - 1080 ve üstü gün ise 20.000 TL | İkinci Performans Dönemi⁴ - 360-1079 gün ise 5.000 TL - 1080-1439 gün ise 15.000 TL - 1440 ve üstü gün ise 20.000 TL |
| Sertifika Desteği | 5.000TL | |

– İleri Girişimci Destek Programı

Programın Amacı

Bu destek programının amacı ülkemizin stratejik öncelikleri doğrultusunda belirlenen sektörlerde girişimcilerin kurduğu yeni işletmelerin hayatta kalma oranının artırılmasını sağlamaktır.

Bu programa İleri Girişimci Eğitimi'ni tamamlamış olan girişimcilerin kurduğu ve KOSGEB tarafından belirlenen, KOSGEB web sitesinde yer alan İleri Girişimci Programı Faaliyet Konuları Tablosu'nda belirtilen konularda faaliyet gösteren işletmeler başvurabilir.

Destek Unsurları

İleri Girişimci Destek Programı'nın unsurları ve her bir unsur için belirlenen destek tutarları aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

² Her performans dönemi bir yılı kapsar. Sosyal Güvenlik Kurumu 4(a) kapsamındaki tüm personel için hesaplanan prim gün sayısı toplamı esas alınır.

³ Her performans dönemi bir yılı kapsar. Sosyal Güvenlik Kurumu 4(a) kapsamındaki tüm personel için hesaplanan prim gün sayısı toplamı esas alınır.

⁴ Girişimcinin; genç, kadın, engelli, gazi veya birinci derecede şehit yakını olması durumunda her bir performans döneminde belirlenen tutarlara 5.000 TL eklenir

Tablo 8 İleri Girişimci Destek Programı Unsurları ve Destek Tutarları

| DESTEK UNSURU | DESTEK TUTARI | |
|--|--|---|
| Kuruluş Desteği | Gerçek kişi işletme 5.000 TL Sermaye şirketi işletme 10.000 TL | |
| Makine, Teçhizat ve Yazılım Desteği⁵ | Düşük orta-düşük teknoloji seviyesinde faaliyet gösteren işletmelere 100.000TL , Orta-yüksek teknoloji seviyesinde faaliyet gösteren işletmelere 200.000TL , Yüksek teknoloji seviyesinde faaliyet gösteren işletmelere 300.000TL | |
| Mentörlük, danışmanlık ve işletme koçluğu desteği | 10.000 TL | |
| Performans Desteği⁶ | Birinci Performans Dönemi⁷ - 180-539 gün ise 5.000 TL - 540-1079 gün ise 10.000 TL - 1080 ve üstü gün ise 20.000TL | İkinci Performans Dönemi⁸ - 360-1079 gün ise 5.000 TL - 1080-1439 gün ise 15.000 TL - 1440 ve üstü gün ise 20.000 TL |
| Sertifika Desteği | 5.000TL | |

– İş Planı Ödülü Destek Programı

Programın Amacı

Bu destek programının amacı girişimcilik ekosisteminde yer alan aktörler ile işbirliği sağlanarak girişimcilerin iş kurma ve yürütme konularında teşvik edilmesi için girişimcilik konulu yarışmalar sonucu başarılı bulunan iş planlarının/iş modellerinin/iş fikirlerinin ödüllendirilerek hayata geçirilmesini sağlamaktır.

Destek Unsurları

İş Planı Ödülü Destek Programı'nın unsurları ile her bir unsur için belirlenen destek tutarları aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

⁵ Destek oranı %75 'tir. Makine, teçhizat ve yazılımın yerli malı olması durumunda, destek oranına % 15 ilave edilir.

⁶ Her performans dönemi bir yılı kapsar. Sosyal Güvenlik Kurumu 4(a) kapsamındaki tüm personel için hesaplanan prim gün sayısı toplamı esas alınır.

⁷ Girişimcinin; genç, kadın, engelli, gazi veya birinci derecede şehit yakını olması durumunda her bir performans döneminde belirlenen tutarlara 5.000 TL eklenir.

⁸ Girişimcinin; genç, kadın, engelli, gazi veya birinci derecede şehit yakını olması durumunda her bir performans döneminde belirlenen tutarlara 5.000 TL eklenir.

Tablo 9 İş Planı Ödülü Destek Programı Unsurları ve Destek Tutarları

| İş Planı Ödülü Yarışma Türü | |
|--|---|
| Yükseköğretim kurumları ile gerçekleştirilen | 1. 25.000TL 2. 20.000TL 3. 15.000TL |
| Yurtiçi/yurtdışı kurum/kuruluşlar tarafından düzenlenen yarışmalar kapsamında gerçekleştirilen | İlk 3 için toplamda 100.000TL'ye kadar |
| Yurtdışı orijinli girişimlerin iş fikirlerine yönelik ödüllü/ödüksüz ulusal/uluslararası yarışmalar kapsamında gerçekleştirilen | 100.000TL'ye kadar |
| KOSGEB tarafından düzenlenen iş planı ödülü | İlk 3 için toplamda 100.000TL'ye kadar |

▪ **Ar-Ge, Teknolojik Üretim ve Yerlileştirme Destekleri**

– **Ar-Ge, Ür-Ge ve İnovasyon Destek Programı**

Programın Amacı

Araştırma-geliştirme (Ar-Ge) ve inovasyon projeleri aracılığıyla bilim ve teknolojiye dayalı yeni fikir ve buluşlara sahip küçük ve orta büyüklükte işletmeler (KOBİ) ile girişimcilerin; yeni bir ürün, yeni bir süreç ve/veya yeni bir hizmet üretmelerinin veya iyileştirmelerinin, ürün geliştirme (Ür-Ge) faaliyetleri ile değişen pazar taleplerine ve teknolojik gelişmelere uyum sağlamaları amacıyla, KOBİ'ler tarafından orijinal, iyileştirilmiş veya değiştirilmiş yeni ürünlerin üretilmesinin sağlanmasıdır.

Desteklenecek Proje Giderleri

Ar-Ge, Ür-Ge ve İnovasyon Destek Programı kapsamında desteklenecek kalemler, her bir kaleme ilişkin üst limit tutarları ve destek oranlarını gösteren tablo aşağıdadır.

Tablo 10 Ar-Ge, Ür-Ge ve İnovasyon Destek Programı ve Destek Tutarları

| Ar-Ge, Ür-Ge VE İNOVASYON DESTEK PROGRAMI | | DESTEK ÜST LİMİTİ (TL) | DESTEK ORANI (%) |
|--|--|---|------------------|
| Makine-Teçhizat, Donanım, Hammadde, Yazılım ve Hizmet Alımı Giderleri Desteği | | 200.000 | 75 ⁹ |
| Makine-Teçhizat, Donanım, Hammadde, Yazılım ve Hizmet Alımı Giderleri Desteği (Geri Ödemeli) | | 300.000 | 75 ¹⁰ |
| Nitelikli Personel Giderleri Desteği | | 300.000 | 100 |
| Sınai Mülkiyet Hakları Giderleri Desteği | | 100.000 | 75 |
| Test, Analiz ve Belgelendirme Giderleri Desteği | | 100.000 | 75 |
| Diğer Giderler Desteği (Toplam Üst Limit 100.000 TL) | Proje Danışmanlık Desteği | 25.000 | 75 |
| | Eğitim Desteği | 25.000 | |
| | Proje Tanıtım Desteği | 15.000 | |
| | Yurtiçi ve Yurtdışı Kongre/Konferans/Fuar Ziyareti/Teknolojik İşbirliği Ziyareti Desteği | 25.000 | |
| | İşletme Kuruluş Giderleri Desteği | 5.000 (gerçek kişi statüsünde kurulmuş olan) 10.000 (sermaye şirketi statüsünde kurulmuş olan) | |
| | | | |

– Ar-Ge ve İnovasyon Destek Programı

Programın Amacı

Ar-Ge ve İnovasyon Destek Programının amacı, desteklenecek araştırma-geliştirme ve inovasyon projeleri aracılığıyla bilim ve teknolojiye dayalı yeni fikir ve buluşlara sahip küçük ve orta ölçekli işletmeler ile girişimcilerin yeni ürün, yeni süreç, bilgi ve/veya hizmet üretmelerini sağlamaktır.

Desteklenecek Proje Giderleri

Ar-Ge ve İnovasyon Destek Programı kapsamında desteklenecek kalemler, her bir kaleme ilişkin üst limit tutarları ve destek oranlarını gösteren tablo aşağıdadır.

⁹ Projeye konu satın alınacak makine, teçhizat ve yazılımın yerli malı olması durumunda, destek oranına % 15 ilave edilir

¹⁰ Projeye konu satın alınacak makine, teçhizat ve yazılımın yerli malı olması durumunda, destek oranına % 15 ilave edilir

Tablo 11 Ar-Ge ve İnovasyon Destek Programı

| Destek Unsurları | Destek Üst Limiti (TL) | | Destek Oranı (%) |
|---|--|-------------------------|------------------|
| Kira Desteği | 30 Bin (Teknopark içi) | 24 Bin (Teknopark dışı) | 75 |
| Makine-Teçhizat, Donanım, Hammadde, Yazılım ve Hizmet Alımı Giderleri Desteği | 150 Bin | | 75 ¹¹ |
| Makine-Teçhizat, Donanım, Hammadde, Yazılım ve Hizmet Alımı Giderleri Desteği (Geri Ödemeli) | 300 Bin | | |
| Personel Gideri Desteği | 150.000 | | 100 |
| Başlangıç Sermayesi Desteği | 20.000 | | 100 |
| Proje Geliştirme Desteği | Proje Danışmanlık Desteği | 25.000 | 75 |
| | Eğitim Desteği | 10.000 | |
| | Sınai ve Fikri Mülkiyet Hakları Desteği | 20.000 | |
| | Proje Tanıtım Desteği | 5.000 | |
| | Yurt içi ve Yurtdışı Kongre/Konferans/Fuar Ziyareti /Teknolojik İşbirliği Ziyareti Desteği | 15.000 | |
| | Test, Analiz ve Belgelendirme Desteği | 25.000 | |

– KOBİ TEKNOYATIRIM - KOBİ Teknolojik Ürün Yatırım Destek Programı**Programın Amacı**

Ar-Ge/yenilik faaliyetleri sonucu ortaya çıkan ürünlerin üretimini ve ticarileştirilmesini ve orta - yüksek ve yüksek teknoloji alanında yer alan ve cari işlemler hesabına katkı sağlayacak ürünlerin üretimini ve ticarileştirilmesini sağlamak amacıyla işletmelerce gerçekleştirilecek yatırımları desteklemektir.

¹¹ Projeye konu satın alınacak makine, teçhizat ve yazılımın yerli malı olması durumunda, destek oranına % 15 ilave edilir.

Programın Kapsamı

Ar-Ge/yenilik faaliyetleri sonucu ortaya çıkan ürünlerin üretimini ve ticarileştirilmesini sağlamak amacıyla yapılan başvurularda düşük ve orta düşük teknoloji alanlarında verilecek desteklerin üst limiti geri ödemeli 1.400.000 TL ve geri ödemesiz 600.000 TL olmak üzere toplam 2.000.000 TL'dir. Orta yüksek ve yüksek teknoloji alanlarında verilecek desteklerin üst limiti geri ödemeli 7.000.000 TL ve geri ödemesiz 3.000.000 TL olmak üzere toplam 10.000.000 TL'dir.

Orta - yüksek ve yüksek teknoloji alanında yer alan ve cari işlemler hesabına katkı sağlayacak ürünlerin üretimini ve ticarileştirilmesini sağlamak amacıyla yapılan başvurularda desteklerin üst limiti geri ödemeli 4.200.000 TL ve geri ödemesiz 1.800.000 TL olmak üzere toplam 6.000.000 TL'dir.

Desteklenecek Proje Giderleri

Destek Süresi: Yatırım Projesi Süresi: Azami 36 Ay

Destek Üst Limitleri: Düşük ve orta düşük teknoloji alanlarında verilecek desteklerin üst limiti geri ödemeli 700.000 TL ve geri ödemesiz 300.000 TL olmak üzere toplam 1.000.000 TL'dir. Orta yüksek ve yüksek teknoloji alanlarında verilecek desteklerin üst limiti geri ödemeli 4.200.000 TL ve geri ödemesiz 1.800.000 TL olmak üzere toplam 6.000.000 TL'dir.

Tablo 12 KOBİ TEKNOYATIRIM - KOBİ Teknolojik Ürün Yatırım Destek Programı

| Destek Kalemleri | Destek Oranları |
|--|--|
| a) Makine-teçhizat desteği ¹² | %60 [(%30 Geri ödemesiz + %70 Geri Ödemeli) veya (%70 Geri Ödemeli)] |
| b) Yazılım giderleri desteği ¹³ | %60 [(%30 Geri ödemesiz + %70 Geri Ödemeli) veya (%70 Geri Ödemeli)] |
| ç) Personel gideri desteği ¹⁴ | %100 Geri ödemesiz |

¹² Makine, teçhizat ve yazılımın yerli malı olması durumunda geri ödemesiz destek oranına % 15 (on beş) ilave edilir ve geri ödemeli destek oranı aynı oranda azaltılır

¹³ Makine, teçhizat ve yazılımın yerli malı olması durumunda geri ödemesiz destek oranına % 15 (on beş) ilave edilir ve geri ödemeli destek oranı aynı oranda azaltılır

¹⁴ Personel giderleri için %60 destek oranı dikkate alınmaksızın; Uygulama Esaslarında belirtilen hesap yöntemine göre belirlenen tutarda geri ödemesiz destek sağlanır

- **İşletme Geliştirme, Büyüme ve Uluslararasılaşma Destekleri**
 - **İşletme Geliştirme Destek Programı**

Programın Amacı

Küçük ve orta ölçekli işletmelerin rekabet güçlerinin, kurumsallaşma-markalaşma düzeylerinin ve ekonomideki paylarının artırılması, kapasitelerinin geliştirilmesi ve öncelikli ihtiyaçlarının karşılanmasıdır.

Destek Unsurları

İşletme Geliştirme Destek Programı'na ilişkin destek unsurları ve her bir unsur için destek üst limitleri aşağıdaki tabloda gösterilmektedir.

Tablo 13 İşletme Geliştirme Destek Programı Unsurları ve Destek Üst Limitleri

| | İŞLETME GELİŞTİRME DESTEK PROGRAMI DESTEKLERİ | DESTEK ÜST LİMİTİ (TL) |
|----|---|-------------------------------|
| 1 | Yurt İçi Fuar Desteği | 100.000 |
| 2 | Yurt Dışı İş Gezisi Desteği* | 90.000 |
| 3 | Sanayide Nitelikli Eleman Desteği** | 150.000 |
| 4 | Tasarım Desteği | 75.000 |
| 5 | Sınai Mülkiyet Hakları Desteği*** | 100.000 |
| 6 | Belgelendirme Desteği**** | 300.000 |
| 7 | Test ve Analiz Desteği**** | 300.000 |
| 8 | Enerji Verimli Elektrik Motorları Değişimi Desteği***** | 80.000 |
| 9 | Bağımsız Değerlendirme Desteği | 20.000 |
| 10 | Model Fabrika Desteği | 100.000 |
| 11 | Teknik Danışmanlık Desteği***** | 50.000 |
| 12 | Dijital Dönüşüm Danışmanlığı Desteği | 20.000 |
| 13 | Afet Dönemi Yaşam Alanı Desteği | 300.000 |
| 14 | Yalın Dönüşüm Desteği***** | 200.000 |
| 15 | Afet Dönemi İşletme Desteği | 75.000 |
| 16 | Afet Dönemi Proje ve Yapım Maliyeti Desteği | 1.000.000 |

Tabloda yer alan hususlara ilişkin detaylar şu şekildedir;

- (*) KOSGEB KOBİ ve Girişimcilik Ödülleri kapsamında her yıl belirlenen finalistler, KOSGEB tarafından düzenlenen yurt dışı iş gezisi programından bir defaya mahsus olmak üzere üst limitler dikkate alınmaksızın %100 (yüz) oranında desteklenir.

(**) – Sanayide nitelikli eleman istihdam desteği kapsamında istihdam edilecek elemanın; yeni mezun, kadın, engelli, birinci derece şehit yakını veya gazi olması halinde destek oranına %20 ilave edilir. – Teknoparklarda faaliyet gösteren işletmeler ile Ar-Ge merkezleri ve tasarım merkezleri için Sanayide nitelikli eleman istihdamı desteğinin üst limiti 150.000 TL’dir.

(***) Türk Patent ve Marka Kurumu (TÜRKPATENT)’ndan alınacak belgeler %80 oranında desteklenir.

(****) Belgelendirme desteği kapsamında;

- Türk Standartları Enstitüsü (TSE)’nden alınacak belgeler ve/veya hizmetler %80 oranında
- Türk Akreditasyon Kurumu (TÜRKAK) ve TÜRKAK tarafından akredite edilmiş kurum/kuruluşlardan, Helal Akreditasyon Kurumu (HAK) ve HAK tarafından akredite edilmiş kurum/kuruluşlardan, TRTEST Test ve Değerlendirme A.Ş.’den, kamu kuruluşları ve üniversitelerden alınacak belge ve/veya hizmetler %70 (yetmiş) oranında
- Yurtdışından alınacak belge ve/veya hizmetlerden, TSE tarafından verilenlerine destek sağlanmaz, TSE tarafından verilmeyen belge ve/veya hizmetler %60 (altmış) oranında desteklenir.

(*****)Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığınca 13/09/2014 tarih ve 29118 sayılı Resmi Gazete’ de yayımlanan SGM 2014/35 sayılı Yerli Malı Tebliği’ne uygun olarak alınmış yerli malı belgesi ile tefrik edilmesi durumunda, belirlenen destek oranlarına %15 ilave edilir.

(*****) Teknoparklarda faaliyet gösteren işletmeler için Teknik danışmanlık desteğinin üst limiti 50.000 TL’dir.

(*****) Yalın dönüşüm desteği kapsamında alınacak Model Fabrika Öğren-Dönüş Programı Hizmeti ve Model Fabrika Eğitim-Danışmanlık Hizmeti %80 (seksen) oranında, Yalın Olgunluk Değerlendirme Analizi Hizmeti ise %100 (yüz) oranında desteklenir.

– Yaşayan Kültür Mirası İşletmeler Destek Programı

Programın Amacı

Kültürel miras unsuru olarak icrası ustalık/zanaatkârlık becerisi gerektiren, özgün, icra edilen mesleğin değerlerini, felsefesini, inceliklerini gelecek kuşaklara aktarılmasını teminen usta-çırak ilişkisi çerçevesinde yürütülen; geleneksel, kültürel, sanatsal değeri olan ve kaybolmaya yüz tutmuş mesleklerde faaliyet gösteren işletmelerin güçlendirilerek hayatta kalmalarını ve bu birikimin gelecek nesillere aktarılmasını sağlamaktır.

Destek Unsurları

Yaşayan Kültür Mirası İşletmeler Destek Programı'na ilişkin destek unsurları ile her bir unsur için belirlenen destek tutarına aşağıdaki tabloda yer verilmiştir.

Tablo 14 Yaşayan Kültür Mirası İşletmeler Destek Programı Unsurları ve Destek Tutarları

| DESTEK UNSURLARI | DESTEK TUTARI (TL) |
|---|--|
| Kuruluş desteği (Destek programına program başvuru tarihi itibarıyla son bir yıl içinde gerçek kişi statüsünde kurulmuş işletmeye destek sağlanır.) | 5.000 |
| İşletme ve yetiştirme desteği Destek programı başlangıç tarihini takip aydan itibaren üçer aylık dönemler esas alınarak geri ödemesiz sağlanan destekten, <ul style="list-style-type: none">• İlgili dönemde Sosyal Güvenlik Kurumu nezdinde 4(a) kapsamında destek programı başvuru tarihinden önceki 12 ay içinde işletmede istihdam edilmemiş,• Tam zamanlı olarak çalışan,• 1981 yılı ve sonrası doğumlu, personel için destek sağlanır. | Birinci dönem için 10-29 olan işletmeye 5.000 30-75 olan işletmeye 15.000 76 ve üstü olan işletmeye 25.000 İkinci dönem için 10-29 olan işletmeye 5.000. 30-75 olan işletmeye 15.000. 76 ve üstü olan işletmeye 25.000 Üçüncü dönem için 10-29 olan işletmeye 5.000 30-75 olan işletmeye 15.000 76-150 olan işletmeye 35.000 151 ve üstü olan işletmeye 50.000 Dördüncü dönem için 10-29 olan işletmeye 5.000. 30-75 olan işletmeye 15.000 76-150 olan işletmeye 35.000 151 ve üstü olan işletmeye 50.000 |
| Makine ve teçhizat desteği Destek programı başlangıç tarihi itibarıyla 6 ay içerisinde satın alınan makine ve teçhizat giderlerinden, <ul style="list-style-type: none">• Yeni veya en fazla 3 yaşında olan makine ve teçhizat desteklenir.• Makine ve teçhizat yerli malı olması durumunda, destek oranına % 15 ilave edilir. | 50.000 |
| Tanıtım ve pazarlama desteği | E-ticaret sitelerine üyelik ve komisyon bedeli 20.000 Dijital reklam/tanıtım (sosyal medya reklamları, arama motoru optimizasyonu) giderleri 10.000 Web sayfası tasarım hizmet bedeli için 5.000 Tanıtım filmi, televizyon / radyo/ gazete/ dergi reklamları giderleri için 10.000 |

– Kobi Enerji Verimliliği Destek Programı

Programın Amacı

Küçük ve orta ölçekli işletmelerin yeşil dönüşüm konusunda mevcut durumlarının tespit edilerek sorun ve ihtiyaçlarının belirlenmesi, bu konuda gerekli stratejilerin oluşturulması, bu stratejiler doğrultusunda kapasitelerinin geliştirilmesi ve öncelikli ihtiyaçlarının karşılanmasıdır.

Destek Unsurları

Kobi Enerji Verimliliği Destek Programı kapsamında desteklenecek kalemler, her bir kaleme ilişkin üst limit tutarları ve destek oranlarını gösteren tablo aşağıdadır.

Tablo 15 Yeşil Dönüşüm Destek Programı Unsurları ve Destek Tutarları

| | KOBİ ENERJİ VERİMLİLİĞİ DESTEK PROGRAMI DESTEKLERİ | DESTEK ÜST LİMİTİ (TL) | DESTEK ORANI |
|----------|---|-------------------------------|---------------------|
| 1 | Elektrik Motorları Etüt Hizmeti Desteği* | 3.000 5.000 | %100 |
| 2 | Elektrik Motorları Değişim Giderleri Desteği** | 120.000 200.000 | %75 |
| 3 | Enerji Etüt Hizmeti Desteği | 30.000 | %75 |
| 4 | Verimlilik Artırıcı Giderler Desteği | 900.000 | %40 |

(*) Elektrik Motorları Etüt Hizmeti Desteği kapsamında elektrik motorları etüt hizmeti başlangıç tarihinden önceki son 12 (on iki) ay içinde toplam enerji tüketimi 10 TEP'ten 50 TEP'e kadar olan işletmeler için 3.000 (üç bin) TL, 50 TEP'ten 100 TEP'e kadar olan işletmeler için 5.000 (beş bin) TL'dir.

(**) Elektrik Motorları Değişim Giderleri Desteği kapsamında elektrik motorları etüt hizmeti başlangıç tarihinden önceki son 12 (on iki) ay içinde toplam enerji tüketimi 10 TEP'ten 50 TEP'e kadar olan işletmeler için 120.000 (yüz yirmi bin) TL, 50 TEP'ten 100 TEP'e kadar olan işletmeler için 200.000 (iki yüz bin) TL'dir.

Hizmet Sağlayıcılar

KOSGEB tarafından; Kobi Enerji Verimliliği Destek Programı kapsamında etüt hizmetlerine ilişkin sonuç raporlarının girilmesi için bir yazılım altyapısı oluşturulmuştur. Etüt hizmetlerinin hizmet sağlayıcılarına bu yazılımı kullanabilmeleri için KOSGEB Proje Yönetimi Dairesi Başkanlığı tarafından tüm hizmet sağlayıcıların veri tabanına kaydedilmesi ve KOBİ Bilgi Sistemi (KBS) üzerinden yetki verilmesi gerekmektedir.

Başvurusu KOSGEB tarafından uygun bulunarak veri tabanına kaydedilen hizmet sağlayıcılara ilişkin bilgiler kurum web sitesinde yer almaktadır.

– İş Birliği Destek Programı

Programın Amacı

Küçük ve orta ölçekli işletmelerin birbirleriyle veya büyük işletmelerle ortak çalışma kültürünün geliştirilmesine ve karşılıklı fayda ve rekabet avantajı sağlayıcı nitelikteki iş birlikleri tesis etmelerine katkı sağlanmasıdır.

İş Birliği Ortaklık Modelleri

1. İşletici Kuruluş Modeli

Projenin kabul edilmesinden sonra proje ortakları tarafından işletici kuruluş kurulduğu, işbirliğinin ve projeye ilişkin tüm süreçlerin işletici kuruluş tarafından yürütüldüğü ortaklık modelidir.

2. Proje Ortaklığı Modeli

Proje ortaklarından her birinin, proje başvuru formunun iş-zaman planında belirtilen faaliyetlerin bir bölümünü yerine getirdikleri ortaklık modelidir.

Desteklenecek Proje Konuları

İşletmelerin birbirleriyle ve/veya büyük işletmelerle;

- a) Kapasite, verimlilik, ürün çeşitliliği ve kalitelerini artırmaları amacıyla ortak imalat,
- b) Müşteri istekleri ve pazarın talebinin karşılanması amacıyla ortak tasarım, ürün ve hizmet geliştirmeleri,
- c) Ürün ve hizmet kalitelerini geliştirmeleri amacıyla ortak laboratuvar,
- ç) Pazar paylarını artırmaları ve marka imajı oluşturmaları amacıyla ortak pazarlama,
- d) Beceri ve kabiliyetlerini geliştirmeleri ve değer zincirlerine katılmaları amacıyla yapılan işbirlikleri ve bunlara benzer karşılıklı fayda sağlanan, maliyet düşürücü ve rekabet avantajı sağlayıcı nitelikteki işbirliği projeleri desteklenir.

– KOBİGEL - KOBİ Gelişim Destek Programı

Programın Amacı

Ülkenin ulusal ve uluslararası hedefleri doğrultusunda, küçük ve orta ölçekli işletmelerin, ekonomideki paylarının ve etkinliklerinin artırılması ve KOBİ'lerin rekabet güçlerinin ve sağladıkları katma değerini yükseltilmesi, amacıyla hazırlayacakları projelerin desteklenmesidir.

Desteklenecek Proje Giderleri

Program kapsamında desteklenecek proje giderleri Proje Teklif Çağrısı'nda belirlenir ve belirlenen esaslar dâhilinde desteklenecek proje giderlerine Kurul karar verir. Ancak; gayrimenkul alım, bina inşaat, tefrişat, taşıt aracı alım ve kiralama, proje ile ilişkilendirilmemiş personel giderleri ve diğer maliyetler ile vergi, stopaj, resim ve harçlar, sosyal güvenlik primleri desteklenmez.

Proje kapsamında desteklenmesi uygun görülen gider grupları toplamı ile destek türleri, Proje Teklif Çağrısında belirlenen üst limit, oran ve varsa gider kısıtlarını geçmeyecek şekilde Kurul tarafından belirlenir.

– Yurt Dışı Pazar Destek Programı

Programın Amacı

- KOBİ'lerin yurt dışı pazarlara açılabilme beceri ve kabiliyetlerini geliştirmek,
- KOBİ'lerin yurt dışı pazar paylarını artırmak,
- KOBİ'leri, uluslararası rekabetin aktörleri haline getirmek,
- İhracata başlayan KOBİ sayısını artırmak,
- E-ticarete başlayan KOBİ sayısını artırmaktır.

Destek Unsurları

Proje süresi en az 8 ay, en fazla 24 ay olmakla beraber destek Üst Limiti: 300.000 TL'dir.

Proje Destek Oranı¹⁵: %70 Geri Ödemesiz, %30 Geri Ödemeli

- İşletmeler bu destekten sadece 1 (bir) kez yararlanabilir.
- Programdan yararlanmak isteyen işletmelerin, başvuru tarihi itibarıyla son onaylı mali yılda bilanço esasına göre defter tutmuş olması gerekir.
- İşletmenin başvuru tarihi itibarı ile Yurt İçi Marka Tescil Belgesi'ne sahip olması gerekir.
- İşletmenin proje bütçesi, son onaylı mali yıl net satış hasılatını aşmaması gerekir.
- İşletmenin son onaylı mali yılda ihracat yapmış olması gerekir. (Ancak imalat sektöründe veya Öncelikli Teknoloji Alanları Tablosu'nda yer alan sektörlerde faaliyet gösteren işletmelerde bu şart aranmaz.)
- Proje başvurusu en az 2 farklı gider grubundan oluşmalıdır.

Desteklenecek Proje Giderleri

Yurt Dışı Pazar Destek Programı kapsamında desteklenen gider grupları, gider türleri ve her bir gidere ilişkin belirlenen destek üst limitleri aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

¹⁵ *Personel giderleri için destek oranı dikkate alınmaksızın; asgari geçim indirimi dâhil net asgari ücret tutarı temel girdi olmak üzere bu uygulama esaslarında belirlenen hesap yöntemi ve limitlere göre belirlenen tutar kadar geri ödemesiz destek sağlanır.*

Tablo 16 Yurt Dışı Pazar Destek Programı

| Gider Grubu | Gider Türü | Gidere Ait Destek Üst Limiti (TL) |
|------------------------------------|--|--|
| Personel Giderleri | Personel Giderleri | 90.000 |
| Teçhizat- Donanım Giderleri | Donanım Giderleri | 50.000 |
| Yazılım | Yazılım Giderleri | 50.000 |
| Hizmet Alımı | Tanıtım Giderleri | 80.000 |
| Hizmet Alımı | Yurt Dışı Fuar ve Seyahat Giderleri | 150.000 |
| Hizmet Alımı | Test / Analiz ve Belgelendirme Giderleri | 100.000 |
| Hizmet Alımı | Diğer Hizmet Alım Giderleri | 100.000 |

- **KOBİ Finansman Destekleri**
 - **KOBİ Finansman Destek Programı**

Programın Amacı

KOBİ'lere uygun koşullarda finansal destek temin edilerek finansman sorunlarının çözümü, üretim, kalite ve standartlarını artırmaları, istihdam yaratmaları, uluslararası düzeyde rekabet etmelerinin sağlanmasıdır.

Destek Unsurları

KOBİ Finansman Destek Programı kapsamında verilen kredi türlerine, kredinin sağlanacağı işletme türlerine ve kredi vadelerine aşağıdaki tabloda yer verilmiştir.

Tablo 17 KOBİ Finansman Destek Programı

| İşletme Türü | Kredi Türü | Kredi Üst Limiti (TL) | Destek Puanı | Azami Kredi Vadeli |
|---|-------------------------|---|--------------|--------------------|
| Girişimci İşletmeler | İşletme Kredisi | 50.000 | 10 | 18 Ay |
| | Makine Teçhizat Kredisi | | | 36 Ay |
| KOSGEB Girişimcileri | İşletme Kredisi | 300.000 | 3 | 36 Ay |
| Teknolojisini Ticarileştiren İşletmeler (Finansal Kiralama) | Makine Teçhizat Kredisi | 2.500.000 | 12 | 36 Ay |
| Bölgesel ve Sektörel Öncelikli İşletmeler | İşletme Kredisi | 2.500.000 | 12 | 36 Ay |
| Acil Destek Kredisi | İşletme Kredisi | Destek kapsamı, üst limiti ve oranı KOSGEB İcra Komitesince belirlenir. | | 36 Ay |

– Sebze ve Meyve Soğuk Zincir Finansal Kiralama Destek Programı

Programın Amacı

Bu destek programının amacı; küçük ve orta ölçekli işletmelerin, sebze ve meyve zayıyatını azaltmak üzere soğuk zincir oluşturmaları sürecinde, finansal kiralama yöntemiyle temin edecekleri, yerli malı ve yeni soğuk hava ünitesi ve/veya frigorifik kasa/ünite yatırımları için finansal kiralama faiz/ kâr payı masraflarına katkı sağlanmasıdır.

Destek Unsurları

Küçük ve orta ölçekli işletmelerin finansal kiralama yöntemiyle temin edecekleri, yerli malı ve yeni soğuk hava ünitesi ve/veya frigorifik kasa/ünite yatırımları için finansal kiralama faiz/ kâr payı masraflarına azami 10 puana kadar üst limiti 750.000 TL destek sağlanmaktadır.

▪ **Rehberlik ve Danışmanlık Hizmetleri**

– **Teknik Danışmanların Yetkilendirilmesi ve Teknik Danışmanlık Hizmetleri**

Amaç

Küçük ve orta ölçekli işletmelerin finansman, uluslararasılaşma, teknoloji /yenilik/dijitalleşme ve büyüme alanlarında mevcut durumlarını analiz etmek, ihtiyaçlarını belirlemek, sorunlarına çözüm aramak, beceri ve kabiliyetlerini geliştirmek ve yurt içi ve yurtdışı pazarlarda rekabet edebilir düzeye gelebilmelerini sağlamak için KOSGEB tarafından sağlanan

destekler kapsamında yararlanacakları danışmanlık hizmetlerine ilişkin iş ve işlemlerin esaslarını belirlemektir.

- **Mikro ve Küçük İşletmelere Hızlı Destek Programı**

Programın Amacı

İmalat ve bunun tamamlayıcısı olan öncelikli sektörler ile COVID-19 salgını etkilerinin nispeten yüksek olduğu bazı hizmet ve ticaret sektörlerindeki mikro ve küçük işletmelerin faaliyetlerini sürdürmeleri ve geçmiş dönem ortalama istihdam seviyelerini koruyarak yeni personel istihdam etmelerini sağlamaktır.

Programa İlişkin Bilinmesi Gerekenler

Program destek tutarı (125.000 TL/personel), 1 Temmuz 2022’de ilan edilen dördüncü başvuru dönemi yararlanıcıları için geçerlidir. 2021 Aralık – 2022 Mart başvuru döneminde (üçüncü başvuru dönemi) başvurusu onaylanan işletmeler için destek tutarı 100.000 TL / personel olarak uygulanmaya devam edilecektir.

b- Türkiye Esnaf ve Sanatkârlar Kredi ve Kefalet Kooperatifleri Birlikleri Merkez Birliği (TESKOMB) Kefaletiyle Kullanılan Krediler

Her yılbaşında yayınlanan HALKBANKASI tarafından Esnaf ve Sanatkârlara Kredi Kullanılmasına Dair Cumhurbaşkanlığı Kararı kapsamında Esnaf ve Sanatkârlar Kredi ve Kefalet Kooperatifi (ESKKK) kefaletiyle HALKBANK’tan esnaf ve sanatkârlara kullanılacak faiz indirimli kredilerin usul ve esasları belirlenmektedir.¹⁶

TESKOMB kefaletiyle HALKBANK’tan kullanılan faiz indirimli krediler, yatırım ve işletme kredileri olarak ikiye ayrılmaktadır. Yatırım kredilerinde vade; aylık veya 3 aylık, işletme kredilerinde ise aylık, 3 aylık veya 6 aylık vadelerde kullanılabilen olup faiz oranı %15’dir. Kredinin türüne göre bu oranın yarısı yahut tamamı kamu kaynaklarından sübvansede edilmektedir.

¹⁶ 2022 yılına dair karar <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2022/01/20220104-7.pdf> adresinden indirilebilir. Ayrıca söz konusu karar rapor ekinde de sunulmuştur.

Yatırım kredilerinin şahıs üst limiti 1.500.000 TL'dir ve taşıt alımlarında 84 aya, iş yeri alımlarında 120 aya kadar vade ile kullanılmaktadır. Kamu sübvansiyonu ile bu kredilere yansıyan faiz oranı %7,5 olmaktadır.

İşletme kredilerinde şahıs üst limiti kişinin ortağı olduğu ESKKK'nın risk grubuna bağlı olarak 300.000, 325.000, 400.000 yahut 500.000 TL olarak değişiklik göstermektedir. Bu krediler 60 aya kadar vade ile kullanılmaktadır. İşletme kredilerinde faiz indirim oranı kredi türüne göre değişiklik göstermekte olup, usta girişimci, genç girişimci ve kaybolmaya yüz tutmuş meslekleri icra eden girişimcilere yönelik işletme kredilerine %0, diğer işletme kredilerine %7,5 faiz yansıtılmaktadır.

c- HALKBANK Tarafından Doğrudan Kullanılan Krediler

HALKBANK tarafından sadece ESKKK Kefaletiyle değil, ESKKK Kefaleti olmaksızın da %100'e varan faiz indirimli kredi kullanılmaktadır. Esnaf ve sanatkârların işletme sermayesi ihtiyaçlarının karşılanması için azami 60 ay vadeli (1, 3 ve 6 aylık ödeme seçenekleriyle) ve işletmenin mevcut durumunun ve mali verilerinin değerlendirilmesine göre azami 300.000 TL ile 500.000 TL arasında değişen limitli krediler kullanılmaktadır.

Bu kredilerden faydalanmak için başvuranlardan;

- Esnaf ve Sanatkârlar Odasına ve Esnaf ve Sanatkâr Sicil Müdürlüğüne kayıtlı,
- En az 3 aylık faaliyet süresini tamamlayan,
- ESKKK ortağı olmayan,
- Medeni hakları kullanma ehliyetine sahip gerçek kişiler
- olması şartları aranmaktadır.
- Doğrudan HALKBANK tarafından kullanılan kredi çeşitleri de ESKKK kefaletiyle kullanılan krediler ile aynı tür kredilerdir. Bu krediler özetle şunlardır;
- İşletme Kredisi
- Kaybolmaya Yüz Tutan Meslek Kollarında Faaliyet Gösteren Esnaf ve Sanatkârlara Kullanılacak Krediler
- Ustalık Belgesi Sahibi Olup Yeni İşyeri Kuran Esnaf ve Sanatkârlara Kullanılacak Krediler
- Genç Girişimci Esnaf ve Sanatkârlara Yönelik Kullanılacak Krediler

- İşyeri Edindirme Kredisi
- Taşıt Edindirme Kredisi

Krediye başvurmak isteyen esnaf ve sanatkârlar HALKBANK şubelerine kimlik belgesi, esnaf oda kayıt belgesi ve vergi levhası fotokopisini ileterek başvurularını gerçekleştirebilirler.

ç- Kredi Garanti Fonu (KGF) Destekleri

Tablo 18 KGF Destekleri

| ÖZKAYNAK KEFALETLERİ | | HAZİNE DESTEKLİ KEFALETLER |
|---------------------------------------|---|---|
| Banka Kredileri | Doğrudan Krediler | |
| KOSGEB KOBİ Finansman Destek Programı | TTGV KOBİ Destekleri | Yatırım-Proje Finansmanı Destek Paketi |
| KGF Destek Kredisi 2* | T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı Destekleri | EYT Destek Paketi |
| Özkaynak | TÜBİTAK Transfer Ödemeleri | İmalat Sanayii Destek Paketi |
| | KOSGEB Geri Ödemeli Destekleri | 6 Şubat Depremleri İşletme Destek Paketi |
| | | 6 Şubat Depremleri Yatırım Destek Paketi |
| | | Bölgesel Odaklı Kobi Destek Paketi |
| | | Döviz Kazandırıcı Faaliyetleri Destek Paketi |
| | | Girişimci Destek Paketi |
| | | Kadın Girişimci Destek Paketi |
| | | Yeşil Dönüşüm ve Enerji Verimliliği Destek Paketi |
| | | Teknoloji Destek Paketi |
| | | Dijital Dönüşüm Destek Paketi |
| | | Eğitim Destek Paketi |
| | | İşletme Giderleri Destek Paketi |
| | | Tarımsal Üretime Enerji Finansman Destek Paketi |
| | | İşletme Harcamaları Destek Paketi |
| | | TURWIB Programı Destek Paketi |
| | | TKYB Kredi Destek Paketi |

Esnaf ve sanatkârların finansmana ve devlet desteklerine erişimlerine ilişkin toplantılarda ve Ticaret Bakanlığı'na meslek kuruluşları temsilcileri tarafından iletilen görüşlerde, esnaf ve sanatkârların KOSGEB desteklerinden yeterince faydalanamamaları hususu ifade edilmektedir. Mevzuat bakımından esnaf ve sanatkârların KOSGEB desteklerinden faydalanmalarının önünde

herhangi bir engel bulunmazken, bu kesim KOSGEB desteklerinin gerektirdiği şartlar nedeniyle söz konusu desteklerden yeterince faydalanamamakta olduklarını ifade etmektedir.

Ayrıca, esnaf ve sanatkârın kredi başvurularında, esnaf ve sanatkârlar kredi ve kefalet kooperatifleri tarafından istenen kefil ve ipotek vb. şartların hafifletilmesi hususunun dikkate alınması gerekliliği elzemdir.

3- Vergi/Sosyal güvenlik

Esnaf ve sanatkârların ekonomik ve sosyal gelişme sağlayabilmesi, küresel rekabette yerini alabilmesi ve kapasitesini artırması amacıyla vergi ve sosyal güvenlik alanında iyileştirici ve teşvik edici politikaların hayata geçirilmesi önem arz etmektedir. Örneğin mal alım ve satımında KDV indirimi, ÖTV'siz araç yenileme imkânı, basit usulde vergilendirmeye ilişkin limitlerin yükseltilmesi, akaryakıttan alınan KDV ve ÖTV oranının düşürülmesi, vergi ve sigorta prim borçlarının yeniden yapılandırılması ve sigorta prim oranlarının indirilmesi gibi esnaf ve sanatkârları güçlendirici kolaylıklar sağlanmalıdır.

4- Yenilikçilik/E-Ticaret

Dünyada e-ticarette önemli bir artış yaşandığı ve çeşitli faktörlerin bu artışta etkili olduğu aşikârdır. Ürün, hizmet üretimindeki artış ile teknoloji ve teknolojiye erişim imkânlarındaki artış bu faktörlere örnek olarak gösterilebilir. Arz-talep dinamikleri ekseninde ise tüketici taleplerinin çeşitlenmesi ve üreticilerin iş yapma biçimlerindeki değişim, önemli faktörler olarak değerlendirilebilirken, bir yandan da özellikle dünya nüfusundaki ve internet kullanımındaki artış, e-ticaret ve sınır ötesi e-ticaret hacmindeki yükselişin ardındaki diğer önemli faktörler olarak ön plana çıkmaktadır.

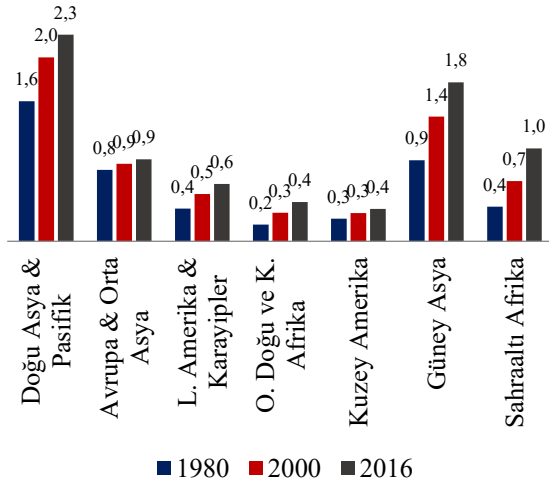
Dünya Bankası'nın istatistiklerine göre 1980 ile 2016 yılları arasında dünya nüfusu, %67,7 büyümüştür (Şekil 2). Aynı dönemde bölgelere göre incelendiğinde; nüfusun Sahra Altı Afrika'da %168,2 ve Orta Doğu ve Kuzey Afrika'da ise %135 arttığı gözlenmektedir. Güney Asya'da %96,3, Latin Amerika & Karayipler'de %75,4'lük artışa karşılık Doğu Asya & Pasifik (%47,5), Kuzey Amerika (%42,7) ve Avrupa & Orta Asya'daki (%14,9) nüfus artışı %50'nin altında kalmaktadır.

Bu istatistiklere dayanarak, dünya nüfusunun 1980 ile 2016 yılları arasında genel olarak arttığı ve bu artışın bölgesel olarak farklılık gösterdiği görülmektedir. Sahra Altı Afrika ve Orta Doğu ile Kuzey Afrika bölgelerinde nüfus artışı diğer bölgelere göre daha yüksek bir seviyededir. Güney Asya ve Latin Amerika & Karayipler bölgelerinde de önemli bir nüfus artışı yaşanmıştır. Diğer yandan, Doğu Asya & Pasifik, Kuzey Amerika ve Avrupa & Orta Asya bölgelerinde nüfus artışı daha düşük seviyelerde kalmıştır.

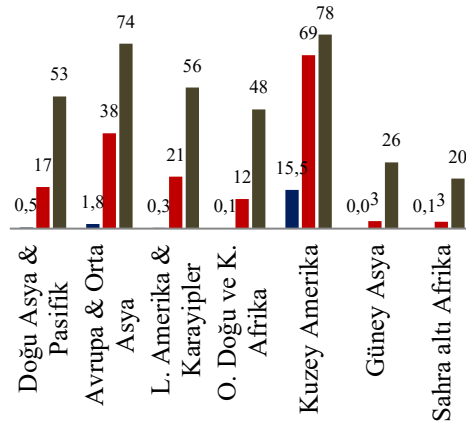
İnternet kullanımı verilerine göz attığımızda ise, 1996-2000 döneminde belirgin bir artış yaşandığı ve sonraki yıllarda da büyümenin devam ettiği görülmektedir. 2006-2016 döneminde özellikle Doğu Asya & Pasifik, Avrupa & Orta Asya, Latin Amerika & Karayipler ve Orta Doğu ile Kuzey Afrika bölgelerinde internet kullanımının toplam nüfus içerisindeki payında artışlar meydana gelmiştir. Güney Asya ve Sahra Altı Afrika'da ise artış oranı diğer bölgelere göre daha düşüktür.

2016 verilerine göre, Kuzey Amerika internet kullanımında en yüksek orana sahip bölge olarak öne çıkmaktadır, onu Avrupa & Orta Asya ve Latin Amerika & Karayipler bölgeleri izlemektedir.

Şekil 2 Bölgelere göre dünya nüfusu, milyar kişi, 1980, 2000, 2016



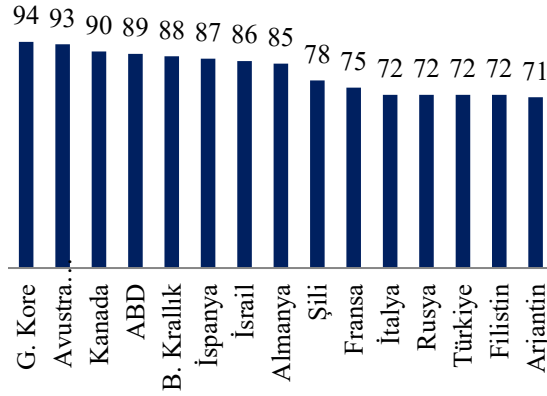
Şekil 3 Bölgelere göre internet kullanımının toplam nüfus içerisindeki payı, %, 1996, 2000, 2016



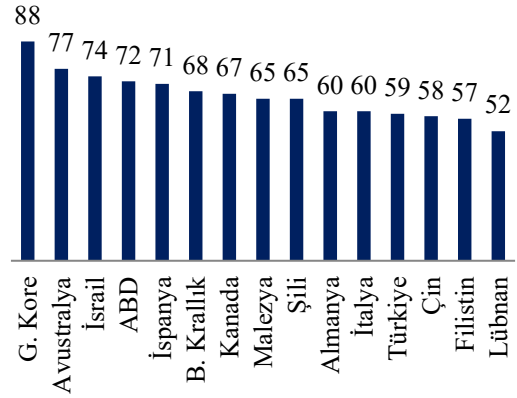
Kaynak: Dünya Bankası

İnternet kullanıcılarının oranları ülkelere göre incelendiğinde, 2016 yılında ilk 5 sırayı Güney Kore (%94), Avustralya (%93), Kanada (%90), ABD (%89) ve Birleşik Krallık (%88) almaktadır (Şekil 3). Aynı dönemde, benzer bir gösterge olarak akıllı telefonların kullanım oranında ise Güney Kore (%88) lider konumdayken, onu sırasıyla Avustralya (%77), İsrail (%74), ABD (%72) ve İspanya (%71) takip etmektedir (Şekil 4).

Şekil 4 Ülkelere göre internet kullanımı, toplam nüfus içerisindeki pay, ilk 15 ülke, %, 2016



Şekil 5 Ülkelere göre akıllı telefon kullanımı, toplam nüfus içerisindeki pay, ilk 15 ülke, %, 2016



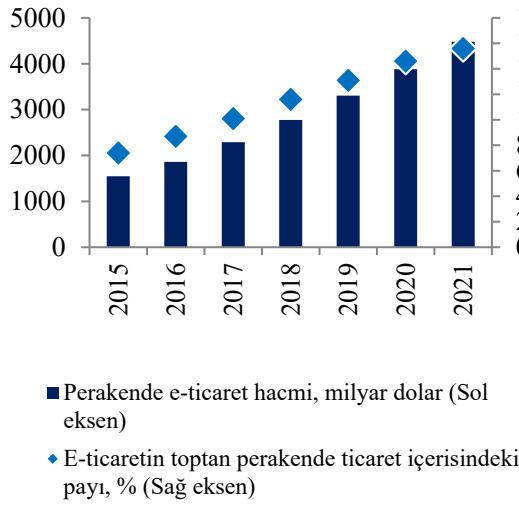
Kaynak: Pew Araştırma Merkezi

Bu gelişmelerin bir yansıması olarak, perakende e-ticaret hacminin seneler içerisinde artış göstermekte olduğu görülmektedir. 2016 yılında 1,9 trilyon dolar hacme sahip olan perakende e-ticaretin, 2021 yılında 4,5 trilyonluk hacme ulaşması beklenmektedir ve aynı zamanda bütün perakende satışlar içerisindeki payında da yükseliş olması öngörülmektedir (Şekil 5). 2016 yılında toplam perakende ticaret içerisinde %8,7 paya sahip olan e-ticaretin 2021 yılında %15,6 seviyesine yükseleceği düşünülmektedir. PayPal'ın 2016 yılında yayımladığı, Türkiye de dâhil olmak üzere 29 pazarda 23 bin tüketiciyi kapsayan "Sınır Ötesi Alışverişte Tüketici Alışkanlıkları"17 başlıklı çalışma, 2014 yılında dünyada yaklaşık 90 milyon kişinin web sitelerinden düzenli olarak alışveriş yaptığını göstermektedir. 2016 yılında 2 trilyon civarında olan e-ticaret hacminin, 200 milyar

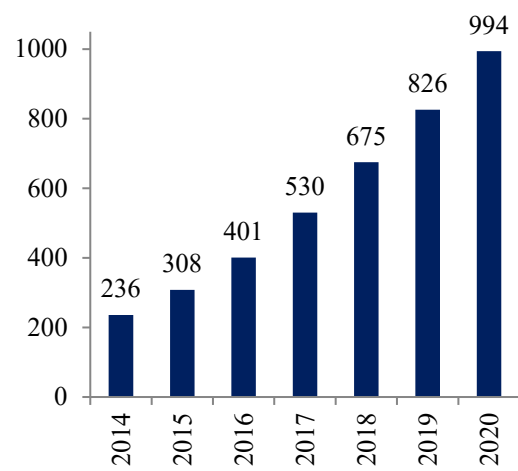
¹⁷ PayPal (2016). "Sınır Ötesi Alışverişte Tüketici Alışkanlıkları"

dolarının sınır ötesi alışverişten kaynaklandığı da belirtilmektedir. Bir diğer taraftan 2015 yılında dünya genelinde gerçekleştirilen e-ticaret içerisinde sınır ötesi e-ticaretin payının %15 olduğu belirtilmekte ve bu oranın 2020 yılında %22 seviyesine yükselmesi beklenmektedir. 18 Sınır ötesi B2C ticaretin 2014 yılında 234 milyar dolar olan hacminin 2016 yılında 401 milyar dolara; 2020 yılında ise 994 milyar dolara ulaşması beklenmektedir (Şekil 6).

Şekil 6 Dünya genelinde perakende e-ticaret hacmi ve e-ticaretin toptan perakende içerisindeki payı, 2015-2021



Şekil 7 Toplam sınır ötesi e-ticaret değeri, B2C, milyar dolar, 2014-2020



Kaynak: Statista, AliResearch – Accenture, Global Cross Border e-Commerce Market 2020

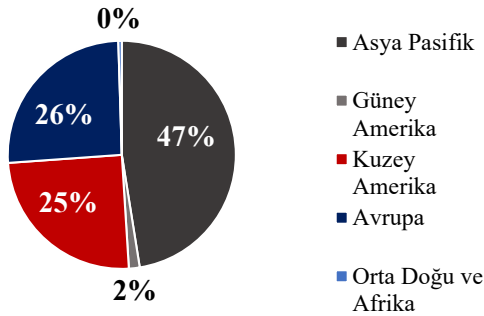
E-ticaret Vakfı'nın yayınladığı "Küresel E-ticaret Raporu 2017" başlıklı raporda¹⁹ toplam B2C e-ticaret cirosunun bölgelere göre dağılımı incelenmektedir. Buna göre 2017 yılında ilk sırayı Asya Pasifik alırken (%47,48), onu sırasıyla Avrupa (%25,64), Kuzey Amerika (%24,86), Güney Amerika (%1,53) ve Orta Doğu-Afrika (%0,49) takip etmektedir (Şekil 7). B2C e-ticaretin yaklaşık yarısından pay alan Asya Pasifik'in elde ettiği ciro 875,1 milyar dolar iken Avrupa'nınki 472,7 milyar dolar, Kuzey Amerika'nınki ise 458,2 milyar dolar olarak belirtilmektedir (Şekil 8). B2C

¹⁸ Statista.

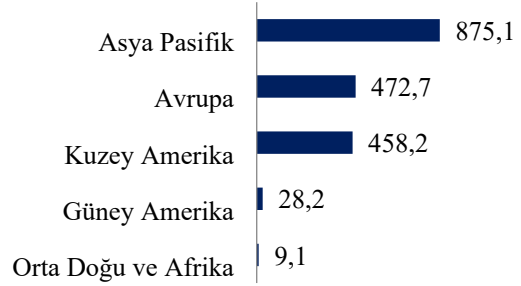
¹⁹ Ecommerce Foundation (2017). "Global Ecommerce Report"

ticarete rekabet, ağırlıklı olarak Asya Pasifik ile Kuzey Amerika ve Avrupa arasında şekillenirken, Güney Amerika'da 28,2 milyar dolar, Orta Doğu ve Afrika'da ise 9,1 milyar dolar ciro elde edilmektedir. Toplam 1,8 trilyonluk B2C ticaret hacmi içerisinde 401 milyar doların sınır ötesi ticareten kaynaklandığı görülmektedir. Benzer biçimde sınır ötesi B2C ticarete Asya Pasifik (%36), Batı Avrupa (%28) ve Kuzey Amerika (%24) ilk üç sırayı alırken geri kalan bölgelerin paylarını artırdığı görülmektedir (Şekil 9). Latin Amerika %4, Orta ve Doğu Avrupa & Merkez Asya %5, Orta Doğu ve Afrika ise %3 paya sahiptir.

Şekil 8 Toplam B2C e-ticaret cirosunun bölgelere göre dağılımı, %, 2017

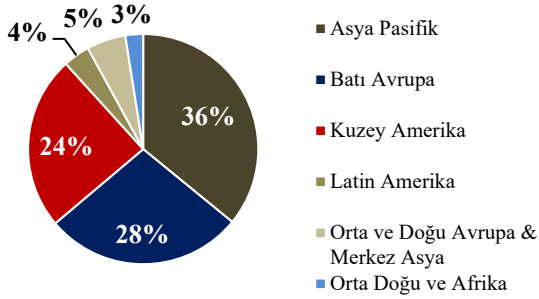


Şekil 9 Toplam B2C e-ticaret cirosunun bölgelere göre dağılımı, milyar dolar, 2017

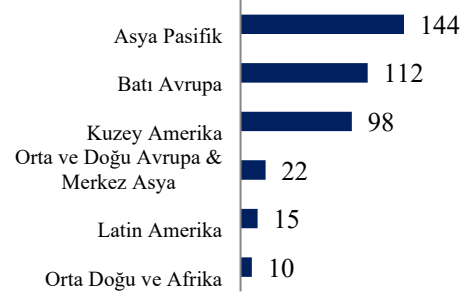


Kaynak: Ecommerce Foundation, Global Ecommerce Report 2017

Şekil 10 Toplam sınır ötesi B2C e-ticaret cirosunun bölgelere göre dağılımı, %, 2017



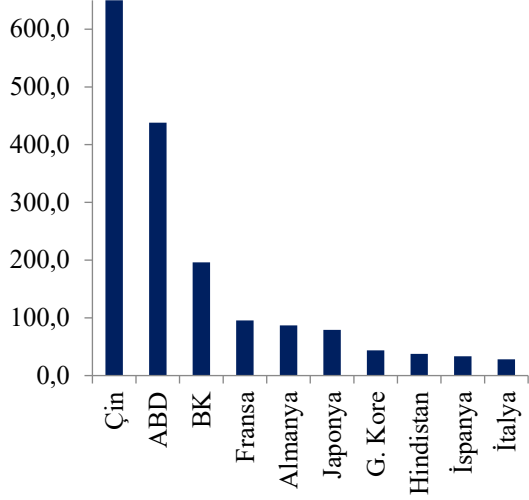
Şekil 11 Toplam sınır ötesi B2C e-ticaret cirosunun bölgelere göre dağılımı, milyar dolar, 2017



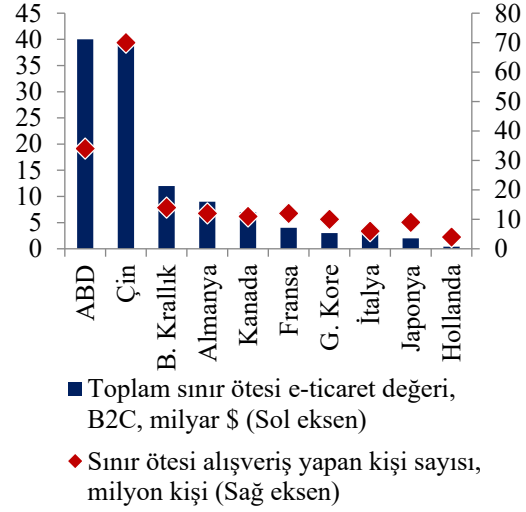
Kaynak: UNCTAD Cross-Border E-commerce Data: In search of Cross-Border E-commerce Trade Data (2017)

E-ticarette toplam B2C ticaret cirosunun ülkeler arası karşılaştırılması söz konusu olduğunda ise - ilgili rapor kapsamında belirlenen ülkeler arasında - ilk üç sırayı Çin (681,9 milyar dolar), Amerika Birleşik Devletleri (438 milyar dolar) ve Birleşik Krallık (196,3 milyar dolar) almaktadır (Şekil 11). Bu üç ülke toplam cironun %70'ine sahiptir. Fransa (95,4 milyar dolar), Almanya (87 milyar dolar), Japonya (87 milyar dolar) ilk üçteki ülkeleri takip eden diğer ülkeler olarak ön plana çıkmaktadır. Sınır ötesi B2C ticarete Amerika Birleşik Devletleri ile Çin, 40 milyar dolar seviyesinde birbirlerine çok yakın seyretmektedir ve Çin'deki sınır ötesi online alışveriş yapan kişi sayısının (70 milyon) ABD'deki kişi sayısının (34 milyon) yaklaşık olarak iki katı olduğu görülmektedir.

Şekil 12 Toplam B2C e-ticaret cirosunun ülkelere göre dağılımı, milyar dolar, 2017



Şekil 13 Sınır ötesi e-ticaret, B2C, 2015



Kaynak: Ecommerce Foundation, Global Ecommerce Report 2017, UNCTAD Cross-Border E-commerce Data: In search of Cross-Border E-commerce Trade Data (2017)

E-ticaret teknolojilerinin gelişimi ve yaygınlaşması ile arz ve talep tarafları arasındaki ilişki de farklı araç ve kanallar ile çeşitlenmektedir. Özellikle tüketici taleplerindeki dönüşüm, e-ticaret dinamiklerinde önemli değişimlere yol açmaktadır. Geleneksel yöntemlerin kullanıldığı bir modelde müşteri ile marka tek bir kanal aracılığıyla etkileşime geçerken, bugün bağımsız hareket edebilen farklı kanallar aracılığıyla müşteri ve marka karşı karşıya gelmektedir.²⁰ Müşteriler artık istediği yer ve zamanda markalarla iletişime geçmek, ürünler hakkında bilgi sahibi olmak, diğer müşteriler ile deneyimlerini paylaşmak istemektedir.²¹ Bu noktada e-ticaret, tam kanal (Omnichannel) adı verilen, müşterinin farklı kanallar aracılığı olmadan ve doğrudan karşısındaki marka ile etkileşime geçtiği bir ilişki ağı öngörmektedir.²² Böylece müşteri, tüm kimliğiyle ve

²⁰ TÜSİAD. (2017). "Dijitalleşen Dünyada Ekonominin İtici Gücü: E-ticaret"

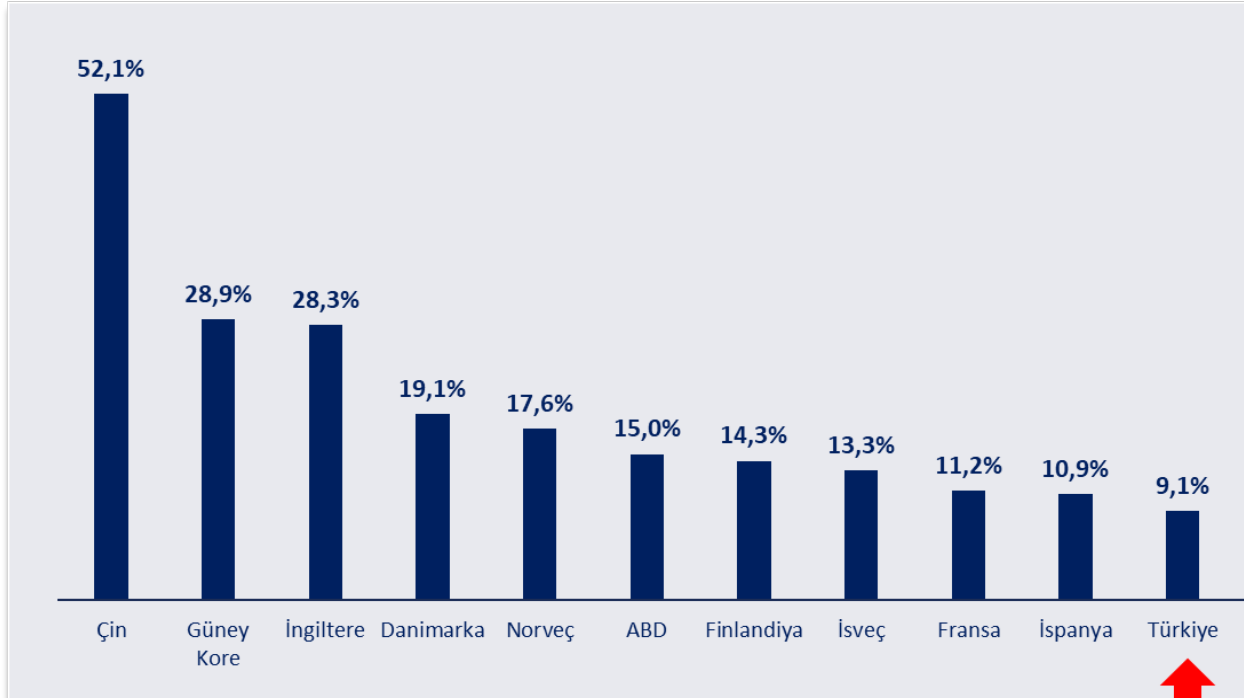
²¹ A.g.e.

²² A.g.e

doğrudan markaya ulaşabilirken, marka da tek bir müşteriye odağına alarak onun ihtiyaç ve taleplerine çok daha net bir biçimde cevap verebilmektedir.²³

Pandeminin etkisiyle 2020 yılında bütün ülkelerde e-perakende ticaret hacminin toplam perakende ticaret hacmi içindeki payı artmıştır.

Şekil 14 E-ticarette Türkiye'nin Yeri



Bu grafik göz önüne alındığında esnaf ve sanatkârların günümüz ekonomik koşullarında ayakta kalabilmeleri ve rekabet güçlerini artırmaları hususunda yenilikçilik önemli rol oynamaktadır. Dijitalleşme, yeni ürün ve hizmetlerin geliştirilmesi, patent ve tescil, müşteriye özel ürün ve hizmet sunulması, bilgi sistemlerinin etkin kullanımı gibi yenilikçilik faktörlerinin esnaf ve sanatkârlara daha iyi ve yaygın bir biçimde anlatılması önem arz etmektedir.

Aynı zamanda esnaf ve sanatkârların ticari hayatlarını kolaylaştıracak ve rekabet güçlerini artıracak bilgi sistemlerinin geliştirilerek hayata geçmesiyle hem yeni kurulacak işletmelerin

²³ A.g.e

hayatta kalmalarının kolaylaşacağı hem de var olan işletmelerin rekabet güçlerinin artacağı değerlendirilmektedir.

Özellikle Covid-19 pandemisi ile gündemin üst sıralarına oturan dijitalleşmeye ayak uydurma konusunda zorlanan esnaf ve sanatkârlara verilen e-ticaret eğitimleri devam ederken dijital okur yazarlık eğitimlerinin de verilmesinde fayda görülmektedir.

Esnafın teknolojik gelişmelere, yenilenebilir enerji dönüşümlerine ve dijitalleşmeye ayak uydurabilmesi için, esnaf ve sanatkârın ulaşabileceği yeni teşvik ve desteklerin oluşturulması ve belirli bir plan dâhilinde dağıtımının sağlanması gerekmektedir.

5- Mevzuat

Esnaf ve sanatkârlar ticari hayat içerisinde yürüttükleri faaliyetlerinden dolayı çeşitli yasal düzenlemelere tabidirler. Söz konusu düzenlemeler esnaf ve sanatkârlar açısından pek çok yükümlülüğü beraberinde getirmektedir. Ticari hayatı ve tüketici haklarını ele alan her düzenleme doğrudan esnaf ve sanatkârları ilgilendirmekte olup söz konusu alanlara ilişkin mevzuat piyasa koşulları ve ihtiyaçlar çerçevesinde yenilenmektedir. 184 farklı esnaf ve sanatkâr meslek kolu ve bu mesleklerden mal ve hizmet satın alan tüketiciler göze alındığında mevzuatın dinamik bir şekilde piyasa ihtiyaçlarını karşılayabilme kapasitesine sahip olması gerektiği açıktır.

Esnaf ve sanatkârlar için mevzuata ilişkin talepler çeşitlilik göstermektedir. Bu talepler, mevcut uygulamaların gözden geçirilmesi, değiştirilmesi veya yeni uygulamaların hayata geçirilmesiyle ilgilidir. Esnaf ve sanatkârlar odalarının güçlendirilmesi, daha etkin bir şekilde yönetilmesi ve hizmet verdiği kesime daha aktif bir şekilde destek olabilmesi için mevzuat değişikliklerinin yapılması önemlidir. Ayrıca, esnaf ve sanatkârlara yönelik desteklerin Ticaret Bakanlığı bünyesine alınması da göz önünde bulundurulması gereken bir husustur. Bu şekilde, esnaf ve sanatkârlara daha etkin bir hizmet sunulabilir ve destekler daha verimli bir şekilde yönetilebilir.

2. PLAN DÖNEMİ PERSPEKTİFİ

2.1. Türkiye'deki Dinamikler ve Dünyadaki Eğilimlerin Muhtemel Yansımaları

Esnaf ve sanatkârlar için daha önce de belirtildiği üzere genel kabul görmüş bir tanım bulunmamaktadır. Bu yüzden dünyadaki eğilimler KOBİ'ler üzerinden değerlendirilmiştir. Bu noktadan bakıldığında esnaf ve sanatkârlar için

- Katma değeri yüksek ürünlerin üretilmesi,
- Hizmet sektöründe yer alanların sundukları bu hizmete yönelik olarak sertifikalandırılması,
- Alternatif finansman araçları, dijitalleşme, yeşil dönüşüme uyum sağlama,
- Afet, acil durum gibi durumlarda ayakta kalabilmelerinin sağlanması ve direnç kapasitelerinin artırılması

gibi hususların ortaya çıkacağı düşünülmeyle birlikte, kamunun esnaf ve sanatkârlara bu dönüşüm aşamalarında vereceği nitelikli desteklerin de onlara yol gösterici olacağı düşünülmektedir.

2.2. Uzun Vadeli Hedefler

Ekonomik konjonktür göz önünde bulundurulduğunda esnaf ve sanatkarların faaliyetlerine devam edebilmeleri için yenilikçi teknolojileri göz ardı etmemeleri, bu süreçlere adapte olmalarının önündeki engellerin tespit edilmesi, verilen finansman desteklerinin faaliyet kollarına göre çeşitlendirilmesi ve bu desteklerin amaçlarına uygun kullanılıp kullanılmadığına yönelik tespitlerin yapılması gerekmektedir. Uzun vadede esnafın mevcut teknolojilere ayak uydurabilen, tüketicinin ihtiyaçlarına daha hızlı cevap verebilecek adaptasyonlarla desteklenmeleri gerekmektedir. Bunlar göz önünde bulundurulurken aynı zamanda esnaf ve sanatkârların mevzuat uygulamalarında da pozitif ayrıcalığa tabi tutulmaları, uygulanacak mevzuatlara adaptasyonları için gerekli desteklerin verilmesi de elzemdir.

2.3. On İkinci Plan Hedefleri

1. Esnaf ve sanatkârların sektörel bazda tanımının yapılması
2. İş kurma esnasında ihtiyaç duyduğu beşeri sermaye desteğinin sağlanması

3. Alternatif finansman yollarının geliştirilmesi
4. E-ticaret ve ihracat yapan esnaf ve sanatkâr sayısının artırılması
5. Yeşil dönüşümün desteklenerek üretim ve hizmet sektöründe faaliyet gösteren esnaf ve sanatkârların da sürece dâhil olmalarının önünün açılması
6. Etnaf ve sanatkârların ortak çalışma kültürlerinin geliştirilmesi
7. Afet ve acil durumlarda devamlılığı en kısa sürede sağlayabilmek adına kriz yönetimi ve iş sürekliliği analizlerinin yapılması

2.4. Temel Amaç ve Politikalara Dönük Uygulama Stratejileri ve Tedbirler

1. Etnaf ve sanatkârların sektörel bazda tanımının yapılması,
 - a. Etnaf ve Sanatkâr ile Tacir ve Sanayiciyi Belirleme Koordinasyon Kurulu'nun her yılın koşullarına göre tanımını yeniden yapması
 - b. Sektörel bazda esnaf tanımlarının yapılarak özellikle hizmet ve imalat sektöründe bu tanımların ayrışmasının sağlanması
2. İş kurma esnasında ihtiyaç duyduğu beşeri sermaye desteğinin sağlanması,
 - a. Güncel ihtiyaçlara yanıt veren odalar ve birlikler bünyesinde esnaf ve sanatkârlara destek sağlayacak danışmanlık birimlerinin oluşturulması
 - b. Coğrafi Bilgi Sistemi kullanılarak esnaf ve sanatkârların daha kolaylıkla iş yapabilecekleri bölgelerin tespit edilmesi ve bu konuda danışmanlık verilmesi,
 - c. Etnaf ve sanatkârların finansal okuryazarlık, dijital okuryazarlık alanlarında gelişmelerinin sağlanması için eğitimler verilmesi
 - d. Mesleki eğitimde piyasa koşullarına göre ara eleman eksiğini giderecek şekilde eğitim müfredatının düzenlenmesi
 - e. Çok çeşitli olarak verilen mesleki nitelik belgelerinin denkliğinin sağlanması,
 - f. Üniversiteler ile işbirliği içerisinde esnaf ve sanatkârların kendi markalarını yaratabilecekleri, onlara yeni fikir verebilecek atölyelerin düzenlenmesi
 - g. Kadınlara ve yeni iş kurmak isteyen gençlere yönelik pozitif ayrımcılık ile çeşitli avantajlar sağlanması
3. Alternatif finansman yollarının geliştirilmesi,

- a. Esnaf ve sanatkâr verilerinin diğerkurumlarla entegrasyonu ile ekonomik, sosyal, kültürel ve benzeri sorunları tespit etmek ve bu sorunlara çözüm üretmek için hızlı ölçülebilir kullanıcı dostu bir sistemle ilgili kurum ve kuruluşların birbirleriyle entegre olması ve işbirliği geliştirebileceği ortak bir veri havuzu oluşturulması
 - b. Esnaf ve sanatkârlara sunulan desteklerin sektörel bazda ayrıştırılması ve her sektörün ihtiyacına göre koşullarının revize edilmesi
 - c. Sunulan kredilerin şartlarının faydalanabilecek durumda olan esnaf ve sanatkârlar için ayrıca belirlenmesi
 - d. Kadın ve gençlere finansmanda pozitif ayrımcılık sağlanması
 - e. Kar marjına uygun olarak yerli üretimi destekleme adına vergi oranlarının yeniden belirlenmesi
 - f. İşletme yaşına, kullanılan teknolojiye, katma değeri yenilenebilir enerjiye yönelik yatırımlara sağlanan istihdama bağlı vergi indirimleri yapılması
 - g. İhracat yapmak isteyen esnaf ve sanatkârlara verilen desteklerin artırılması, ihracatın tabana yayılması
4. E-ticaret ve ihracat yapmakta olan esnaf ve sanatkâr sayısının artırılması,
- a. E ticarete uygun olan esnaf ve sanatkârların sınıflandırılarak her bir uzmanın esnaf ve sanatkâr ile eşleştirilmesi yöntemiyle bir bire bir danışmanlık hizmetinin verilmesinin sağlanması
 - b. İhracat potansiyeli olan esnaf ve sanatkârların tespit edilmesi için çalışmalar yapılması ve ihracata yönlendirilmelerinin sağlanması
 - c. İlk kez e-ticaret sitelerine üyelik esnasında esnaflardan belirli bir limite kadar komisyon alınmamasının sağlanması
 - d. Birlikler bünyesinde esnaf ve sanatkârlara e-ticaret ve ihracat konularında danışmanlık sağlayacak birimlerin kurulmasının sağlanması
 - e. TESK bünyesinde esnaf akademisi kurularak esnaf ve sanatkârların ihtiyaç duydukları eğitim ve bilgilendirme videolarına buradan ulaşabilmesi
 - f. Markalaşmaya yönelik adımların atılarak kendi markası altında faaliyet gösteren küçük işletmelerin artırılması amacıyla üniversitelerin pazarlama bölümleriyle işbirliği yapılarak güçlü markalar yaratılabilmesi amacıyla çalışmalar yapılması,

- g. Üniversitelerin iletişim fakülteleri ile işbirliği yapılarak pazarlama, ürün tanıtımı konusunda esnaf ve sanatkârlara ihtiyaç duydukları desteklerin sağlanması,
5. Yeşil dönüşümün desteklenerek üretim ve hizmet sektöründe faaliyet gösteren esnaf ve sanatkârların da sürece dâhil olmalarının önünün açılması,
- a. KOBİ tanımı içerisinde yer alan mikro ölçekli işletmelere özel politika ve destek mekanizmaları oluşturulması
 - b. Esnaf ve sanatkârların özel tüketimini yenilenebilir enerjiden sağlamaları hususunda devlet tarafından yatırım teşvikleri yapılması
 - c. Üniversite esnaf, bakanlık iş birliği altında eğitimler verilerek yenilenebilir enerjiye yönelik bilincin yaygınlaştırılması sağlanması
6. Esnaf ve sanatkârların ortak çalışma kültürlerinin geliştirilmesi,
- a. Esnaf ve sanatkârlara yönelik ortak makine kullanım alanları kurularak daha az maliyetli üretim yapabilmelerinin önünün açılması
 - b. Kuracakları tedarik ve dağıtım kooperatiflerine ilave teşvikler sağlayarak ürün tedarikinde yaşadıkları problemlerin azaltılmasının önünün açılması
7. Afet ve acil durumlarda devamlılığı en kısa sürede sağlayabilmek adına kriz yönetim planlarının oluşturulması,
- a. Sadece afetten etkilenen işletmeler için kullanılacak bir fon kurulması
 - b. Yakın bölgelerdeki esnaf odaları birlikleri ile çalışma yapılarak acil durumda faaliyete devam edebilmek için neler yapılabileceğinin analizlerinin yapılması

2.5. Plan Amaç, Hedef ve Politikalarının Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleriyle İlişkisi

Tablo 19 Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri İlişkisi Özeti

| | SKA4: Nitelikli Eğitim | SKA8: İnsana Yakışır İş ve Ekonomik Büyüme | SKA5: Cinsiyet Eşitliği | SKA9: Sanayi, Yenilikçilik ve Altyapı | SKA12: Sorumlu Üretim ve Tüketim | SKA13: İklim Eylemi |
|---|------------------------------|---|-------------------------------|--|---|---------------------------|
| Politika 1: Esnaf ve sanatkârların sektörel bazda tanımının yapılması | X | X | X | X | | |
| Politika 2: İş kurma esnasında ihtiyaç duyduğu beşeri sermaye desteğinin sağlanması | X | X | X | X | | |
| Politika 3: Alternatif finansman yollarının geliştirilmesi | | X | | X | | |
| Politika 4: E-ticaret ve İhracat yapan esnaf ve sanatkâr sayısının artırılması | X | X | | X | | |
| Politika 5: Yeşil dönüşümün desteklenerek üretim ve hizmet sektöründe faaliyet gösteren esnaf ve sanatkârların da sürece dâhil olmalarının önünün açılması | | X | | X | | |
| Politika 6: Esnaf ve sanatkârların ortak çalışma kültürlerinin geliştirilmesi | | X | | X | | |
| Politika 7: Afet ve acil durumlarda devamlılığı en kısa sürede sağlayabilmek adına kriz yönetim planlarının oluşturulması | X | X | | X | X | X |

2.6. Plan Hedeflerini Gerçekleştirmek İçin Yapılması Önerilen Araştırmalar

Plan hedeflerini gerçekleştirmek ve tespit edilen sorunların çözümüne yönelik en uygun alternatifi belirlemek için birtakım somut verilere ve bilgilere ihtiyaç duyulmaktadır. Bu kapsamda, yapılması önerilen araştırmalar aşağıda maddeler halinde sıralanmıştır:

- Esnaf ve sanatkârlara verilmekte olan desteklerin etkinliğinin ve verimliliğinin araştırılması
- Esnaf ve sanatkârların kullandıkları desteklerin tek bir havuzdan verilmesinin faydaları ve getireceği problemlerin araştırılması
- Finansmana erişiminde karşılaşılan problemlerinin derinlemesine ortaya koyulması
 - Yaşam döngülerinin farklı evrelerinde ihtiyaç duyulan finansman türleri
 - Faaliyet alanlarına ve katma değer üretim seviyelerine göre farklılaşan problemler
 - Ticari kredilere erişimde yaşanan problemler ve ret gerekçeleri
 - Alternatif finansman araçlarının yaygınlaştırılmasına yönelik alınması gereken tedbirler
- Esnaf ve sanatkârların düzenlenecek eğitimler ile finansal okuryazarlık, pazarlama, marka yaratma, gibi konularda mentorluk hizmetleri ile eğitilmesinin sağlanması
- Esnaf ve sanatkârların ihracat kapasitelerinin belirlenmesi için veri analizi yapılması
- Pasif ve aktif ihracatçı esnaf ve sanatkârların belirlenmesi ve bunlar özelinde ihracat kapasitelerinin geliştirilmesi için neler yapılabileceğinin araştırılması
- Afetlere hazırlıklı olunabilmesi ve iş sürekliliği planlama alışkanlığı kazandırılmasına yönelik alınması gereken tedbirlerin belirlenmesi.

3. SONUÇ VE GENEL DEĞERLENDİRME

Türkiye'nin ekonomik kalkınma sürecinde yapısal ve demografik değişimler yaşadığı ve büyük ölçüde kentleştiği doğrudur. Bu süreçte, kırdan kente göç ve çalışma çağındaki nüfusun artışı, Türkiye'nin tarım ekonomisinden sanayi ve hizmetlere dayalı bir ekonomiye dönüşmesine katkı sağlamıştır. Ancak, mevcut büyüme modelinin sınırlarına gelinmiştir ve Türkiye'nin yapısal bir dönüşüme ihtiyacı vardır.

Bu dönüşüm için uygun bir ekosistemin tasarlanması önemlidir. İşletmeler, bu ekosistemin temel bileşenlerinden biridir ve gerekli üretim ve hizmet sunma kapasitesine sahip olmalıdır. Dünya teknolojik bir dönüşümden geçmektedir ve işletmelerin uluslararası düzeyde rekabet edebilmeleri için iş yapma süreçlerini dünya öncelikleriyle uyumlu hale getirmeleri önemlidir.

Bilgi ve iletişim teknolojileri, işletmelerin verimlilik artışı sağlamalarını ve ürünlerini çevrimiçi platformlarda pazarlamalarını sağlamaktadır. Bu da işletmelere küresel pazarlara erişim imkânı sunmaktadır. Ancak, yeniliklere uyum sağlamayan ve teknolojiyi takip etmeyen işletmeler rekabette geri kalabilirler. Bu nedenle, tüm işletmelerin yeniliklere uyum sağlama ve ürünlerini yerel pazarların ötesine taşıma hedefiyle hareket etmeleri önemlidir.

Esnaf ve sanatkârların da bu vizyonu kazanması gerekmektedir. Kurumsal bir yapıya sahip olmaları, mesleki eğitimlerin niteliğinin iyileştirilmesi, fikri mülkiyet haklarının korunması, teşvik mekanizmaları ve vergi reformları gibi pek çok alanda iyileştirmeler yapılması gerekmektedir. Ayrıca, düzensiz bir ihracat politikasının engel oluşturduğu ve ihracat hedeflerinin gerçekleştirilmesini zorlaştırdığı da unutulmamalıdır.

Türkiye'nin ekonomik büyüme stratejisinin, yapısal değişimlere ve sektörel verimlilik artışlarına odaklanması gerekmektedir. Bu dönüşüm, işletmelerin yenilikçi çözümlere hızla ayak uydurabilmesini ve sürdürülebilir büyüme ivmesini yakalayabilmesini sağlayacaktır.

BÖLÜM-II

KOOPERATİFÇİLİK

1. MEVCUT DURUM ANALİZİ

1.1. Dünyada (Benzer Ülkeler ve Uluslararası Kuruluşlarda) Genel Durum

1.1.1. Dünyadaki Gelişme Eğilimleri

Kooperatifçiliğin kökleri insanlık tarihi kadar eski olsa da, ekonomik bir organizasyon biçimi olarak ortaya çıkışı 19'uncu yüzyılın ortalarını bulmuştur. Bu dönemde sanayi devriminin etkisiyle hayatın her alanında görülen hızlı değişim ve dönüşüm, işsizlik, iç göç, kentleşme, gelir dağılımının bozulması gibi ekonomik ve sosyal problemler kooperatifçiliğin doğuşunda büyük rol oynamıştır. İnsanların bir araya gelerek dayanışma içerisinde hareket etmesini sağlayan kooperatifçilik, sanayi devriminin tam ortasında yer alan İngiltere'de, işçiler tarafından başlatılan tüketim kooperatifçiliği akımı ile kendini göstermiştir. Sonraki yıllarda Fransa üretim kooperatifçiliğiyle, Almanya ise esnaf ve tarım kredi kooperatifçiliğiyle İngiltere'yi takip etmiştir.

Bireysel ekonomisini korumak veya geliştirmek güdüsüyle gönüllü olarak bir araya gelen insanlar, sadece kendileri için değil toplumları için önemli ekonomik ve sosyal kazanımlar elde etmişlerdir. İlerleyen dönemlerde kooperatifler, yalnızca zayıf kesimlerin dayanışma kuruluşu olmaktan çıkmış, ekonomik ve ticari hayatta kendine has artıları bulunan başarılı girişim örnekleri haline gelmişlerdir.

Uluslararası Kooperatifler Birliği (ICA), kooperatif işletmelerin önemini vurgulamak ve ülke ekonomilerine ve sosyal gelişmelerine yaptıkları katkıları göstermek amacıyla, kooperatiflerin iş hacimlerine göre değerlendirilmesini içeren "Global-300" başlıklı bir proje geliştirmiştir. Projenin ilk sunumu 2005 yılında Kolombiya'nın Cartagena kentinde düzenlenen ICA Genel Kurulu sırasında yapılmış ve bunu izleyen yıllarda da, "Global-300" projesinde yer alan dünyanın en büyük 300 kooperatifi ile yine dünyanın gelişmekte olan 300 kooperatifine ilişkin veriler güncelleştirilerek rapor halinde duyurulmaya devam edilmiştir.

ICA öncülüğünde 2020 mali yılı verileri kullanılarak hazırlanan 2022 Yılı Dünya Kooperatifçilik Raporuna göre, dünya genelinde 60'ı aşkın ülkeden bildirimde bulunan kooperatifler arasında en yüksek ciroya ulaşan ilk 300 kooperatifin toplam cirosunun 2,1 triyon doları aştığı görülmektedir. Bu kooperatiflerin; 101'i sigorta, 100'ü tarım ve gıda, 59'u toptan ve perakende ticaret, 26'sı ise finansal hizmetler, 9'u sanayi ve alt yapı, 3'ü eğitim ve sağlık alanında 2'si ise diğer hizmet sektöründe faaliyet göstermektedir.

ICA verilerine göre dünyanın hemen her ülkesinde kooperatifçilik faaliyetine rastlanmaktadır. Coğrafi konumu, ekonomik ve sosyal gelişmişliği, refah seviyesi ve siyasi sistemi ne olursa olsun hemen hemen bütün ülkelerde kooperatifçilik faaliyetleri görülmekte olup, kooperatifçiliğin ekonomisi gelişmiş ülkelerde daha ileri düzeyde olduğu tespit edilmiştir. Fransa'da 26,1 milyon, Almanya'da 22,2 milyon Hollanda'da 16,9 milyon, İngiltere'de 14,9 milyon ve İtalya'da 12,6 milyon kooperatif ortağı olması bu bakımdan önemli bir göstergedir.

1.1.2. Uluslararası Standartlar

Kooperatifçilik ilkelerinin temeli, 1844 yılında modern anlamda ilk kooperatifin kurucuları olan "Rochdale Öncüleri" tarafından ortaya konulmuş, ICA tarafından yapılan bilimsel çalışmalar sonucunda tüm dünyada kabul edilir hale gelmiştir.

ICA'nın 20-23 Eylül 1995 tarihleri arasında İngiltere'nin Manchester şehrinde yapılan 31'inci Kongresinde kooperatifçilik tanımı ile ilke ve değerleri tartışılarak yeniden şekillendirilmiştir. Buna göre kooperatif; "Ortak ekonomik, sosyal ve kültürel ihtiyaçlar ve istekleri müşterek sahip olunan ve demokratik olarak kontrol edilen bir işletme yoluyla karşılamak üzere gönüllü olarak bir araya gelen insanların oluşturduğu özerk bir teşkilattir." Bu tanımdan hareketle kooperatiflerin temel değerleri; kendi kendine yardım, kendi kendine sorumluluk, demokrasi, eşitlik, adalet, dürüstlük ve dayanışma olarak belirlenmiştir.

Bu değerleri uygulamaya yardımcı olmak için yedi ilke tespit edilmiştir:

1. Gönüllü ve herkese açık ortaklık: Kooperatifler, cinsel, sosyal, ırksal, siyasi ve dinsel ayrımcılık olmaksızın, hizmetlerinden yararlanabilecek ve ortaklığın sorumluluklarını kabule razı olan herkese açık gönüllü kuruluşlardır. "Açık kapı" ya da "açık ortaklık" olarak da adlandırılan bu ilke kooperatifçilik ilkelerinin en önemlisi olarak kabul edilmektedir. Öte yandan bu ilke, her isteyen her istediği kooperatife ortak

olabileceği anlamına da gelmez. Her kooperatifin kendi anasözleşmesinde; kooperatifin amacı, çalışma konusu, ortaklık sıfatını kazandıran ya da kaybettiren durum ve koşullara yönelik hükümler belirlenmiştir. Her ne kadar ilke olarak ortaklığa giriş serbest olsa da ortak olacak gerçek ve tüzel kişilerin anasözleşmede yer alan ortaklık şartlarını taşımaları gerekir.

2. Ortaklar tarafından gerçekleştirilen demokratik denetim: Kooperatifler, politika oluşturma ve karar alma süreçlerine katılan ortaklar tarafından denetlenen demokratik kuruluşlardır. Kooperatif yöneticileri, ortaklara karşı sorumludur. Birim kooperatiflerde ortaklar eşit oy hakkına sahiptir (bir ortağa bir oy hakkı). Bu ilke sayesinde kooperatifteki sermayesi ne olursa olsun her ortak alınan kararlara, sahip olduğu bir oyla etki etmektedir. Kooperatif ortaklarının yönetim ve denetim kurullarını seçmesi, gerektiğinde bunları değiştirebilmesi kooperatiflerin demokratik kontrolünün bir sonucudur.

3. Ortakların ekonomik katılımı: Ortaklar, çatısı altında birleştikleri kooperatiflerin amaç ve faaliyetlerinin gerçekleşmesini, koydukları sermaye payları ve tüm ortakların temsil edildiği genel kurulca alınan kararlar gereği ödemekle yükümlü oldukları aidat ve ek ödemelerle sağlamaktadırlar. Bu ilke gereği, kooperatifin elde ettiği olumlu gelir-gider farkının bölüşümü ortakların kooperatifle yaptıkları muameleleri ile doğru orantılı olarak yapılmaktadır. Özetle, kooperatiflerin amacını gerçekleştirebilmesi büyük ölçüde ortaklarının mali katılımına bağlıdır ve elde edilen değerlerin ortaklara dağıtımı bu mali katılım ile doğru orantılı yapılıdır.

4. Özerklik ve bağımsızlık: Kooperatifler, özerk ve bağımsız kuruluşlardır. Kooperatifler demokratik yönetim ilkeleri çerçevesinde ortakları tarafından yönetilen, yönetimde özerk ve kendi kuruluş sermayelerini kendileri oluşturdukları için karşılıklı yardımlaşmaya dayanan bağımsız kuruluşlardır. Demokratik denetim ilkesinin bir benzeri olarak algılanabilen bu ilke, kooperatifin ortakları tarafından özerk ve bağımsız olarak alınan kararlarla yönetilmesini ifade etmektedir. Kooperatiflerin devlet ve diğer kurum veya kuruluşlarla anlaşma ve işbirliği yapmaları veya dış kaynaklardan sermaye sağlamaları halinde bu ilişkiler, kooperatiflerin özerkliğine ve ortakların kooperatiflerini demokratik olarak yönetilmelerine bir zarar getirmeyecek biçimde

yürütülmelidir. Nitekim diğer şirket türlerinde olduğu gibi bir özel hukuk tüzel kişisi olan kooperatif işletmelerin de bağımsız bir yapıda faaliyetlerini sürdürmesi gerekmektedir.

5. Eğitim, öğrenim ve bilgilendirme: Kooperatifler; kendi ortaklarına, seçilmiş veya atanmış temsilcilerine ve personeline, kooperatiflerinin gelişmesine etkin bir biçimde katkıda bulunabilmeleri için eğitim ve öğretim olanağı sağlarlar. Kooperatifler, kooperatifçiliğin yapısı ve yararları hakkında da genel kamuoyunu, özellikle de gençleri bilgilendirirler. Kooperatiflerin başarıya ulaşması için kooperatifi yönetenlerin ve ortaklarının kooperatifçilik hakkında bilgili olmaları gerekir. Oy kullanacak, kooperatif yöneticilerini seçecek, yeri geldiğinde eleştirecek, hatta değiştirecek ve fikir verecek olan ortakların tüm bunları yerine getirebilmeleri için kooperatifçilik hakkında yeterli bilgi ve beceriye sahip olmaları gerekir. Ayrıca, kooperatiflerin değişen dünyanın gelişmelerine ayak uydurabilmesi ve yeni sistemlere yabancılaşmaması için ortaklarına, yöneticilerine ve personeline eğitim verilmesi de önemlidir.

6. Kooperatifler arasında işbirliği: Bu ilkeye göre; kooperatifler, ortaklarına daha etkin bir biçimde hizmet edebilmek ve tümüyle kooperatifçilik hareketini güçlendirebilmek için diğer kooperatiflerle yerel, bölgesel, ulusal ve uluslararası düzeyde işbirliği yaparlar. Ulusal ve uluslararası alanda da kooperatifler arasında işbirliği sağlayan pek çok örgütlenme mevcuttur.

7. Topluma karşı sorumlu olma: Kooperatifler, bir yandan ortaklarının gereksinimlerini ön planda tutarken diğer yandan da içinde buldukları toplumun çıkarlarını gözetmelidirler. Ayrıca kooperatifler, çevrenin korunması için de gereken önlemleri almakla sorumludur. Bu ilkenin bir gereği olarak kooperatifler, toplumların ekonomik, sosyal ve kültürel yönden kalkınmalarını sağlamak ve korumak için de çalışmalıdırlar.

1.2. Türkiye’de Genel Durum

Ortak ekonomik ihtiyaçlara çözüm modeli olarak ortaya çıkan kooperatifçilik, dünyada bir milyarı aşkın insanın doğrudan ilişkili olduğu önemli bir işletmecilik modeli olmayı başarmıştır. Dolaylı etkileri de göz önüne alındığında, yalnız ekonomik bakımdan değil sosyal, çevresel,

kültürel ve diğer alanlardaki gelişmeler ele alınırken de kooperatiflerin oynadığı aktif rol daha görünür hale gelmiştir.

Kooperatifçiliğin gelişmesi, yalnız kooperatifler ve ortakları sayesinde olmamış, uluslararası kuruluşların yönlendirmesi, devletlerin de bu işletmelerdeki potansiyeli görmesi ve değerlendirmek istemesiyle olmuştur. Dünyadaki gelişmelere paralel olarak Türkiye’de de kooperatifçilik sürekli gelişme göstermiş ve günümüzde 6 milyonu aşkın insana doğrudan hitap etmesi ve faaliyet çeşitliliğiyle toplumun gelişmesine önemli katkılar sunmaktadır.

Kooperatiflerin ortak, çalışan gibi sayısal büyüklükleri, mali verileri, faaliyet alanlarına göre dağılımları gibi bilgiler kooperatifçiliğin ulaştığı seviyeyi ve etkinliğini gösteren temel araçlardır. Bu bilgiler kooperatifçilerin dışında kanun koyucular, politika yapıcılar, girişimciler için de önemlidir. Bu nedenle, kooperatiflerle ilgili güvenilir istatistiki bilgi temini ve bu bilgilerin tüm kamuoyuyla hızlı ve şeffaf olarak paylaşılması amacıyla Ticaret Bakanlığı öncülüğünde “Kooperatif Bilgi Sistemi (KOOPBİS)” ile “Kooperatif İstatistiklerinin Geliştirilmesi Projesi” uygulamaya konulmuştur.

Öte yandan, değişir ortak ve değişir sermayeli yapıları nedeniyle kooperatiflere ilişkin veriler sıkça değişmektedir. Bu değişkenliğin diğer nedenleri ise; ticari hayat içerisinde benzer alanlarda faaliyet gösteren kooperatiflerin birleşmesi, amacına ulaşan kooperatiflerin tasfiye sürecine girmesi veya tasfiye süreci devam ederken kooperatif tüzel kişiliğinin tekrar ihya edilmesi gibi durumların sıklıkla yaşanmasıdır. Diğer taraftan, faaliyette bulunmayan ancak hukuken varlığını sürdüren kooperatiflerin 6102 sayılı Türk Ticaret Kanunu’nun Geçici 7’nci maddesi kapsamında gerçekleştirilen hızlı tasfiyesiyle sicilden silinen kooperatiflerin sayısı 17 bine yaklaşmaktadır.

Bu noktada, kooperatiflerin toplumsal kalkınmadaki önemli rolü de dikkate alınarak, çeşitli gerekçelerle sıklıkla değişen kooperatif verilerinin en güvenli şekilde tutulabilmesi için 7339 sayılı Kanunla 1163 sayılı Kanun’da değişiklik yapılmış ve tüm kooperatifleri kapsayacak şekilde KOOPBİS’in uygulamaya konulmasına ilişkin hüküm getirilmiştir. Söz konusu düzenleme gereğince, tüm kooperatif ve üst kuruluşlarının kendilerine ait bilgileri bu sisteme eklemesi ve bu alanı sürekli güncel tutması gerekmektedir. KOOPBİS’in tüm fonksiyonlarıyla hayata geçirilmesiyle ülkemizde kooperatif istatistikleri daha sağlıklı bir şekilde üretilebilecek, kooperatifçilikle ilgili politikalar daha kapsamlı bir şekilde belirlenip uygulanabilecektir. Ayrıca

kooperatiflerde şeffaflığın artmasıyla birlikte yalnız ortaklarının gözünde değil tüm toplum nezdinde kooperatifler daha güvenilir kuruluşlar haline gelecektir.

31.12.2022 tarihi itibarıyla ülkemizde 58.658 kooperatif ve 6.326.558 kooperatif ortağı bulunmaktadır. Üst örgütlenme ise; 18.512 kooperatifin ortak olduğu 482 birlik ve 340 birliğin ortak olduğu 13 merkez birliği şeklindedir. Bu doğrultuda, kooperatiflerin %29,8'inin birlik ortağı olduğu, birliklerin ise %70,5'inin merkez birliği ortağı olduğu görülmektedir.

Diğer taraftan, Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği verilerine göre 2022 yılında 1.982 kooperatif ile 3 birlik kurulmuştur.

2022 yılında 19 farklı alanda kurulan toplam 1.982 kooperatiften 1.152'sine Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı'nca, 579'una Ticaret Bakanlığı'nca ve 251'ine Tarım ve Orman Bakanlığı'nca kuruluş izni verilmiştir. Öte yandan 2022 yılında 922 kooperatif kapanırken 1.133 kooperatif de tasfiye olmuştur.

1.2.1. Kapsam ve Mevzuat

Türk kooperatifçilik hareketinin Mithat Paşa'nın kurduğu "Menâfi-i Umumiye" yani "Memleket Sandıkları" ile başladığı, hukuki ve fikri temellerinin ise Cumhuriyetin ilanı sonrasındaki dönemde bizzat Mustafa Kemal ATATÜRK tarafından atılarak geliştirildiği kabul edilmektedir. Mustafa Kemal ATATÜRK gerek Meclis toplantılarında gerekse yurt içi ziyaretlerinde bizzat kooperatifçiliğe vurgu yaparak halk arasında kooperatifçilik bilincinin yayılmasına yönelik girişimlerde bulunmuş ve o dönemde yapılan kanuni düzenlemelerle kooperatiflere hukuki bir temel kazandırılmıştır.

Günümüzde kooperatifçilik faaliyetleri, 1982 tarihli Anayasamızın 171'inci maddesi temelinde, 24/04/1969 tarihli ve 1163 sayılı Kooperatifler Kanunu ile birlikte 18/04/1972 tarihli ve 1581 sayılı Tarım Kredi Kooperatifleri ve Birlikleri Kanunu ve 01/06/2000 tarihli ve 4572 sayılı Tarım Satış Kooperatif ve Birlikleri Hakkında Kanun hükümlerine göre yürütülmektedir.

1- Anayasal Düzenlemeler

1961 tarihli Anayasanın "Kooperatifçiliği Geliştirme" başlıklı 51'inci maddesinde "Devlet, kooperatifçiliğin gelişmesini sağlayacak tedbirleri alır." hükmüne yer verilerek kooperatifçiliğin geliştirilmesi görevi ilk defa anayasal bir görev olarak devlete tevdi edilmiştir.

1982 tarihli Anayasada da devlete verilen bu görev yinelenerek kooperatiflerin geliştirilmesi ve desteklenmesi anayasal güvence altında tutulmuştur. Bu çerçevede 1982 Anayasamızın “Kooperatifçiliğin geliştirilmesi” başlıklı 171’inci maddesinde:

“Devlet, milli ekonominin yararlarını dikkate alarak, öncelikle üretimin artırılmasını ve tüketicinin korunmasını amaçlayan kooperatifçiliğin gelişmesini sağlayacak tedbirleri alır.”

hükmüne yer verilmiştir.

1982 Anayasasının “Konut hakkı” başlıklı 57’nci maddesinde ise “ayrıca toplu konut teşebbüslerini destekler” ifadesine özellikle yer verilmiştir. Bu kapsamda, toplu konut projelerinin en yaygın modeli olan yapı kooperatifçiliğinin geliştirilmesinin de anayasal bir görev olarak devlete verildiği sonucuna ulaşılmaktadır.

Zira Anayasa Mahkemesi kararlarında da kooperatiflerin, Anayasa’nın 48’inci maddesinin birinci fıkrasında düzenlenen “özel bir teşebbüs” olduğu, aynı maddenin ikinci fıkrasına göre devletin özel teşebbüslerin milli ekonominin gereklerine ve sosyal amaçlara uygun yürümesini, güvenlik ve kararlılık içinde çalışmasını sağlayacak tedbirleri alacağı dolayısıyla kooperatiflerin de bu kapsamda değerlendirileceğine sıklıkla yer verilmektedir.

2- 1163 sayılı Kanun ve Yapılan Son Değişiklikler

Kooperatifler 1969 yılında 6762 sayılı Türk Ticaret Kanunu’ndan ayrılarak “1163 sayılı Kooperatifler Kanunu” adıyla özel bir düzenlemeye kavuşmuştur. Kooperatiflerin kuruluşu, işleyişi ve denetimi gibi konularda düzenlemeler barındıran bu Kanun, tüm kooperatifler için uygulanır ve temel kanun niteliğindedir.

1163 sayılı Kanun’da bugüne kadar yirmi üç değişiklik yapılmıştır. Bunlardan en köklü olanı Kanun’un on dokuz maddesini değiştiren 26/10/2021 tarihli ve 7339 sayılı Kanunla getirilen değişikliklerdir. Bu değişikliklerle, kooperatiflerin daha profesyonel ve şeffaf yönetim yapısına kavuşmaları, daha etkin denetlenmeleri, bilgi sistemlerinden daha etkin yararlanmaları ve ekonomik kalkınmada daha etkili bir araç olmaları amaçlanmıştır.

Ülkemizdeki tüm kooperatif yöneticileri, denetçileri ve ortaklarını etkileyecek olan Kanun değişiklikleri ile aşağıdaki yenilikler getirmiştir:

- Kooperatiflerde şeffaflaşmanın önü açılmıştır.

Yeni düzenlemeyle birlikte kooperatiflerde; yönetim kurulu yıllık faaliyet raporunun, gelir gider farkı hesaplarının, bilanço ve denetçi raporlarının elektronik ortamda da ortaklar tarafından incelenmesine imkân sağlanarak, ortakların kooperatifin işleyişi hakkında daha etkin bilgi edinmesinin önü açılmıştır. Ayrıca, özellikle seçim dönemlerinde adaylar arasında fırsat eşitliğinin sağlanması ve seçimlerin daha şeffaf ve adil bir ortamda gerçekleştirilmesi amacıyla aday olan kişilere, genel kurul toplantısına katılma hakkını haiz ortakları gösterir listeye erişme imkânı da sağlanmıştır.

- Kooperatif Bilgi Sistemi kullanma zorunluluğu getirilmiştir.

Yapılan yeni düzenlemeyle, ülkemizdeki tüm kooperatiflere ilişkin verilerin tutulacağı merkezi bilgi sistemi niteliğinde olan KOOPBİS uygulamaya geçirilmiştir. Sistemin tüm fonksiyonlarıyla devreye alınması sonucunda işlem maliyeti ve zamanının azalması sağlanacaktır. Ayrıca, ülkemizdeki tüm kooperatiflerin bilgilerinin yer alacağı bu sistem sayesinde hem kooperatifler daha şeffaf bir hale gelecek hem de uygulamada karşılaşılan birçok sorunun önüne geçilecektir. Güncel ve güvenli istatistiki verilerle daha etkin politikalar geliştirilebilecektir.

- Kooperatiflerin elektronik ortamda genel kurullarını yapabilmelerinin önü açılmıştır.

Kooperatif ortaklarının tercih etmesi halinde, teknolojik gelişmelere uygun olarak elektronik ortamda genel kurula katılabilme imkânı getirilmiştir. Böylelikle, ortakları uzak mesafelerde bulunan veya ortak sayısı fazla olan kooperatiflerde aynı anda aynı mekânda bulunma zorunluluğunun ortadan kaldırılması sayesinde zaman ve maliyet tasarrufu sağlanabilecektir. Böylece, diğer şirket türlerine sağlanan bu teknolojik imkândan kooperatifler de yararlanabilecektir.

- Kooperatiflere dış denetim getirilmiştir.

Türk kooperatifçiliği ile kooperatifçilikte başarıyı yakalamış ülkeler arasındaki en önemli farklardan birisi dış denetim sistemi, ülkemizdeki belli kıstasları taşıyan kooperatifler için de getirilmiştir. Bu kapsamda; kooperatiflerimizin etkin bir denetim yapısına sahip olması için Almanya, Japonya, Kanada, İspanya, Polonya ve İtalya gibi başarılı kooperatifçilik deneyimine sahip ülkelerde bulunan zorunlu dış denetim sistemi ülkemizde de uygulamaya geçirilmiştir.

- Yönetim ve denetim kurulu üyelerine kooperatifçilik eğitimi getirilmiştir.

Belli kıstasları taşıyan kooperatiflerin, yönetim ve denetim kurulu asıl ve yedek üyelerinin kooperatifçilik konusunda daha nitelikli bilgiye sahip olmaları ve daha profesyonel bir şekilde görevlerini yerine getirebilmeleri amacıyla, göreve seçildikten sonra kooperatifçilik konusunda eğitim alma zorunluluğu getirilmiştir.

- Kadın kooperatiflerine ve engellilerin kurduğu kooperatiflere pozitif ayrımcılık getirilmiştir.

Ortaklarının çoğunluğu kadınlardan oluşan ve kadın emeğinin değerlendirilmesi amacıyla kurulan kooperatifler ile ortaklarının çoğunluğu engellilerden oluşan kooperatiflerin; gerek kuruluş aşamasında ve gerekse faaliyet dönemlerinde yetkili ticaret sicili müdürlüğünde ödedikleri tescil ve ilan ücretleri ile ticaret odasına kayıt ücreti, yıllık aidat ve munzam aidat ödeme mükellefiyeti kaldırılarak, bu kooperatiflere pozitif ayrımcılık sağlanmıştır.

- Yeni seçilen yönetime defter, belge ve varlıkların güvenli şekilde tesliminde yaşanan sorunlara çözüm bulunmuştur.

Kanun değişikliğiyle, seçimi kaybeden bazı kooperatif yöneticilerinin kooperatife ait defter, belge ve sair varlıklarını yeni seçilenlere devretmemesi sorunu çözüme kavuşturulmuştur. Yönetim kurulu üyelerinin sorumlulukları altında bulunan belge ve varlıkları görevleri bitiminden itibaren üç işgünü içinde yeni seçilen yönetim kuruluna teslim zorunluluğu getirilerek, bu evrak ve varlıkların güvenli bir şekilde devri sağlanmıştır.

- Sigorta ve güçlü sermaye yapısı gerektiren kooperatiflerin sermayeye ilişkin sorunları giderilmiştir.

Ülkemizde faaliyet gösteren ve yüksek sermaye gerektiren sigorta kooperatifleri için bir ortağın taahhüt edebileceği pay adedinin üst sınırı kaldırılarak, bu kooperatiflerin kuruluşlarında yaşadığı sermaye sorunu çözüme kavuşturulmuştur. Ayrıca, taşıma kooperatifleri gibi bazı kooperatiflerde pay değerine ilişkin karşılaşılan sorun giderilerek, pay değerini artırma yetkisi ilgili Bakanlığa verilmiştir.

- Kamu kaynaklarının kullanılmasına aracılık eden kooperatifler için yeni düzenlemeler getirilmiştir.

Kamu kaynaklarından desteklenen kredilere aracılık eden kooperatifler ile tarımsal desteklemelere aracılık eden kooperatiflerin ortaklığa kabul işlemine yönelik yeni düzenlemeler yapılmıştır. Bu kooperatiflerde, yönetim kurulu anasözleşmede belirtilen şartları taşıyanları ortaklığa kabulden kaçınamayacaktır. Düzenleme ile yönetim kurulunca, ortaklık şartlarını taşıdığı halde ortaklığa kabul edilmeyen ve bu nedenle de finansmana erişemeyen esnaf, sanatkâr ve çiftçilerimizin mağduriyet yaşamalarının önüne geçilmesi amaçlanmıştır.

Aynı şekilde kooperatiflerde olduğu gibi kooperatif üst kuruluşları da şartları taşıyıp, ortak olmak için kendilerine müracaat eden kooperatif ve birlikleri ortaklığa kabulden kaçınamayacaktır.

Diğer taraftan, kooperatiflerde dikey yapılanmanın önünün açılması amacıyla, bu kapsamdaki kooperatiflerin, kooperatif birliklerine; kooperatif birliklerinin de merkez birliğine ortak olmadığı takdirde, kamu kaynaklarından desteklenen kredilere kefalet sağlayamayacağı ve kamu kaynaklı tarımsal desteklemelere aracılık yapamayacağı hüküm altına alınmaktadır.

- Konut yapı kooperatiflerinin kolay dönüşme imkânı diğer yapı kooperatiflerine de getirilmiştir.

Daha önce yalnızca konut yapı kooperatiflerine sağlanan amaç ve faaliyet konusunun değiştirilerek fesih edilmeksizin faaliyetlerine devam etmesine ilişkin kolaylık, sanayi sitesi yapı kooperatifleri ve toplu işyeri yapı kooperatiflerini de kapsayacak şekilde genişletilmektedir. Ayrıca, anasözleşme değişikliği yapılarak yapı kooperatiflerinin amacının değiştirilmesi için tanınan altı aylık süre kısıtı da kaldırılarak bu kooperatiflerin işlemlerinin kolaylaştırılması amaçlanmıştır. Böylece, bu madde kapsamına giren yapı kooperatiflerinin, tasfiyeden dönebileceği zamana kadar amaç ve faaliyet konusunu değiştirebilmesine imkân sağlanmaktadır.

- Kooperatiflere ilişkin kanunlarda yeknesaklık sağlanmıştır.

1163 sayılı Kanun'da yapılan değişikliklerin, 1581 sayılı Tarım Kredi Kooperatifleri ve Birlikleri Kanunu'na ve 4572 sayılı Tarım Satış Kooperatif ve Birlikleri Hakkında Kanuna tabi kooperatif ve birlikler için de uygulanmasına yönelik düzenlemeler yapılarak, kooperatiflerle ilgili kanunlarda yeknesaklık sağlanmıştır.

3- 4572 sayılı Kanun ve Yapılan Son Değişiklikler

Ülkemizde ilk örnekleri yüz yıl önce hayata geçirilen tarım satış kooperatifleri, Mustafa Kemal ATATÜRK'ün öncülüğünde tarımsal üretimde atılım sağlamış ve 1935 yılında çıkarılan 2834 sayılı Tarım Satış Kooperatifleri ve Birlikleri Kanunu ile asıl kimliklerini kazanmıştır. 1963 yılına kadar kuruluş amaçları doğrultusunda 2834 sayılı Kanun çerçevesinde kendi nam ve hesaplarına çalışan bu kooperatifler, 1964'ten itibaren devlet adına ürün alımı ve satımı ile görevlendirilmişlerdir. 1984 yılına gelindiğinde 2834 sayılı Kanun'un yerini önce 238 sayılı Kanun Hükmünde Kararname, sonrasında ise 1985 tarihli ve 3186 sayılı Tarım Satış Kooperatifleri ve Birliklerinin Kuruluşu Hakkında Kanun Hükmünde Kararnamenin Değiştirilerek Kabulüne Dair Kanun almıştır.

1994 yılından itibaren destekleme alımı uygulamasından vazgeçilen bu kooperatifler kendi namlarına olan ürün alımlarını 3186 sayılı Kanun çerçevesinde gerçekleştirmişlerdir. Ancak devlet vesayeti altında verimlilik ilkeleri dışında çalışan idari ve mali açıdan sorunlu bir yapı arz eden birliklerin, "Destekleme ve Fiyat İstikrar Fonu"ndan (DFİF) kullandıkları krediler geri ödenememiş ve birliklerin yeniden yapılandırılma sürecine gidilmiştir.

2000 yılında ise Dünya Bankasıyla yapılan anlaşma ve "Tarım Reformu Uygulama Projesi" kapsamında birliklerin özerkleşmesi öngörülmüş ve aynı yıl içerisinde 4572 sayılı Tarım Satış Kooperatif ve Birlikleri Hakkında Kanun yürürlüğe girmiştir. Bu Kanun ile birlikler özerkleşmiş, üzerlerindeki devlet vesayeti ortadan kaldırılmış ve yeniden yapılandırma dönemi başlamıştır. Bu kapsamda; mevcut borçlar Hazine tarafından üstlenilerek tasfiye edilmiş, aşırı mali yük getiren personel için gerekli tazminat tutarları Hazinece üstlenilmiş, 2000 yılı bütçesine tahsis edilen DFİF ödeneği 2007 yılına kadar birliklere kullanılarak ürün alımları finanse edilmiş, ayrıca yeniden yapılandırma için gerekli uzmanlık eğitim ve danışmanlık hizmetleri karşılanmıştır.

Bütün bu yapılanma dönemi içinde yaşadıkları mali sorunlar ve yapısal sorunlarının çözüme kavuşturulması adına 2013 yılında 6455 sayılı Kanunla 4572 sayılı Kanun'da köklü değişiklikler yapılarak bu kooperatifler için yeni bir dönem başlamıştır. Bu değişiklikler şu şekilde özetlenebilir:

- Birliklerin kamuya olan borçları yeniden yapılandırılmış, Borsa tescil ücreti muafiyeti sağlanmış ve ortaklık payının devrine izin verilmiştir.

- Geçici bir madde ile 2000'den itibaren DFİF kaynaklarından kredi kullanan ve kanun değişikliği yapıldığı tarih itibarıyla kredi bakiyesi bulunan birliklerin 3 ay içinde tasfiye kararı almaları ve Ticaret Bakanlığına başvurmaları halinde tasfiye süreçlerinin tamamlanması ve hazine alacağına dönüşen borçları ile 6183 sayılı Kanundan doğan borçları ve diğer kamu borçlarının terkin edilmesi imkânı getirilmiştir.
- Bilanço açıkları için ek ödeme yükümlülüğü getirilmiştir.
- Amaç maddesi yeniden düzenlenerek tarım satış kooperatiflerinin yeni yapısı tanımlanmıştır.
- Ticaret Bakanlığına kanunların emredici hükümlerine ve amacına aykırı olmamak şartıyla kanunda örnek anasözleşme ile düzenleneceği belirtilen hususlar ile kooperatif ve birliklerin çalışmalarına ilişkin gereği gördüğü konularda düzenleme yapma ve kurumsal yönetim ilkesi belirleme yetkisi verilmiştir.
- Bu kuruluşların kuruluş amaçları doğrultusunda hareket etmesi, varlıklarını mali yapısını ve rekabet gücünü koruyup geliştirme yönünde gerekli titizliği gösterip basiretli bir tacir gibi davranması kanun maddesi haline getirilmiştir.
- Organların görevleri profesyonel yönetim amacıyla yeniden düzenlenmiş, kooperatiflerde müdür ve birliklerde genel müdürün yönetimin doğal üyesi olması sağlanmıştır. Birlik genel müdürü dışındaki birlik yönetim kurulu üyelerinden en az ikisine ve kooperatif müdürlerine yükseköğretim mezunu olma şartı getirilmiştir.
- Denetimde etkinliği sağlanamaması nedeniyle tarım satış kooperatif ve birliklerinin organları genel kurul ve yönetim kurulu olarak düzenlenmiştir.
- Denetim kurullarının kaldırılmasından sonra ortaya çıkan boşluğun doldurulması ve etkili bir denetim sisteminin oluşturulması amacıyla, Ticaret Bakanlığınca ortak sayısı ve ciro gibi kıstaslar dikkate alınarak belirlenen birliklerin, 6102 sayılı 13701/2011 tarihli ve 6102 sayılı Türk Ticaret Kanunu (TTK)'nin ilgili hükümlerine göre bağımsız denetime tabi olmaları sağlanmıştır.
- Birlik ve ortak kooperatiflerin veya kooperatifin varlığını, gelişmesini ve devamını tehlikeye düşüren sebeplerin erken teşhisi, gerekli önlemlerin alınması ve riskin yönetilmesi amacıyla derhal uzmanlardan bir komite kurmak, komite raporu ve riskin bertarafı için karar almak zorunluluğu getirilmiştir.

- Yönetimde istikrarın sağlanması için görevden alınmaları belli nisaplara ve şartlara bağlanmış olup, performans kayıplarının ve keyfiliğin önüne geçilmiştir.

Öte yandan, 2021 yılında 4572 sayılı Tarım Satış Kooperatif ve Birlikleri Hakkında Kanun'da yapılan değişiklikle, "*Bağımsız denetim kapsamı dışında kalan birlikler ile kooperatifler 1163 sayılı Kanununun 69'uncu maddesi hükümlerine göre denetlenir.*" hükmü getirilerek tarım satış kooperatiflerinde denetim hususu yeni bir düzenlemeye bağlanmıştır.

Bu kapsamda, tarım satış kooperatifleri ile bağımsız denetim dışında kalan birliklerin denetimi Ticaret Bakanlığı tarafından çıkarılan Kooperatif ve Üst Kuruluşlarının Denetimine Dair Yönetmelik uyarınca yapılmaktadır.

4- 1581 sayılı Kanun ve Yapılan Son Değişiklikler

Kökleri "Memleket Sandıkları"na uzanan tarım kredi kooperatifleri, Cumhuriyet döneminde önce 1924 tarihli ve 498 sayılı İtibari Zirai Birlikler Kanunu çerçevesinde, sonra ise 1929 yılında 1470 sayılı Zirai Kredi Kooperatifleri Kanunu ile gelişmesini devam ettirmiştir.

1935 yılında çıkarılan 2836 sayılı Tarım Kredi Kooperatifleri Kanunu ile Tarım Kredi Kooperatiflerinin kuruluş adı ve varlık nedeni belirlenerek, kuruluşu gerçekleştirilmiş ve asıl gelişmeler bu kanundan sonra meydana gelmiştir. Bu kanunla kooperatiflere; ortakların üretimini düzeltmek, artırmak ve kıymetlendirmek için ucuz üretim kredisi, tarımsal girdi, alet ve makineler temini suretiyle ortakları pahalı kredi yollarına başvurmadan kurtarmak ve böylece yurt içi ve dışı rekabet edebilme gücünü geliştirmek gibi görevler yüklenmiştir.

Uzun süre yürürlükte kalan ancak zamanla yetersiz hale gelen 2836 sayılı Kanun, gelişen ve değişen ihtiyaçlara göre yerini 1972 yılında düzenlenen 1581 sayılı Kanuna bırakmıştır.

1581 sayılı Tarım Kredi Kooperatifleri ve Birlikleri Kanunu ile bölge birlikleri ve merkez birliğinin kurulmasına imkân tanınarak tarım kredi kooperatiflerinin dikey teşkilatlanmasına zemin hazırlanmıştır. Tarım kredi kooperatifleri, Ziraat Bankası bünyesinde faaliyet gösterirken 1975 ve 1976 yıllarında tarım kredi kooperatifleri bölge birliklerinin, 1977 yılında da Merkez Birliğinin kurulmasıyla tamamen bağımsız bir çiftçi kuruluşu olmuştur. Bu noktadan sonra tarım kredi kooperatifleri, kendi ortakları arasından seçilerek oluşan yönetim kurulları ile yönetilmeye ve demokratik kooperatifçilik alanında önemli adımlar atılmaya başlanmıştır. Bu kanunla idari

yükümlülükleri sona eren Ziraat Bankası sadece finansman bankası olarak bugün de görevine devam etmektedir.

1984 yılında çıkarılan 237 sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile 1581 sayılı Kanunda, tarım kredi kooperatiflerinin idari ve mali yapısında önemli değişiklikler gerçekleştirilmiştir. Bu kararname daha sonra 1985 yılında 3223 sayılı Kanun olmuştur. Bu değişikliklerle; tarım kredi kooperatifleri Tarım ve Orman Bakanlığı'nın ilgili kuruluşu haline gelirken; denetimi de yine bu Bakanlığa verilmiştir.

1995 yılında çıkarılan 553 sayılı Kanun Hükmünde Kararnameyle idari yapıda önemli değişiklikler yapılmıştır. Merkez Birliği, bölge birlikleri ve kooperatiflerde yönetim kurullarının tamamının seçimle teşekkül etmesi, yönetim kurulu başkanlarının yönetim kurulu üyeleri arasından seçilmesi, bölge birlikleri ve kooperatiflerde denetçilerin seçimle göreve gelmesi yanında, Merkez Birliğinde ikisi seçimle gelen denetçinin yanı sıra Tarım ve Orman Bakanlığı ile Ziraat Bankası tarafından atanan birer denetçinin görev yapması sağlanmıştır.

12 Nisan 2005 tarihli Resmi Gazete'de yayınlanarak yürürlüğe giren 5330 sayılı Kanun ile bu kooperatifler daha demokratik ve özerk hale getirilmiş, kooperatifler sigortacılık işlemlerinde acentelik hakkına sahip olmuştur.

Kooperatifler, Bölge Birlikleri ve Merkez Birliğinin her türlü kredi ihtiyacının Ziraat Bankasının yanı sıra; yurt içi diğer banka, finans veya kredi kuruluşlarından da karşılanması imkânı sağlandığından, Ziraat Bankasını temsilen görev yapan denetçinin görevi sona ermiş ve bu düzenlemeyle, ikisi seçimle gelen biri de Tarım ve Orman Bakanlığını temsilen atanan olmak üzere toplamda üç denetçinin Merkez Birliğinde görevlendirilmesi uygun görülerek kurum yasal düzenlenmesi son halini almıştır.

Öte yandan 2021 yılında 1581 sayılı Kanunda yapılan değişiklikler tarım kredi kooperatifleri için de önemli yenilikleri beraberinde getirmiştir. Bu kapsamda, tarım kredi kooperatifleri de 1163 sayılı Kanun uyarınca Ticaret Bakanlığınca çıkarılan "Kooperatif ve Üst Kuruluşlarının Denetimine Dair Yönetmelik" kapsamında dış denetime tabi hale gelmiş, yönetim ve denetim kurulu üyeleri için göreve başladıktan sonra dokuz ay içerisinde kooperatifçilik konusunda eğitim almaları zorunluluğu getirilmiştir. Ayrıca, genel kurul toplantısına katılacak ortaklar listesi oluşturulmasında KOOPBİS'in kullanılması ve elektronik ortamda genel kurul yapma imkânı getirilen diğer yenilikler arasındadır.

1.2.2. Sorumlu Kurum ve Kuruluşlar

Kooperatiflere yönelik temel hizmetler olan kuruluş, işleyiş ve denetim gibi kamusal hizmetlerin Bakanlıklar marifetiyle sunulduğu ülkemizde, bir şirket türü olmaları nedeniyle kooperatiflerle ilgili esas yetkinin Ticaret Bakanlığında olduğu görülmektedir. Kooperatifler için temel mevzuat olan 1163 sayılı Kooperatifler Kanununda özel bir madde ayrılarak Ticaret Bakanlığı'nın yetkili kılınması, önceden gelen bu uygulamanın teyidi olmakla birlikte, Bakanlıkların 2018 yılında yeniden örgütlenmeleri sonrasında hazırlanan mevzuat kapsamında da bu durumun devam ettiği görülmektedir.

Ticaret Bakanlığı bünyesinde bulunan "Esnaf, Sanatkârlar ve Kooperatifçilik Genel Müdürlüğü" ise 1 sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi'nin 453'üncü maddesi uyarınca kurulan kamu yönetimi teşkilatlanmasında kooperatifçilik alanında en üst düzey (Genel Müdürlük) yapılanma niteliğindedir.

1163 sayılı Kanun ile 1 sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi birlikte değerlendirildiğinde, kooperatifçiliğe ilişkin temel politikaların belirlenmesinde Ticaret Bakanlığı'nın yetkili olduğu; kuruluş, işleyiş ve denetim hizmetlerinin ise tarımsal amaçlı kooperatifler ve üst birliklerine Tarım ve Orman Bakanlığı tarafından, yapı kooperatifleri ve üst birliklerine Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı tarafından, diğer kooperatifler ve üst kuruluşları ile Türkiye Milli Kooperatifler Birliğine Ticaret Bakanlığı tarafından sunulduğu görülmektedir.

Kooperatifçilikle doğrudan ilgili mevzuat düzenlemeleri yukarıda bahsedilen üç Bakanlık görev alanında olsa da, diğer Bakanlıklar ile Gelir İdaresi Başkanlığı, Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeleri Geliştirme ve Destekleme İdaresi Başkanlığı, Kalkınma Ajansları, yerel yönetimler de kooperatifçiliğe uygun bir ortam yaratılmasında aktif rol oynamaktadır. Kooperatifçiliğin geliştirilmesinde kamu kurumlarının yanı sıra kooperatifler ve üst kuruluşları, Türk Kooperatifçilik Kurumu, üniversiteler de sorumluluk sahibidir. Bu sebeple, kooperatifçilikle ilgili çalışmaların bütüncül bir şekilde yürütülmesi, ilgili tüm paydaşlar ile yabancı temsilcilerin katılımıyla yapılması başarılı sonuç elde edilmesi bakımından faydalı olacaktır.

1.2.3. Ulusal Politikalar

1- Türkiye Kooperatifçilik Stratejisi

Güvenilir, verimli, etkin ve sürdürülebilir ekonomik girişimler niteliğini kazanmış bir kooperatifçilik yapısına ulaşmak vizyonu doğrultusunda ülkemizde kooperatifçiliğin geliştirilerek çağdaş bir şekilde uygulanabilmesi amacıyla “Türkiye Kooperatifçilik Stratejisi ve Eylem Planı (TÜKOSEP)” hazırlanarak 2012 yılında uygulamaya konulmuştur.

Cumhuriyet tarihinde tüm kooperatiflerimizi kapsayacak şekilde hazırlanan ilk strateji olma niteliğindeki bu belgenin hazırlık aşamasında tüm paydaşların görüşleri alınmış ve detaylı bir çalışma sonunda kooperatifçilikle ilgili birçok sorunun çözümüne katkıda bulunacak ve kooperatifçiliğin ivme kazanmasına yardımcı olacak eylem planı hazırlanmıştır. Bu doğrultuda, Eylem Planında belirlenen 7 stratejik hedef altında yer alan 36 eylem kapsamında 2012-2016 döneminde birçok çalışma tamamlanmıştır. Bu doğrultuda yürütülen bazı faaliyetler aşağıda özetlenmiştir:

- 1.3 Kooperatiflere yönelik gözetim, denetim ve uygulama hizmetlerinin etkinleştirilmesi ve sağlıklı istatistik verilerin üretilmesini sağlamak üzere bir veri tabanı oluşturulması: Eylemle ilgili olarak hazırlanan KOOP-BİS veri tabanı projesi tamamlanmıştır.
- 2.2 Kooperatif Girişimciliği Eğitim Projesi hazırlanarak uygulamaya konulması: Eylem kapsamında belirlenen illerde ilgili kurum ve kuruluşların işbirliğinde eğitimler düzenlenmiştir.
- 2.6 Kooperatifçilik konusunda bilgilendirme programları düzenlenmesi: Eylemle ilgili olarak birçok ilimizde kooperatif yönetici ve ortaklarına yönelik bilgilendirme toplantıları yapılmıştır.
- 3.2 Kooperatifçilik potansiyeli yüksek yeni alanlar tespit edilip, girişimcilerin bu alanlara yönlendirilmesi: Eylemle ilgili olarak eğitim, enerji, sağlık, gayrimenkul işletme ve sigorta gibi kooperatif türleri hayata geçirilmiş, yeni türlerle ilgili dünya örnekleri incelenmiş ve örnek anasözleşmeler hazırlanmıştır.
- 3.3 Üretimi artırmak amacıyla verilen kamusal desteklerin kooperatifçiliği özendirmeye yönelik uygulanması için “Kooperatifçiliği Destekleme Programı”nın

hayata geçirilmesi: Eylem kapsamında gerekli mevzuat düzenlemeleri tamamlanarak program uygulamaya konulmuştur.

- 3.6 Türkiye'deki kooperatiflerin dünyadaki başarılı kooperatiflerle işbirliğinin geliştirilmesi: Eylem kapsamında ICA Küresel Konferansı, ICA Avrupa Bölgesi Genel Kurul'u ve Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) Kooperatifler Araştırma Konferansı ülkemiz ev sahipliğinde yerli ve yabancı kooperatif sektör temsilcilerinin katılımıyla gerçekleştirilmiştir. Yerli ve yabancı başarılı kooperatifler arasında işbirliğinin geliştirilmesi amacıyla Kooperatifler Fuarı düzenlenmiştir. Ayrıca yabancı ülkelerdeki başarılı kooperatif modelleri kamu ve kooperatif temsilcilerinin katılımıyla yerinde incelenmiştir.
- 4.5 Uluslararası fonlar ile AB programlarından kooperatif ve üst kuruluşlarının faydalanabilmeleri amacıyla proje üretme kapasitelerinin artırılması: Eylem kapsamında kooperatif birlik ve merkez birlikleri yöneticilerine "Proje Döngüsü Yönetimi" eğitimleri verilmiştir.
- 7.1 1163 sayılı Kooperatifler Kanunu'nda değişiklik yapılması: Eylem kapsamında kooperatif üst kuruluşları, kamu ve akademisyenlerin katılımıyla bir çalışma grubu oluşturulup Planında yer alan diğer eylemler de dikkate alınarak çalışmalar yürütülmüştür.
- 7.2 Tarım satış kooperatif ve birliklerinin sürdürülebilir mali ve idari yapılaraya sahip olmaları amacıyla gerekli mevzuat değişikliğinin yapılması: Eylem kapsamında yapılan çalışmalar neticesinde hazırlanan kanun değişikliği 11/04/2013 tarih ve 28622 sayılı Resmi Gazetede yayımlanarak yürürlüğe girmiştir.
- 7.3 Gayri faal kooperatiflerin kısa sürede tasfiyesinin sağlanması: Eylemle ilgili olarak Ticaret Bakanlığı tarafından "Münfesih Olmasına veya Sayılmasına Rağmen Tasfiye Edilmemiş Anonim ve Limited Şirketler ile Kooperatiflerin Tasfiyelerine ve Ticaret Sicili Kayıtlarının Silinmesine İlişkin Tebliğ" hazırlanarak 30/12/2012 tarihinde Resmi Gazete'de yayımlanmıştır.

TÜKOSEP'in uygulama süresinin dolması akabinde yeni bir plan hazırlanması için çalışmalar yürütülmekle birlikte eylem planı resmi halini alana kadar çeşitli ilave faaliyetlerin yürütülmesi planlanmaktadır.

2- Ticaret Bakanlığı 2019-2023 Stratejik Planı

On Birinci Kalkınma Planı başta olmak üzere ilgili planlarla uyumlu olarak hazırlanan 2019-2023 dönemi Ticaret Bakanlığı'nın Stratejik Planı, "Ticaretin daha rekabetçi, hızlı ve güvenli olmasını sağlayarak, yüksek teknoloji ve yüksek katma değerli ihracatı teşvik ederek sürdürülebilir ekonomik büyümeye öncülük etmek" vizyonunu taşımaktadır.

Bu vizyon doğrultusunda hazırlanan Stratejik Planda yer alan üç numaralı "Ticari Hayatın Kolaylaştırılmasını Sağlamak, Ticaret Erbabını ve Tüketiciyi Korumak, Güçlendirmek, İş ve İşlemlerini Hızlandırmak" amacı altında aşağıdaki hedeflere yer verilmiştir:

- *"Hedef 3.5. Kooperatifler ekonomik hayatın aktif kuruluşları haline getirilecektir."*
- *"Hedef 3.6. Kooperatifçilik Tanıtım ve Geliştirme Projesi ile kooperatifçilik bilinci artırılacak, kooperatifçiliğin faydaları anlatılarak yaygınlaştırma çalışmaları yürütülecektir."*

Yukarıda yer verilen hedefler çerçevesinde çalışmalar devam etmektedir.

3- Tarım ve Orman Bakanlığı 2019-2023 Stratejik Planı

Tarım ve Orman Bakanlığı'nın "Küresel ölçekte model bir ekolojik kaynak yönetimi" vizyonu ile hazırladığı Stratejik Planda "Kırsal alanda refahı yükseltmek, tarımsal üretimde verim ve kaliteyi artırarak istikrarlı gıda arzını sağlamak" amacı altında aşağıdaki hedefe yer verilmiştir:

- *"Hedef 1.3: Rekabet gücü yüksek, sürdürülebilir bir tarım sektörü için uygun politika araçlarını geliştirmek."*

Yukarıda yer verilen hedef çerçevesinde çalışmalar devam etmektedir.

4- 2023 Yılı Cumhurbaşkanlığı Yıllık Programı

Hazine ve Maliye Bakanlığı ile Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığınca hazırlanan "2023 Yılı Cumhurbaşkanlığı Yıllık Programı"nın değişik hedefleri altında altı tedbir yer almaktadır.

Tablo 20 2023 Yılı Cumhurbaşkanlığı Yıllık Programında Kooperatifçilik

| Hedef/Politika/Tedbir | Sorumlu/İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar | Yürütülecek Faaliyetler ve Projeler |
|---|--|---|
| HEDEF 2.1. İSTİKRARLI VE GÜÇLÜ EKONOMİ | | |
| 2.1.4. Enflasyon ve Para Politikası | | |
| Politika: Gıda fiyatlarının enflasyon üzerindeki baskısını azaltmaya yönelik olarak lojistik ve depolama alanlarında gerekli düzenlemeler yapılacak ve tarımda bölge ve ürün bazında bir planlamanın kurumsal altyapısı hayata geçirilecektir. (Kalkınma Planı p.244) | | |
| Tedbir 244.7. Taze meyve sebze piyasasında mevsimselliği ve yüksek fiyat artışlarını dengeleyici bir unsur olarak teknolojik örtü altı üretim ile modern sulama sistemleri desteklenecektir. | Tarım ve Orman Bakanlığı (S), Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, Hazine ve Maliye Bakanlığı, Ticaret Bakanlığı, TCMB, YİKOB'lar, İl Özel İdareleri, Ziraat Bankası, Tarım Kredi Kooperatifleri Merkez Birliği | 1. Kırsal Kalkınma Yatırımlarını Destekleme Programı kapsamında teklif edilen projelerde yenilenebilir enerji kaynakları kullanan sera yapımları desteklenecektir. |
| 2.2. REKABETÇİ ÜRETİM VE VERİMLİLİK | | |
| 2.2.2. Öncelikli Gelişme Alanları | | |
| 2.2.2.1 Tarım | | |
| Politika: Sulama alanlarının genişletilmesi amacıyla yatırımlar önceliklendirilerek sürdürülecek, suyun kalite ve miktar olarak korunması ve etkin kullanımına yönelik çalışmalara devam edilecektir. (Kalkınma Planı p.406) | | |
| Tedbir 406.3. Tarımda suyun verimli kullanılmasına yönelik su tasarrufu sağlayan yağmurlama ve damla sulama gibi modern sulama sistemleri yaygınlaştırılacaktır. | Tarım ve Orman Bakanlığı (S), Hazine ve Maliye Bakanlığı, Tarım Kredi Kooperatifleri Merkez Birliği, Ziraat Bankası | 1. Proje bazlı destekleme programları kapsamında 150 bin hektar alanda modern basınçlı sulama sistemlerinin kurulmasına destek sağlanacaktır. 2. Kısıtlı su koşullarında su tasarrufu sağlayan sulama yöntemlerine göre bitki sulama programlarının oluşturulmasına ilişkin projeler yapılacak ve havzalarda optimum bitki desenine göre sulama suyu ihtiyaçlarının belirleneceği BAKAROL projesi tamamlanacaktır |
| Bitkisel üretim artırılacaktır. (Kalkınma Planı p.407) | | |
| Tedbir 407.3. Örtü altı yetiştiriciliğine yönelik modern seraların kurulmasının yanında mevcut seraların modernize edilmesi, büyütülmesi, paketleme tesisleri ve depo yapımı için yatırım ve işletme finansman desteği sağlanacaktır. | Tarım ve Orman Bakanlığı (S), Hazine ve Maliye Bakanlığı, Tarım Kredi Kooperatifleri Merkez Birliği, Ziraat Bankası | 1. Tarıma Dayalı İhtisas Organize Sanayi Bölgeleri Projesi kapsamında toplam 528 hektar alanda sera kurulmasına yönelik altyapı çalışmaları tamamlanacaktır. 2. Mevcut seraların modernizasyonu ve yeni sera kurulumlarına yönelik destek sağlanacaktır. 3. |

| | | |
|--|--|--|
| | | Kent tarımı kapsamında seraların modernizasyonu çalışmaları başlatılacaktır. |
| 2.2.2 Öncelikli Gelişme Alanları | | |
| Politika: Tarım ürünlerinin pazarlanmasında dağıtım zincirindeki araçların sayısının azaltılması, tüketicinin makul fiyatlardan ürüne erişimi, üretici ile tüketici arasında doğrudan bağlantı kurulması yönünde kooperatiflerin ve üretici birliklerinin sistemde etkin olarak yer alması sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.413) | | |
| Tedbir 413.1. Üretici örgütlülüğünün artırılması ve işleyişlerinin etkinleştirilmesini teminen finansmana erişimleri kolaylaştırılacak, profesyonel yönetim, denetim ve organizasyon altyapıları geliştirilecektir | Tarım ve Orman Bakanlığı (S) | 1. 1163 Sayılı Kanun kapsamında kuruluşuna izin verilen kooperatiflerin tip ana sözleşmeleri bu kanun değişikliğine uygun hale getirilecektir. |
| 2.2.3 Sektörel Politikalar | | |
| Politika: Esnaf ve sanatkârların değişen ekonomik ve sosyal şartlara uyum sağlayacak şekilde rekabet güçleri ve kapasiteleri artırılabilecek, sosyal ve yenilikçi kooperatifçilik desteklenerek işbirliği, ortak çalışma kültürünün artırılması sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.451) | | |
| Tedbir 451.4. Kooperatifçilikle ilgili kamuoyunda farkındalık sağlanması ve kooperatif girişimciliğinin farklı alanlarda uygulanması yönünde çalışmalar yapılacaktır. | Ticaret Bakanlığı (S) | 1. Kooperatif yöneticilerinin profesyonelliğinin sağlanması amacıyla eğitim programları düzenlenecektir. 2. Kooperatiflerde dış denetimin etkin bir şekilde uygulanması sağlanacaktır. |
| 2.3. NİTELİKLİ İNSAN, GÜÇLÜ TOPLUM | | |
| 2.3.5. Kadın | | |
| Haklar konusunda kadın-erkek fırsat eşitliğini güçlendirecek şekilde kadınların ekonomik, sosyal, kültürel hayata ve karar alma mekanizmalarının her düzeyine aktif katılımı özellikle yerelden başlayarak teşvik edilecektir. (Kalkınma Planı p.600) | | |
| Tedbir 600.5. Kadınlar tarafından kurulan kooperatiflere yönelik; eğitim, girişimcilik ve danışmanlık gibi alanlarda sunulan destekler yaygınlaştırılacak ve gerekli hukuki düzenlemeler yapılmak suretiyle kadınların kooperatif kurmaları kolaylaştırılacaktır. | Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (S), Milli Eğitim Bakanlığı, Tarım ve Orman Bakanlığı, AB Başkanlığı, İŞKUR, KOSGEB, Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı (YÖK), Üniversiteler, Türkiye Belediyeler Birliği, Meslek Kuruluşları, Sivil Toplum Kuruluşları (STK'lar), Özel Sektör Kuruluşları | 1. Kadınların Kooperatifler Yoluyla Güçlendirilmesi Projesi kapsamında kadınlara, erkeklere ve kadın kooperatiflerine yönelik eğitim ve danışmanlık hizmetleri verilecek; kooperatifçilik alanında çalışan kurumlara yönelik kurumsal kapasite geliştirme çalışmaları, kamuoyuna yönelik farkındalık artırma çalışmaları, bilimsel ve teknik çalışmalar ile koordinasyon ve işbirliği faaliyetleri yürütülecektir. |

5- Orta Vadeli Program (OVP)

Hazine ve Maliye Bakanlığı ile Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığınca üç yıllık bir perspektif ile hazırlanan OVP, merkezi yönetim bütçesinin hazırlanma sürecini başlatması bakımından önem arz etmektedir. Bu haliyle OVP; makro politikaları, ilkeleri, hedef ve gösterge niteliğindeki temel ekonomik büyüklükleri, gelecek üç yıla ilişkin toplam gelir ve gider tahminlerini, bütçe dengesi ve borçlanma durumu ile kamu idarelerinin ödenek teklif tavanlarını içeren temel politika dokümanıdır.

Bu doğrultuda, OVP’de aşağıdaki başlıklar altında kooperatiflere yer verilmiştir:

1) “İstihdam” başlığı altında:

“12. Kadınların, iş kurma ve geliştirme süreçlerinin kolaylaştırılması ve desteklenmesi, karar alma mekanizmalarında ve e-ticaret platformlarında daha fazla yer almalarının teşvik edilmesi, kadın kooperatifçiliğinin güçlendirilerek destekleyici hizmetlerin sunulması ile kadınlarda finansal okuryazarlığın geliştirilmesine yönelik çalışmalar sürdürülecektir.”

2) “Fiyat İstikrarı” başlığı altında:

“15. Gıda ürünlerinin en az fireyle ve makul fiyatlarla tedarikini sağlamak üzere bütüncül bir yaklaşımla hal ve kooperatifçilikte iyileştirmeler yapılarak dağıtımın kayıtlı ve en az lojistik maliyetli olmasına yönelik düzenlemeler hayata geçirilecektir.”

“19. Tarımsal örgütlerin kurumsal kapasitelerinin güçlendirilmesini teminen üretim planlaması ve tedarik zincirinin kısaltılmasına yönelik olarak üretici örgütleri ve kooperatifleri daha aktif hale getirilecektir.”

1.2.4. On Birinci Kalkınma Planı

Kuruluş, işleyiş ve denetim gibi temel kamu hizmetlerini kooperatiflere sunan Ticaret Bakanlığı, Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı ile Tarım ve Orman Bakanlığı’nın On Birinci Kalkınma Planında kooperatiflerle ilgili sorumlu olduğu tedbirlere aşağıdaki başlıklar altında yer verilmiştir:

1) “Rekabetçi Üretim ve Verimlilik Hedefi” altında yer alan “Tarım” başlığı altında:

“413. Tarım ürünlerinin pazarlanmasında dağıtım zincirindeki araçların sayısının azaltılması, tüketicinin makul fiyatlardan ürüne erişimi, üretici ile tüketici arasında doğrudan

bağlantı kurulması yönünde kooperatiflerin ve üretici birliklerinin sistemde etkin olarak yer alması sağlanacaktır.”

2) “Rekabetçi Üretim ve Verimlilik” hedefi altında yer alan “Girişimcilik ve Kobiler” başlığı altında:

“451. Esnaf ve sanatkârların değişen ekonomik ve sosyal şartlara uyum sağlayacak şekilde rekabet güçleri ve kapasiteleri artırılabilecek, sosyal ve yenilikçi kooperatifçilik desteklenerek işbirliği, ortak çalışma kültürünün artırılması sağlanacaktır.”

“451.3. Kooperatif Destek Sistemi hayata geçirilecek ve finansal destek araçları geliştirilecektir. Bu çerçevede, kooperatiflerin makine ve ekipman alımı, nitelikli personel istihdamı, demirbaş alımları ile tanıtım amaçlı giderleri sübvansiyonlu kredi olarak desteklenecektir. Plan döneminde başta tarım satış kooperatifleri, kadın kooperatifleri ile sosyal nitelikli kooperatifler olmak üzere öncelikli sektörlerde faaliyette bulunan kooperatiflere destek sağlanacaktır.”

“451.4. Kooperatifçilikle ilgili kamuoyunda farkındalık sağlanması ve kooperatif girişimciliğinin farklı alanlarda uygulanması yönünde çalışmalar yapılacaktır.”

3) “Nitelikli İnsan, Güçlü Toplum” hedefi altında yer alan “Kadın” başlığı altında:

“600.5. Kadınlar tarafından kurulan kooperatiflere yönelik; eğitim, girişimcilik ve danışmanlık gibi alanlarda sunulan destekler yaygınlaştırılacak ve gerekli hukuki düzenlemeler yapılmak suretiyle kadınların kooperatif kurmaları kolaylaştırılacaktır.”

4) “Yaşanabilir Şehirler, Sürdürülebilir Çevre” hedefi altında yer alan “Kentsel Dönüşüm” başlığı altında:

“693.4. Kentsel dönüşüm uygulamalarına kaynak sağlanmasına yönelik hazineye ait sanayi parselleri küçük sanayi kooperatiflerine satılacaktır.”

1.2.5. Hedeflere Ulaşılmasının Önündeki Başlıca Sorunlar

Türkiye’de kooperatiflerin yaşadıkları başlıca sorunlar aşağıdaki başlıklar altında incelenmiştir.

1- Kamu Hizmet Sunumu

Kooperatifçilikle ilgili uluslararası nitelikteki bütün belgelerde, kooperatiflerin ekonominin ve toplumsal yaşamın her alanında var olduğu ifade edildikten sonra, özünde yardım, dayanışma örgütleri olduğu vurgulanmaktadır. Bu sebeple devletlerden; kooperatiflerin özerklik ve bağımsızlığına dokunmaksızın mevzuat çalışması yapması, kooperatiflere denetim, rehberlik ve yol gösterme, kredilendirme, eğitim gibi özendirici ve destekleyici hizmet sunması talep edilmektedir.

Bilindiği üzere, Anayasamızın 171'inci maddesinde “*Devlet, milli ekonominin yararlarını dikkate alarak, öncelikle üretimin artırılmasını ve tüketicinin korunmasını amaçlayan kooperatifçiliğin gelişmesini sağlayacak tedbirleri alır.*” hükmüne yer verilmiştir.

Diğer taraftan, 1963 yılından itibaren Türkiye’de beş yıllık kalkınma planları çerçevesinde planlı bir karma ekonomik model oluşturulmaya başlanılmış olup, bu yıldan itibaren uygulanmakta olan Beş Yıllık Kalkınma Planlarında da kooperatifçiliğe ilişkin hususlara yer verilmiştir.

1969 yılında ise ülkemizde birçok kooperatifin teşkilatlanma ve gelişmelerini sağlayan 1163 sayılı Kooperatifler Kanunu yürürlüğe girmiştir. Ancak bu tarihten TÜKOSEP’in yürürlüğe girdiği 2012 yılına kadar, ülkemizde etkin, kararlı, bütünlük içinde birbiri ile uyumlu ve dengeli kooperatifçilik politikaları uygulanamamıştır. Bu tarihe kadar kooperatifler nicelik olarak gelişse de, nitelik olarak istenilen gelişme sağlanamamış ve faaliyet gösterdikleri sektörlerde fazla etkinlik gösteremeyen işletmeler niteliğinde kalmıştır.

27 sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi’nin 2019 yılında uygulamaya konulmasıyla, Bakanlık hizmet birimi olarak “Esnaf, Sanatkârlar ve Kooperatifçilik Genel Müdürlüğü” kurulmuştur. Fakat mevzuat uyarınca kooperatiflere hizmet sunumu farklı üç Bakanlıkça yürütüldüğünden uygulama birliği sağlanamamaktadır. Bu durum, kooperatifçilik sektörüne ilişkin bütüncül politikaların hayata geçirilmesini de güçleştirmektedir. Kooperatiflere yönelik kamu hizmeti sunumunun geliştirilmesi amacıyla kooperatiflerle doğrudan ilgili Bakanlıklar bünyesinde bir takım çalışmalar yapılmıştır. Bu doğrultuda; Bakanlıklarda uzmanların istihdam edilmesi ve mevcut personele verilen eğitimlerle niteliğinin artırılması sağlanmış, elektronik ortamda hizmet sunumu için çalışmalar hızlandırılmış, kuruluş, anasözleşme değişiklik izin işlemleri ve inceleme gibi bazı hizmetler Bakanlıkların taşra teşkilatlarına devredilerek hizmetler yerelleştirilmiş ve bürokrasi azaltılmıştır.

Diğer taraftan, Bakanlıklarca uygun görülen konulara ilişkin kooperatif denetimleri üst kuruluşlara yaptırılarak hem üst kuruluşların rehberlik ve denetim hizmetlerinin geliştirilmesi hem bu alanda uzmanlaşmanın sağlanması hem de kooperatiflerin kurumsal yapısının güçlendirilmesi sağlanmaktadır.

Günümüzün değişen koşulları neticesinde, 1163 sayılı Kooperatifler Kanunu'nda yenilenmesi ihtiyacı doğmuş ve bu doğrultuda yürütülen çalışmalar neticesinde hazırlanan 7339 sayılı Kanun 2021 yılı sonunda yürürlüğe girmiştir. Bu kapsamda tüm kooperatiflerin söz konusu kanun değişikliklerine anasözleşmelerinin intibak ettirilmesi gerekmektedir. Ayrıca, 1163 sayılı Kanun'da yapılan bu değişikliklerle:

- 1) Belirlenen kıstasları sağlayan kooperatif ve üst kuruluşlarının yönetim kurulları ile denetim kurullarının seçilmelerini takiben 9 ay içerisinde kooperatifçilik eğitimi alması sağlanmıştır.
- 2) Kooperatiflerde denetimin etkinliğini artırmak için denetim kurulunca yapılan denetimin yanı sıra belirlenen kıstasları sağlayan kooperatif ve üst kuruluşlarına dış denetim yükümlülüğü getirilmiştir.
- 3) Tüm kooperatiflerin verilerinin KOOPBİS'e işlenmesi zorunlu hale getirilerek kooperatiflerin şeffaflığı ve denetlenebilirliği artırılmıştır.

Tüm bu çalışmalar neticesinde kooperatiflere yönelik kamu hizmeti sunumunun daha nitelikli hale getirilmesi amaçlanmaktadır.

2- Eğitim, Bilinçlendirme ve Araştırma Faaliyetleri

Kooperatif ilke ve yöntemlerinin kooperatif ortaklarına, yöneticilerine, çalışanlarına ve bütün halka öğretilmesi şeklinde ifade edilen kooperatif eğitiminin geliştirilmesi ilkesi, kooperatifçiliğin temel ilkelerinden birisidir. Kooperatif ortaklarının kooperatif yapısı içinde haklarını, ödevlerini ve sorumluluklarını bilmesi gerekmektedir. Eğitim ve bilgilendirme ile hem ortakların hem de yöneticilerin daha bilinçli olarak hareket etmeleri sağlanabilecektir. Bu doğrultuda, genel kurul veya yönetim kurulu kararları alınırken daha doğru ve nitelikli karar alınması mümkün olacaktır. Ortaklar daha bilgili bir şekilde yönetim veya denetim kurullarında görev alabilecek ve genel kurullarda haklarını daha iyi bir şekilde savunabileceklerdir. Bu sebeple kooperatif yönetimi ve ortaklarının kooperatifçilik konusunda eğitilmesi büyük önem taşımaktadır.

Bu kapsamda, 1163 sayılı Kanununda yapılan son değişikliklerle kooperatiflerin daha profesyonel ve şeffaf yönetim yapısına kavuşmaları amacıyla kooperatiflerin, yönetim ve denetim kurulu asıl ve yedek üyelerinin kooperatifçilik konusunda daha nitelikli bilgiye sahip olmaları ve daha profesyonel bir şekilde görevlerini yerine getirebilmeleri amacıyla, göreve seçildikten sonra kooperatifçilik konusunda eğitim alma zorunluluğu getirilmiştir.

Uygulamada birçok farklı alanda faaliyet gösteren kooperatif olmasına rağmen, kamuoyu nezdinde kooperatiflerin imaj sorunu olduğu bilinmektedir. Bu sorun, daha çok yapı kooperatiflerinde yaşanan olumsuz deneyimlerin sıklıkla ve abartılarak gündeme getirilmesiyle ilişkilendirilmektedir. Söz konusu eğitimler ve çalışmalar kooperatifçilik sektöründeki imaj sorununun çözülmesine katkı sağlayacak çok önemli adımlar olarak değerlendirilmektedir. Ancak bu köklü sorunun çözümü için eğitim programlarının yaygınlaştırılması, daha etkili hale getirilmesi ve kooperatifçilik bilincinin daha da geliştirilmesi yönünde ilave çalışmalar yapılması ve bu çalışmaların devamlılık kazanması gerekmektedir.

3- Sermaye ve Finansman

Kooperatifler dar ve orta gelirli bireylerin tek başlarına karşılayamadıkları ekonomik, sosyal ve kültürel gereksinimlerini gidermek için gönüllü olarak güçlerini birleştirdikleri demokratik işletmelerdir. Finansman, işletmelerin faaliyetlerini yürütebilmesi için gerekli fonları, gerekli miktar ve zamanda elde edebilmeyi ve bunların işletmenin kârlılığını en yüksek tutacak biçimde kullanılmasına yönelik planlama ve kontrolleri kapsayan işletme fonksiyonu olarak tarif edilmektedir.

Finansman fonksiyonu diğer kuruluşlarda olduğu gibi kooperatiflerde de büyük bir öneme sahiptir. Ancak kooperatifler kâr odaklı değil insan odaklı işletmeler oldukları için, kâr elde etmekten ziyade ortaklarına daha iyi hizmet sunmaya yönelirler. Bununla birlikte her işletmede olduğu gibi kooperatifler de faaliyetlerine devam edebilmek, amacına ulaşabilmek için mali kaynaklara ihtiyaç duymakta ve bu da kâr elde etmeyi zorunlu hale getirmektedir.

Kooperatiflerin finansman kaynakları öz sermayeleri ve ortaklardan toplanan aidatlar, özel ya da resmi kurumlardan temin edilen krediler veya sübvansiyonlardır. Kendilerine has bu özellikleri nedeniyle kooperatiflerin finansal sorunları normal bir işletmenin sorunlarından daha çeşitli ve karmaşıktır. Kooperatiflerde temelde kâr amacı güdülmemesi nedeniyle bir yıllık faaliyet

sonucunda elde edilen gelir gider farkının fazla olmaması, ortaklar tarafından yapılan sermaye katkısının sınırlı kalması, tahvil ve hisse senedi gibi finansal varlıklar yoluyla kaynak temin edilememesi bu sorunların başında gelmektedir. Bu durumun sonucu ise sermaye yetersizliği sebebiyle kooperatif faaliyetlerinin aksamaması, istenilen seviyeye ulaşamaması veya aktif bir şekilde devam ettirilememesi olarak ortaya çıkmaktadır.

Ülkemizde var olan tüm kooperatifler gerek öz sermayelerin gerekse kredi olanaklarının yetersizliği nedeniyle genellikle finansman güçlüğü ile karşılaşmaktadırlar. Özetlenecek olursa, kooperatiflerin öz sermayeleri;

- Ortaklık paylarının düşük bedelli olması,
- Ortaklık paylarının tam ve zamanında ödenememesi,
- Kooperatiflerde sermaye birikimini özendirici unsurların sınırlı oluşu

gibi nedenlerle yetersizdir. Kooperatiflerin kredi olanakları ise, yeterli ve uygun koşullarda kredi kullanabilecekleri kooperatiflere özel bir finansman kuruluşunun olmayışı nedeniyle kısıtlıdır.

Kooperatiflerin sermayesi, ortaklarının taahhüt ettikleri ortaklık paylarından oluşmaktadır. 1163 sayılı Kooperatifler Kanunu'nun 19'uncu maddesinde; kooperatife giren her şahıstan en az bir ortaklık payı alınması gerektiği, kooperatife giren ortakların en fazla "5.000" pay taahhüt edebilecekleri düzenlenmiştir. 14/07/2009 tarihli ve 2009/15233 sayılı Bakanlar Kurulu Kararıyla bir ortaklık payının değeri "100 TL"ye yükseltilmiştir. 7339 sayılı Kanunla yapılan değişiklik sonrasında, kooperatiflerin amaç ve faaliyet konuları dikkate alınarak ortaklık payının değerinin artırılmasına ilişkin olarak ilgili Bakanlıklara yetki verilmiştir. Ayrıca, söz konusu kanun değişikliği sonrasında, Sigortacılık Kanunu kapsamında sigortacılık faaliyetinde bulunacak kooperatifler için en çok pay taahhüt sınırı uygulanmayacak ve ortaklık payının değeri ilgili kurumun görüşü alınarak belirlenebilecektir. Böylece sigorta kooperatiflerinde bir ortağın taahhüt edebileceği pay adedinin üst sınırı kaldırılıp pay değerinin de ihtiyaca göre belirlenebilmesi sağlanarak yaşanan sermaye sorunu çözüme kavuşturulmuştur.

Finansman konusunda kooperatiflerin karşılaştığı diğer bir sorun ise; ülkemizde, kooperatifleri yeterli ve amaca yönelik şekilde destekleyecek özel bir finansman kurumunun bulunmamasıdır. Mali güçleri sınırlı olan ortakların bir araya gelerek kurdukları kooperatiflerin öz

kaynakları, günün ihtiyaçlarını karşılayacak kadar yeterli düzeyde değildir. Bu itibarla güçlü bir sermaye yapısına sahip olmayan kooperatifler, yeterince teminat gösteremediklerinden kredi kurumlarından finansman temin edememektedir. Alacak takibinin zor ve masraflı olduğunu düşünen bankalar kooperatiflere kredi olanağı sağlamamakta, verilen krediler ise yüksek maliyetli olmaktadır. Ancak yabancı ülkelerdeki kooperatifler incelendiğinde, öncelikli finansman kaynağının kooperatifler tarafından kurulmuş kooperatif bankaları ve kooperatif fonları olduğu görülmektedir.

Bu anlamda, kooperatif bankaları; ortaklarına işletme sermayesi ve düşük faizli kredi vermek, ekonomik gelişmelere ilişkin bilgi verip, finansal konularda danışmanlık yapmak dışında, mevduat toplamak, tahvil çıkartmak ve benzeri normal bankacılık işlemlerini de yerine getirmek amacıyla kurulmaktadır.

Bunun yanı sıra; günümüzde ulusal ve uluslararası kuruluşlar ile bölgesel entegrasyonlar (Birleşmiş Milletler (BM), Dünya Bankası, AB vb.) tarafından da proje bazlı uygun kredi imkânı sağlandığı bilinmektedir. Amaçlarına ulaşabilmek yönünde iyi projeler üretebilen ve bunları sunabilen kuruluşlar, bu kaynaklara ulaşma imkânlarına sahiptirler.

Diğer taraftan yabancı ülkelerde kooperatiflerin gelişmesine aracılık eden finansal yapılar (fon) bulunmaktadır. Amerika, Kanada ve İngiltere gibi kooperatifçiliğin geliştiği ülkelerde yaygın olan bu fonlar; öncelikle mevcut kooperatiflerin büyümesini ve gelişmesini desteklemekte, geleneksel işletmelerin kooperatiflere dönüştürülmesi veya yeni kooperatifler için başlangıç finansmanı temin etmektedir. Bu fonlar aracılığıyla kooperatiflerin toplumsal gelişmeye katkı sağlayacak veya iklim değişikliğiyle mücadele amaçlı ya da sosyal sorumluluk kapsamındaki projeleri desteklenerek hem istihdam yaratılmakta hem de yerel kalkınma teşvik edilmektedir. Bu fonlar, kooperatiflere bankalar dışında ve bankalardan daha avantajlı şartlarla finansa erişim imkânı sunarak bir alternatif yaratmakta ve yeni işler kurulmasına ve projelerin gerçekleştirilmesine katkı sağlayarak ülkedeki kooperatif ekonomisinin güçlendirmesine de katkı sağlamaktadır.

Bu açıdan tüm kooperatif türleri ile ilgili olmasa bile, özellikle sosyal konut, enerji, sanayi, tarım, eğitim, sağlık gibi alanlarda faaliyet gösteren veya gösterecek kooperatiflerin bu yolla finansman sorunlarını aşabilmeleri mümkün görünmektedir.

Sektöre bakıldığında, kooperatiflerin finansman sorunlarına çözüm olabilecek piyasada

birçok kurum ve kuruluşun olduğu ve bunlar tarafından da çeşitli finansal ve teknik destekler verildiği görülmektedir.

Bu kuruluşlardan biri olan KOSGEB'in, işletmelerin ekonomik ve sosyal ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla geri ödemeli ve geri ödemesiz olarak destek verdiği bilinmektedir. Kooperatifler "KOSGEB Destek Programları Yönetmeliği"nde meslek kuruluşları olarak nitelendirildiklerinden, kooperatif projelerine bu kapsamda daha çok destek verilmesi uygun olacaktır.

Bir diğer kuruluş ise bölgeler arası eşitsizliklerin azaltılması ve bölgesel kalkınmanın sağlanması için Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı'na bağlı Kalkınma Ajansları Genel Müdürlüğü koordinasyonunda faaliyet gösteren Bölgesel Kalkınma Ajanslarıdır. Bu Ajanslar; faiz desteği, faizsiz kredi desteği, doğrudan finansman desteği gibi mali destekler ve eğitim verme, program ve proje hazırlanmasına katkı sağlama, geçici uzman personel görevlendirme, danışmanlık sağlama, lobi faaliyetleri gibi teknik destekler sağlamaktadır.

Kırsal Kalkınma Katılım Öncesi Yardım Enstrümanı (IPARD), AB tarafından aday ve potansiyel aday ülkelere destek olmak amacıyla oluşturulan Katılım Öncesi Yardım Aracı'nın kırsal kalkınma bileşenidir. IPARD, Avrupa Birliği'nin Ortak Tarım Politikası, Kırsal Kalkınma Politikası ve ilgili politikalarının uygulanması ve yönetimi için uyum hazırlıklarını ve bu kapsamda politika geliştirilmesini desteklemeyi amaçlamaktadır. Kooperatifler IPARD kapsamında belirlenen başlıklar çerçevesinde hazırladıkları projeler ile desteklerden yararlanabilmektedir.

Türkiye İş Kurumu (İŞKUR) da kooperatifleri şirket statüsünde değerlendirerek, şirketlere sağladığı imkânlardan kooperatifleri yararlandırmaktadır. İstihdam teşvikleri ile belirli şartları taşıyan işsizleri istihdam eden işverenlere değişen sürelerle ve tutarlarla prim, vergi veya ücret destekleri sağlanmaktadır. Bu teşviklerden bir bölümü İŞKUR tarafından finanse edilmekle birlikte, işlem uygulayıcısı SGK'dır. Kadın, Genç ve Mesleki Yeterlilik Belgesi Olanların İstihdamı Teşviki, İlave İstihdam Teşviki, İlave İstihdama Finansman Kolaylığı Desteği, İşsizlik Ödeneği Alanların İstihdamına Yönelik Teşvik ve Asgari Ücret Desteği istihdamın korunması ve artırılması amacıyla İşsizlik Sigortası Fonu'ndan finanse edilen teşvikler arasında yer almaktadır.

Bahsi geçen kuruluşların vermiş oldukları destekleri kooperatiflerin önceliklerini, sermaye ve ortaklık yapılarını ve çalışma koşullarını dikkate alarak ihtiyaçlar doğrultusunda güncellemeleri

halinde kooperatiflerin destek bulmasının önü açılacaktır.

Ticaret Bakanlığı'nın ihracata yönelik destekleri kapsamında; firmaların ortak sorun, ortak fırsat, ortak vizyon anlayışı içerisinde plan ve program yaparak ihracat stratejileri geliştirmelerinin özendirilmesi amacıyla "Uluslararası Rekabetçiliğin Geliştirilmesi Programı" kapsamında özellikle imalatçıların kurduğu kooperatiflere destek sağlanabilmektedir.

Diğer taraftan, kooperatiflere finansman desteği sağlamak için Ticaret Bakanlığı tarafından, "Kooperatif Proje Destek Yönetmeliği" hazırlanarak 30/07/2013 tarihinde yürürlüğe koyulmuştur. Yönetmelik hükümleriyle Programın uygulanmasına rehberlik edecek "Uygulama ve Değerlendirme Kılavuzu" ESKGM tarafından hazırlanarak yasal altyapı çalışmaları tamamlanmıştır.

Bahse konu Yönetmelik kapsamında;

- 2020 yılında 39 ilde faaliyet gösteren 129 kooperatifin 137 projesine,
- 2021 yılında 55 ilde faaliyet gösteren 119 kooperatifin 121 projesine,
- 2022 yılında 53 ilde faaliyet gösteren 132 kooperatifin 138 projesine

destek verilmiştir. Kooperatiflerin yeni faaliyetleri için can suyu niteliğinde olan, etkin kooperatifler için de ivme etkisi yaratan bu destekler kooperatiflerin kurumsal yapılarının güçlendirilmesinde de önemli rol oynamaktadır.

4- Denetim

Ülkemizdeki kooperatifçiliğin gelişimiyle yakından ilgili olan diğer bir konu da kooperatiflerin denetim sorunudur. Her ne kadar ülkemizin kooperatifçilik deneyimi uzun yıllara dayansa da, gerek kooperatiflerin kurumsal yapısının yeteri kadar gelişmemesi gerekse ortakların kooperatifle güçlü bağ kuramaması gibi sebeplerle birçok kooperatif ve üst kuruluşunda etkin bir iç denetim yapılamadığı görülmektedir.

Diğer taraftan, özellikle 1980 ve 1990'lı yıllarda ülkemizde izlenen ekonomik politikalar ve finansal desteklemeler sonucunda büyük bölümü konut sektöründe faaliyet gösteren birçok yeni kooperatif kurulmuştur. Bu dönemde kurulan kooperatiflerin pek çok başarılı projeye imza atmalarına rağmen yaşanan bazı olumsuzluklar nedeniyle kamuoyunda bu işletmelerin denetimsiz kuruluşlar olduğuna yönelik bir izlenim doğmuş ve kooperatiflere karşı toplum genelinde bir

güvensizlik oluşmuştur. O yıllarda yapılan kanuni düzenlemeler ve uygulanan yaptırımlar sayesinde düzelmeler görülmüştür.

İlerleyen yıllarda 1163 sayılı Kooperatifler Kanunu'nda münferit değişiklikler yapılırsa da, denetim alanında esas köklü değişiklik 2021 yılında çıkarılan 7339 sayılı Kanunla yapılmıştır. 7339 sayılı Kanun'un 9'uncu maddesiyle 1163 sayılı Kanun'un 69'uncu maddesinde yapılan değişiklik sonucunda kooperatiflere dış denetim sistemi getirilmiştir.

Dış denetim; kooperatiflerde ve üst kuruluşlarında kendi genel kurullarında seçilen denetçiler dışında, denetimde daha uzman kişiler tarafından yapılacak olan nitelikli bir denetim olarak tanımlanmaktadır.

Ülkemizde kooperatiflerin ve üst kuruluşlarının denetimi; kooperatifler ve üst kuruluşlarının kendi denetim veya teftiş kurullarının denetim yapması şeklinde yürütülen iç denetim ve ilgili kamu kuruluşlarınca yapılan dış denetim olmak üzere iki şekilde yapılmaktadır. Bunun yanı sıra, 4572 sayılı Kanun'a tabi kooperatif birlikleri zorunlu olarak, eczacı kooperatifleri gibi diğer bazı kooperatif veya üst örgütleri ise kendi istekleriyle bağımsız denetim hizmeti satın almaktadırlar.

Öte yandan, 1163 sayılı Kanun'da kooperatiflerin ilgili bakanlıkların kontrolör ve müfettişleri tarafından denetlenmesi öngörülmüştür. Ancak, devlet denetimi, kooperatif sayısının çokluğu ve faaliyet alanlarının genişliği gibi nedenlerle de sınırlı kalmaktadır.

5- Kurumsal Yönetim

Son dönemde daha fazla önem kazanan kurumsal yönetim, şirket faaliyetleriyle ilgili karar alma usullerine etraflıca yer verilen, şirket pay sahiplerinin hak ve sorumluluklarının açık ve net bir şekilde ortaya konulduğu kontrol ve yönetim sistemi olarak tanımlanabilir. Kurumsal yönetim, şirketler tarafından koyulan ilkeler ve hedeflere uyulup uyulmadığını görme açısından önem taşımaktadır. Her şirketin temel ilkeler olan şeffaflık, hesap verebilirlik, sorumluluk ve eşitlik ilkelerini dikkate alarak kendi yönetim ilkelerini oluşturmaları gerekir.

Kurumsal yönetim felsefesi, bir ticaret şirketi türü olan kooperatiflere oldukça yakındır. Kooperatifçilik ilke ve değerlerinin özü, kurumsal yönetim anlayışı ile benzerlik taşımaktadır. Bu kapsamda sorumluluk, demokrasi, eşitlik, adalet, dürüstlük ve dayanışma gibi kooperatifçilik değerleri, kurumsal yönetim ilkelerinin şeffaflık, sorumluluk, hesap verilebilirlik ve adillik

kavramlarıyla benzer nitelikler taşımaktadır. Bu nedenle kooperatiflerde etkin bir kurumsal yönetim, yönetim kurulunun kooperatifçilik ilke ve değerleri konusunda bilinçlendirilmesini gerektirmektedir. Böylece, hem kooperatifçiliğin kendi değerleriyle gelişmesi sağlanabilecek hem de kurumsal yönetim bilincine zemin oluşturulacaktır.

Kooperatiflerin temel amaç ve hedefleri, kooperatiflerde kurumsal yönetimin sınırlarını çizmektedir. Bu nedenle, kooperatiflerde kurumsal yönetimin temel amaçları: Ortak çıkarların en üst düzeyde temsil edilmesi, ortakların kooperatife olan güveninin sağlanması, ortakların ve tüm menfaat sahiplerinin hak ve sorumluluklarının belirlenmesi, saydamlığın sağlanması olarak sıralanabilir.

Bu doğrultuda, ülkemizdeki kooperatifçiliğin geliştirilerek çağdaş bir şekilde uygulanması amacıyla hazırlanan TÜKOSEP'in 6.1 numaralı faaliyetinde kurumsal yönetim ilkelerine uyum sağlanmasına yönelik bir dizi düzenleme yapılması öngörülmüştür. Ayrıca TÜKOSEP'in SWOT Analizi bölümünün öncelikli sorun alanları kısmında “Kurumsal ve Profesyonel Yönetim Eksikliği” başlığı altında kooperatifler ve üst kuruluşlarında kurumsal yönetim anlayışının hâkim kılınması amacıyla gerekli düzenlemeler yapılması ve yardımcı mekanizmaların harekete geçirilmesi gerektiği ifade edilmiştir.

Gelinen aşamada, kooperatiflerde kurumsal yönetim uygulamaları ülkemizde henüz istenilen seviyeye ulaşmasa da Kooperatifler Kanunu'nun kurumsal yönetim uygulamalarıyla örtüşen düzenlemeler içerdiği görülmektedir. Bu kapsamda kurumsal yönetimin eşitlik/adillik, şeffaflık, hesap verilebilirlik ve sorumluluk ilkeleri Kooperatifler Kanunu'nun çeşitli hükümlerinde yer almaktadır.

Diğer taraftan, ülkemizde genel itibarıyla kooperatiflerin kurumsal yapıları arzu edilen seviyede olmakla birlikte bu işletmelerin çoğunlukla yönetim tecrübesi az olan kişilerce idare edildiği görülmektedir. Kanun gereği, genel kurulda seçilerek göreve başlaması gereken kooperatif yönetim kurulu üyelerinin seçiminde yönetim becerisine ilişkin herhangi bir şart (tecrübe, eğitim, uzmanlık vb.) aranmamaktadır. Buna bağlı olarak da kooperatiflerin başarısı yönetime seçilen kişiden kişiye değişmekte ya da küçük ölçekli kalmakta ve istikrarlı bir nitelik arz edememektedir. Kooperatifin başarılı olması için profesyonel yönetici veya uzman personel istihdam edilmesi, danışmanlık hizmeti alınması noktasında ise mali sıkıntılarla karşılaşmaktadır. Aynı alandaki kooperatiflerle deneyim paylaşılabilmesi ve üst örgütlerin bilgi ve tecrübelerinden

faidalanılamaması sonucunda kooperatifler kendi imkânlarıyla faaliyet göstermek zorunda kalmaktadır. Özellikle yeni kurulan kooperatifler kurumsallaşmada zorluk yaşamakta, ilerleyen dönemlerde de ortakların çıkarlarının korunması, piyasa şartlarında rekabet edilmesi gibi işlevleri tam olarak yerine getirilememektedir.

Bu döngünün kırılması bakımından, 1163 sayılı Kanun'la belirlenen kıstasları sağlayan kooperatiflerin yönetim kurulu ve denetim kuruluna seçilen kişilerin genel itibarıyla kooperatifler hukuku ile kurumsal yönetim, vergilendirme, muhasebe, girişimcilik, pazarlama ve e-ticaret konularında yeterli düzeyde bilgi birikimine sahip olması amacıyla eğitim almaları zorunlu hale getirilmiş, isteyen tüm kooperatifçilerin de eğitim almasına imkân tanınmıştır.

Kooperatiflerde güçlü kurumsal yönetim uygulamaları; krizlere karşı dayanıklılığın artırılmasını, piyasa nezdinde güçlü ve sağlam bir imaja sahip olunmasını, yenilikçi uygulamalar geliştirilmesini, yabancı piyasalara daha kolay uyum sağlayarak ihracat oranının artırılmasını sağlama bakımlarından da oldukça faydalı olmaktadır. Kurumsal yönetimin geliştirilmesi noktasında kooperatif ve üst kuruluşlarının kendi faaliyet gösterdikleri alanı, ihtiyaçlarını ve önceliklerini dikkate alarak kendi yönetim ilkelerini geliştirmeleri önem arz etmektedir.

6- Örgütlenme ve Kooperatifler Arası İşbirliği

Kooperatif üst örgütlenmesinde görülen yetersizlikler ve etkin olmayan üst örgütler, işletme başarısını olumsuz etkileyen diğer bir temel faktör olarak sayılmaktadır. Başarılı bir üst örgütlenme ile kooperatifler, tüm işletme fonksiyonlarını yerine getirmeyip, bunların bazılarını üst örgütlere devretmekte ve bu işlevlerin üst kuruluşlar düzeyinde merkezileşmesi sağlanmaktadır. Böylece birlik açısından hem uzmanlaşma hem de toplu ve büyük ölçekli iş görme fırsatı elde edilmiş olmaktadır.

Ülkemiz kooperatifçiliğinde üst örgütlenme 1969 yılında 1163 sayılı Kooperatifler Kanunu'nun yürürlüğe girmesi ile başlamış, bugüne kadar çeşitli birlik ve bölge birlikleri ile bazı merkez birlikleri kurulması tamamlanmış ancak mevcut üst örgütler yeterince etkin olamamışlardır. Kooperatifler Kanunu'nda öngörülen Türkiye Milli Kooperatifler Birliği 1992 yılından sonra faaliyete geçebilmiştir.

7- Mevzuat ve Uygulamadan Kaynaklanan Sorunlar

Ülkemizde kooperatifler için temel düzenleme 1163 sayılı Kooperatifler Kanunudur. Kooperatifler, 6102 sayılı TTK uyarınca bir ticaret şirketi türü olduklarından, bu kanunun anonim şirketler ile genel hükümleri kooperatifler için de uygulanmaktadır. Tarım satış kooperatifleri ile tarım kredi kooperatifleri için ise özel düzenlemeler yapılmıştır.

Kooperatiflerin tabii olduğu bu kanunlar, ticari hayatın değişen koşulları ve teknolojik gelişmeler doğrultusunda kapsamında sıkça değiştirilmiştir. Bu doğrultuda; 1163 sayılı Kanunda sonuncusu 2023 yılında olmak üzere toplam yirmi üç değişiklik, 1581 sayılı Kanunda sekiz ve 4572 sayılı Kanunda ise yedi esaslı değişiklikler yapılmıştır.

Mevzuatın yanı sıra kooperatiflerin kuruluşundan sorumlu Bakanlıkların da farklı olması nedeniyle uygulama birliği sağlamakta güçlük yaşanmaktadır. Bu kapsamda, 1163 sayılı Kanun ile 1 sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi birlikte değerlendirildiğinde:

- Ticaret Bakanlığı'nın görev ve yetkisi altında; 1163 sayılı Kanuna tabi kooperatifler ile sanayiye yönelik tarımsal ürünlerde faaliyet gösteren ve 4572 sayılı Kanuna tabi tarım satış kooperatifleri ve üst kuruluşlarının kuruluş, işleyiş ve denetimi bulunmaktadır.
- Tarım ve Orman Bakanlığının görev ve yetkisi altında; 1163 sayılı Kanunu'na tabi pancar ekicileri kooperatifleri, su ürünleri kooperatifleri, sulama kooperatifleri ve tarımsal kalkınma kooperatifleri ile 1581 sayılı Tarım Kredi Kooperatifleri ve Birlikleri Kanununa tabi tarım kredi kooperatiflerinin kuruluş, işleyiş ve denetimi bulunmaktadır.
- Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığının görev ve yetki alanına ise 1163 sayılı Kooperatifler Kanununa göre kurulan yapı kooperatifleri girmektedir.

Yukarıda yer verildiği üzere, kooperatiflerin üç farklı Bakanlığın görev alanında bulunması nedeniyle hangi kooperatifin hangi Bakanlık görev alanında olduğu konusunda karışıklıklar yaşanmakta, yetkili Bakanlıklar tarafından aynı konuda farklı uygulamalar yapılması ise kooperatiflerin hukuki ve ekonomik istikrarını olumsuz etkilemektedir. Bu durum, kooperatifçilik sektörüne ilişkin bütüncül politikaların hayata geçirilmesini de güçleştirmektedir.

1.3. Türkiye’deki Dinamikler ve Dünyadaki Eğilimlerin Muhtemel Yansımaları

1.3.1. Türkiye’deki Dinamikler

Ülkemizde, 1927 yılında yapılan sayımda toplam nüfus 13.648.000 iken bu nüfusun %75,8’i kırsal alanda yaşamaktaydı.1950’lere kadar korunan bu oran, ileriki yıllarda yaşanan kentleşme sonucunda hızla değişmiştir. Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK)’nun verilerine göre 31 Aralık 2022 tarihi itibarıyla 85 milyon 279 bin 553 kişiye ulaşan nüfusun %93,4’ü il ve ilçe merkezlerinde, %6,6’sı ise belde ve köylerde yaşamaktadır.

Bu doğrultuda; kırsaldan kente göçün azaltılarak tersine çevrilmesi, belde ve köylerde (kırsalda) üretim verimin artırılarak sürdürülebilir hale getirilmesi, gençlerin kırsalda meslek edinerek daha iyi şartlarla yaşamalarının temini, kırsalda yaşayan insanlarımızın sosyal güvenlik hizmetlerinden yararlanmalarının sağlanması gibi alanlarda kooperatifler üzerinden politikalar geliştirilmesi hem kayıt dışılığın engellenmesi hem de kırsal kesimdeki potansiyelin harekete geçirilerek yerel kalkınmanın sağlanması bakımından önem arz etmektedir.

Kırsal kesimlerde her bölgenin kendi özellikleri dikkate alınarak potansiyeli ve ihtiyaçları doğrultusunda tarım, hayvancılık, orman ve ekolojik turizm gibi alanlarda kooperatif çözümler üretilerek bu işletmeler üzerinden politika geliştirilmesi, mevcut kooperatiflerin birleşerek daha güçlü hale gelmeleri ve kurumsal yapılarını kuvvetlendirmeleri gerekmektedir.

Ülkemizde “çalışma çağı” olarak tanımlanan 15-64 yaş grubundaki nüfusun oranı 2022 yılında %68,1’dir. Gençler arasında kooperatif bilincinin oluşturulması, üniversite-kooperatif işbirliğinde gençlerimizin yetişmelerinin sağlanması, üniversitelerde kampüs kooperatifçiliğinin gelişmesi, kooperatiflerde staj imkânlarının artırılması, deneyimli kooperatifçilerin genç kooperatifçilerle buluşmasının sağlanması, özellikle üniversiteden yeni mezun olmuş gençlere iş bulunması ya da gençlerin kooperatif çatısı altında bir araya gelerek kendi işletmelerini kurması konusunda politikalar geliştirilmesi, kooperatif üst kuruluşlarının işbirliğinde uygulamalar yapılması yeni nesillere kooperatifçiliğin anlatılması bakımından yararlı olacaktır.

Diğer taraftan, ülkemizdeki çocuk yaş grubu olarak tanımlanan 0-14 yaş grubundaki nüfusun oranı %22, altmış beş ve daha yukarı yaştaki nüfusun oranı ise %9,9’dur. Daha girişimci, özgüvenli, işbirliğine açık, birbirine güvenen bir nesil yetiştirilmesi için küçük yaşta çocuklara karşılıklı dayanışma ve yardımlaşmanın faydasını gösterecek etkinlikler ve takım çalışması

yaptırılması faydalı olacaktır. Ayrıca gençlerle yaşlılar arasında köprü kurulması, yaşlı nüfusun deneyiminle gençlerin dinamizminin buluşturulması noktasında kooperatifler dünya genelinde önemli bir rol oynamaktadır. Kooperatiflerin bu dinamik yapısından azami suretle faydalanılması toplumdaki bilgi birikimin gelecek nesillere aktarılmasına da imkân sağlayacaktır.

Öte yandan, 6 Şubat 2023 tarihinde Kahramanmaraş merkezli depremler neticesinde can kaybı ve ağır hasar bakımından ülkemizin en büyük deprem felaketi yaşanmıştır. Cumhurbaşkanlığı'na bağlı Strateji ve Bütçe Başkanlığı'nca hazırlanan Kahramanmaraş ve Hatay Depremleri Raporu'nda 11 ilde 48 binden fazla insanımızın hayatını kaybettiği, yarım milyondan fazla bina yıkılmış ya da ağır hasar almış olduğu ve önemli maddi kayıplar olduğu tespit edilmiştir. Rapora göre yıkılan veya büyük hasar gören binaların arasında mesken olarak kullanılanların dışında tarihi ve kültürel yapılar, okullar, idari binalar, hastaneler, ticarethaneler, ahırlar ve oteller de bulunmaktadır. Deprem sonrasında 2,2 milyonu aşkın vatandaşımızın doğrudan barınma sorunuyla karşı karşıya kaldığı belirtilen rapora göre depremler sebebiyle toplam konut hasarı 1.031,9 milyar TL, ahırlar ve ticarethaneler için toplam hasar 42 milyar TL civarındadır.

Bölgenin ekonomik olarak toparlanmasına katkı sağlamak amacıyla ilgili kurum ve kuruluşlarca hayata geçirilen diğer tedbir ve desteklerin yanında; kredi kullandırılan orman köylüleri ve kooperatiflerinin kredi taksitleri başvuru şartı aranmaksızın ertelenmiş, esnaf ve sanatkârların HALKBANK'a olan kredi geri ödemelerine altı ay erteleme imkânı getirilmiş bununla birlikte kredi ve kefalet kooperatiflerine olan gecikmiş borçlarının faizleri silinerek anapara ödemelerine de erteleme imkânı sağlanmıştır.

SBB'nin raporunda, orta vadeli politika önerisi olarak "Bölge ekonomisinin hızla toparlanmasını sağlamak üzere kamu alımlarında bölgedeki kadın girişimcilere ve kadın kooperatiflerine öncelik verilmesi" hususuna yer verilmiştir. Bu noktada yerel kooperatiflerin desteklenmesi bölgedeki üretimin devamı ve toplumsal refahın dengeli olarak tekrar artırılması açısından da önem arz etmektedir.

Bu doğrultuda; 6 Şubat 2023 tarihinde yaşanan depremler neticesinde birçok ilimizde meydana gelen hem alt yapı hem de üst yapı hasarlarının onarılmasında, bu onarımlarda kullanılacak gerekli malzemenin üretilmesi ve temininde, bölge halkının güvenli barınma ihtiyacını karşılayacak şekilde yerleşim yerlerinin doğaya saygılı ve kendi kendine yeten yapılar niteliğinde

yeniden inşasında, bu amaçla gerekli projelerin yürütülmesinde kooperatif iş modeli kullanılarak hem yerel halkın etkin bir şekilde çalışmalara katılması hem de sahiplenmesi sağlanabilir.

Güneşlenme sürelerinin uzun olduğu bu illerimizde kooperatiflerin organizasyonunda mevcut veya yeni yapılacak konutların çatılarında, kurulu veya kurulacak küçük sanayi sitelerinin çatılarında güneş enerjisinden enerji üretilerek bu yapıların kendi elektriklerini karşılamaları, sıcak su ihtiyaçlarını sağlamalarının da teşvikiyle hem tesislerin kurulumu hem bakımının temini noktasında yeni istihdam alanları gelişecek hem de yerel halkın başka yerlere göçmesi engellenmiş olacaktır.

Ayrıca deprem bölgesi illerimizde sağlık, temizlik, eğitim, kreş, yaşlı ve hasta bakım hizmetleri gibi sosyal ihtiyaçların yerel halkın işbirliği ve dayanışmasıyla hızlıca karşılanması bakımından ihtiyaç duyulan yerlerde insanlarımızın kooperatif çatısı altında bir araya gelmesinin teşvik edilmesi ve bu amaçla kurulan kooperatiflere uygun finansman imkânı sağlanması olumlu sonuçlar verecektir.

1.3.2. Dünyadaki Eğilimler

Günümüzde özellikle teknoloji alanında yaşanan hızlı gelişmeler neticesinde hem ulusal hem de uluslararası alanda rekabet her zamankinden daha önemli ve zorlu bir hale gelmiştir. Ülkeler hem iç piyasanın oluşmasında hem de diğer ülkelerle olan ticaret alanlarında etkili bir işleyiş sağlamak, sürdürülebilir bir kalkınma ekonomisi oluşturmak için mevzuatını hem yerel ihtiyaçlara cevap verecek hem de uluslararası düzenlemelerle uyumlu olacak şekilde güncellemektedir. Bu noktada, mevcut ve yeni alanlarda kooperatifçiliğin geliştirilmesi ve daha etkin hale getirilmesi için gerekli yasal düzenlemelerin yapılması ve mevcut kooperatiflerin kurumsal yönetim uygulamalarının geliştirilerek sağlam bir yapı oluşturulmasının önemi ortaya çıkmaktadır.

BM, ILO ve ICA gibi kuruluşlarca yürütülen son çalışmalarda BM Kalkınma Hedefleri'ne kooperatiflerin verdiği ve verebileceği çok yönlü katkılar ortaya koyulmuş ve bunların devletler tarafından politikalar oluşturulurken dikkate alınması tavsiye edilmiştir. Bu doğrultuda, 2023 yılında “Uluslararası Kooperatifler Günü” sloganının “Sürdürülebilir Kalkınmayı Hızlandıran Ortaklar; Kooperatifler” olarak belirlenmesi, bu alandaki çalışmaların önümüzdeki yıllarda daha ön plana çıkacağını göstermektedir.

2000 yılında kabul edilen BM Bin Yıl Bildirgesinden sonra Türkiye, BM İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi'ne 24 Mayıs 2004'te katılmıştır. 4 Kasım 2016 tarihinde yürürlüğe giren Paris Anlaşması ise küresel iklim değişikliği ile mücadelede önemli bir dönüm noktasıdır. Ülkemiz, yeni iklim rejiminde finans ve teknoloji desteklerine erişim talebinin karşılanması kaydıyla anlaşmayı “gelişmekte olan ülke” olduğunu ifade ederek imzalamıştır.

Bu kapsamda 2053 yılına kadar net sıfır emisyon hedefi ülke politikası olarak belirlenmiş ve Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı koordinasyonunda; toplum genelinde iklim değişikliğine ilişkin farkındalığın artırılması, bu yönde gerekli tedbirlerin alınması, plan ve stratejilerin belirlenmesi, genel ve sektörel politikaların oluşturulması ve ilgili alanlarda mevzuatın geliştirilmesine yönelik çalışmalara başlanılmıştır.

Diğer taraftan, sürdürülebilir kalkınmanın iklim değişikliği de dikkate alınarak sağlanması amacıyla dünya genelinde ortaya konulan politikalar, AB tarafından 2019 sonunda açıklanan Avrupa Yeşil Mutabakatı (AYM) ile hız kazanmıştır. AYM ile 2050 yılında iklim-nötr ilk kıta olma hedefi ortaya koyulmuş ve bu hedefe ulaşmak için yeni bir büyüme stratejisi benimsenerek AB'nin tüm politikalarını iklim değişikliği ekseninde yeniden şekillendireceği açıklamıştır. Ayrıca, Sanayi Stratejisi ve Döngüsel Ekonomi Eylem Planı kapsamında hazırlanmakta olan sektörel stratejiler doğrultusunda önümüzdeki dönemde AB'de kapsamlı mevzuat değişiklikleri yapılması da beklenilmektedir. Bahse konu değişikliklerle, AB piyasasına arz edilecek tüm ürünler için sürdürülebilirliğin bir norm haline getirilmesi öngörülmektedir. Bu doğrultuda, Gümrük Birliği kapsamına giren ürünlerle ilgili mevzuat bakımından Türkiye'nin malların serbest dolaşımına ilişkin haklarının korunması noktasında bu değişikliklere uyum sağlanması gerekmektedir.

Bu noktada Ticaret Bakanlığı, AYM ve ilgili planlar ile dünyadaki diğer gelişmelerin takibi ve atılabilecek adımların belirlenmesine yönelik çalışmalar yürütmektedir. Bu doğrultuda ilgili kurum ve kuruluşların katkılarıyla, ülkemizin Gümrük Birliği ile AB'ye sağlanan bütünleşmesinin korunması ve daha da ileriye taşınmasının yanı sıra uluslararası ticaret düzeninde iklim değişikliği ile mücadele politikalarının olası etkilerine adaptasyonunu sağlayacak bir yol haritası niteliğinde olan Yeşil Mutabakat Eylem Planı hazırlanarak 2021 yılında uygulamaya konulmuştur. Eylem Planında: Sınırdaki karbon düzenlemeleri, Yeşil ve döngüsel bir ekonomi, Yeşil finansman, Temiz, ekonomik ve güvenli enerji arzı, Sürdürülebilir tarım, Sürdürülebilir akıllı ulaşım, İklim değişikliği

ile mücadele, Diplomasi ve Avrupa Yeşil Mutabakatı bilgilendirme ve bilinçlendirme faaliyetleri olarak toplam dokuz ana başlık altında 32 hedef ve 81 eyleme yer verilmiştir.

Bu kapsamda, iklim krizi gibi tüm dünyayı ve ülkemizi yakından ilgilendiren sorunlarla mücadele için kooperatiflerin yerel ve ulusal çapta daha aktif rol alması hem BM hem de ILO çalışmalarında tavsiye edilmekte, kıtasal bir örgüt olan AB gibi kuruluşlarca da bu yönde çalışmalar teşvik edilmektedir. Bu noktada başarılı örneklerle sahip olan ülkemizde de; yer altı sularının etkin ve verimli kullanımı, elektrik üretiminde yenilenebilir kaynakların kullanılması, bina/tesis inşaatlarında geri dönüşümlü malzeme kullanılması, gerekli planlamalar yapıp akıllı teknolojiler kullanılarak kendi kendine yeten ve enerji verimliliği yüksek yapılar üretilmesi, şehirlerarası ve şehir içi lojistik planların yapıp etkin bir ağ oluşturulması, lojistik merkezlerin kurulması ve yönetimi, çevre dostu uygulamaların geliştirilmesi gibi alanlarda kooperatifler eliyle projeler yürütülebilir. Böylece vatandaşların küçük ölçekli sermayelerinin büyük ölçekli enerji yatırımlarına dönüştürülmesi ve ülke enerji arzına katkı sağlanması mümkün olabilecektir. Başta tarım ve sanayi olmak üzere üretim yapılan her alanda çevre dostu ve sürdürülebilir teknikler kullanılmasında, ürünlerin nihai tüketiciye ulaşımı esnasında güvenli tedarik zincirinin kurulmasında ve tüm aşamalarda karbon ayak izinin mümkün olan en alt seviyeye indirilmesinde kooperatiflerin önemli rol oynadığı görülmektedir. Bu doğrultuda, doğaya ve insana saygılı üretim ve ticaretin yapılmasında geçmişte olduğu gibi gelecekte de kooperatiflerin daha ön planda ve yenilikçi uygulamalarla çözümün parçası olması beklenilmektedir.

2. PLAN DÖNEMİ PERSPEKTİFİ

2.1. Uzun Vadeli Hedefler

Kooperatiflerin; ülkemizin sürdürülebilir kalkınma, büyüme ve ihracat hedeflerine ulaşmasında, iklim değişikliğiyle mücadelesinde, sadece ekonomik değil sosyal, kültürel ve çevresel olarak da daha çağdaş ve refah olmasında, katma değerli üretim yapılarak gelirin adil paylaşılmasında etkin bir rol oynayabilmesi için;

- Kooperatifçiliğe daha elverişli bir ortam sağlamak,
- Verimli ve etkin kooperatifçilik uygulamalarının yaygınlaşmasını sağlamak,
- Kooperatifleri şeffaf, denetlenir ve güvenilir işletmeler haline getirmek,
- Kooperatiflerin sürdürülebilirlik, rekabet edebilirlik ve yenilikçi kapasitelerinin artırılmasını sağlamak,

Plan kapsamında uzun vadeli hedefler olarak belirlenmiştir.

2.2. On İkinci Plan Hedefleri

Plan dönemi için kooperatifçilikle ilgili hedefler ise:

- Genç nüfus başta olmak üzere, toplum genelinde kooperatif bilincinin artırılması,
- Kooperatiflere getirilen etkin denetim sistemiyle kooperatiflerin etkinlik, şeffaflık ve güvenilirliğinin artırılması,
- Kooperatiflerin kurumsal yönetim kapasitelerinin güçlendirilmesi, rekabet edebilirliklerinin artırılması,
- Kooperatifçilikte elektronik hizmetlerin geliştirilmesi,
- Yeni alanlarda kooperatifçiliğin geliştirilmesi,
- Tarımsal ürünlerin üretilmesi, işlenmesi, pazarlanması ve ihracatında kooperatiflerin rolünün artırılması ve desteklenmesi,
- Kırsal kalkınmaya hizmet edecek kooperatif proje ve uygulamalarının geliştirilerek desteklenmesi,
- İhtiyaç duyan grupların kooperatif çatısı altında bir araya gelmesinin sağlanması,

- Kendi kendine yeten, verimli enerji yönetim sistemleri kullanarak yenilenebilir kaynaklardan enerji ihtiyacını karşılayan kooperatiflerin desteklenmesi,
- Eğitim, sağlık gibi sosyal alanlarda faaliyet gösteren kooperatiflerin yaygınlaştırılması,
- Kadın ve gençlerin ortak olduğu kooperatiflerin güçlendirilmesi ve desteklenmesi

olarak önerilmektedir.

2.3. Hedeflere Dönük Temel Amaç ve Politikalar

Ülkemizde kooperatifçiliğin geliştirilmesi, toplum genelinde bilinç ve farkındalığın oluşturulması, kooperatiflerin daha etkin ve verimli kurumsal yapılar haline getirilmesi amacıyla On İkinci Kalkınma Planı'nda kooperatifçiliğe özgü bir alt başlık açılması veya ilgili başlıklar altında aşağıda amaç ve politikalara yer verilmesi önerilmektedir:

1) Genç nüfus başta olmak üzere toplum genelinde kooperatif bilincinin artırılması, işbirliği ve ortak çalışma kültürünün geliştirilmesi amacıyla çalışmalar yürütülecektir.

2) Kooperatif girişimciliğinin yeni iş alanlarında uygulanması ve yenilikçi kooperatifçilik uygulamaları desteklenecektir.

3) Kooperatiflerin kurumsal yönetim kabiliyetlerinin güçlendirilmesi, rekabet edebilirlik ve sürdürülebilirliklerinin artırılmasına yönelik faaliyetler yürütülecektir.

4) Hem kamunun hem de kooperatiflerin faaliyetlerinde elektronik sistemler kullanılmasının yaygınlaştırılması, hizmetlerin daha hızlı ve düşük maliyetle sunumu geliştirilecektir.

5) Üniversitelerde okuyan gençlerin kooperatif farkındalığının artırılması için çalışmalar yapılacak, yüksek lisans ve üzeri akademik çalışmalarda bulunanların kooperatifçilik alanında eserler vermesi teşvik edilecek, kooperatifçilik alanında çalışan akademisyen sayısı artırılacaktır.

6) Tarım ürünlerinin çevreye duyarlı ve verimli bir şekilde üretilmesi, ürünlerin işlenip katma değer yaratılması, pazarlama ve tedarik aşamalarında aracılardan sayısının azaltılması, tüketicilerin makul fiyatla kaliteli ürünlere erişimi, üretici ile tüketici arasında doğrudan bağlantı kurulması, kırsalda yaratılacak istihdamla kırsaldan kente göçün tersine çevrilmesi bakımından kooperatiflerin sistemde etkin olarak yer alması sağlanacaktır.

7) Esnaf ve sanatkârların değişen ekonomik ve teknik şartlara uyum sağlaması, rekabet güçleri ve kapasitelerinin artırılması amacıyla kredi ve kefalet kooperatiflerince sunulan mevcut finansal destek mekanizması geliştirilecektir.

8) Kooperatif Destek Programı kapsamında kooperatiflerin kurumsal yapılarının güçlendirilmesi ve rekabet güçlerinin artırılması amacıyla etkin finansal destek araçları geliştirilecektir. Bu çerçevede; kadın kooperatifleri ile sosyal nitelikli kooperatifler öncelikli olmak üzere, kooperatiflerin katma değerli ürün üretebilmesi için gerekli makine, ekipman ve demirbaş alımı, nitelikli personel istihdamı ile tanıtım amaçlı giderleri desteklenecektir.

9) Çiftçilerin bir araya getiren tarım satış kooperatifleri tarafından kurulan birliklere, çiftçilerden ürün aldıkları dönemlerde kullanılmak üzere gerekli finansman desteği verilecek ve birliklerin piyasada dengeleyici rol üstlenmeleri sağlanacaktır.

10) Ortakların çoğunluğu kadın olan ve kadın emeğini değerlendirme amacı güden kooperatiflere yönelik; eğitim, girişimcilik ve danışmanlık gibi alanlarda sunulan destekler yaygınlaştırılacak ve gerekli hukuki düzenlemeler yapılmak suretiyle kadın kooperatiflerinin kuruluş işlemleri kolaylaştırılacaktır.

11) Esnaf ve sanatkârlar ile KOBİ'lerin modern ve teknik imalat şartlarını haiz işyerlerine sahip olmalarını sağlamak, üretimde işbirliği ve ihtisaslaşmayı teşvik etmek amacıyla hazineye ait uygun yerlerdeki sanayi parselleri küçük sanayi sitesi ve toplu işyeri yapı kooperatiflerine satılacaktır. Buralarda kendi enerjisini kendisi üreten, hem inşaat aşamasında hem de işletme sürecinde insana ve çevreye saygılı kooperatif modelin uygulanması sağlanacaktır.

12) Yeşil Mutabakat Eylem Planı hedeflerine uygun olarak kooperatifler aracılığıyla kurulacak verimli enerji yönetim sistemleri ve yenilenebilir kaynaklardan yapılacak enerji üretimiyle vatandaşların küçük ölçekli sermayelerini büyük ölçekli yatırımlarda değerlendirip, enerji ihtiyaçları karşılanarak yerli ve milli enerji politikasına katkı sağlanacaktır.

13) İhtiyaç duyan grupların kooperatif çatısı altında ekonomiye kazandırılması, sürdürülebilir istihdamının artırılarak katma değerli ürün üretilmesi amacıyla sosyal kooperatifçilik alanında çalışmalar yürütülecektir.

2.4. Temel Amaç ve Politikalara Dönük Uygulama Stratejileri ve Tedbirler

Plan döneminde öngörülen temel amaç ve politikaların gerçekleştirilebilmesi için ilgili kurum ve kuruluşların katılımıyla uyum içerisinde ve kararlıkla hareket edilmesi önem arz etmektedir. Bu doğrultuda, yukarıda yer verilen amaç ve politikalar altında uygulanabilecek strateji ve tedbirlere aşağıda yer verilmiştir:

2.4.1. Toplum genelinde kooperatif bilincinin artırılması

- Ülke çapında kooperatifçiliğin tanıtılması, farkındalığın artırılması amacıyla yürütülecek faaliyetlerin koordinasyonu için ilgili kurum, kuruluşlar ve kooperatif temsilcilerinden oluşacak bir çalışma grubunun oluşturulması,
- Yaş, meslek, coğrafi bölge gibi kıstaslar dikkate alınarak toplum genelinde kooperatif bilincinin artırılmasına yönelik tanıtım ve bilgilendirme çalışmaları yapılması,
- Başarılı kooperatiflerin ve kooperatif uygulamalarının yerel, ulusal ve uluslararası düzeyde tanıtılması için belirli aralıklarla fuarlar yapılması,
- Yurtiçi veya yurtdışında düzenlenen fuar, panel gibi tanıtıcı etkinliklerde kooperatiflerin yer almasının sağlanması.

2.4.2. Yeni ve yenilikçi kooperatifçilik uygulamalarının yaygınlaştırılması

- Yeni iş alanlarında kooperatifleşmenin sağlanabilmesi için çalışmalar yürütülmesi,
- Ülkemizde ve dünyada yenilikçi kooperatifçilik uygulamalarının araştırılması, tanıtılması ve yaygınlaştırılması,
- Kooperatifler arasında yenilikçi uygulama deneyimlerinin paylaşılabilmesi için bir platform kurulması.

2.4.3. Kurumsal yapının iyileştirilmesi

- Kooperatiflerin ülke kalkınmasındaki rolünü daha etkin hale getirmek için, özellikle aynı bölgede, ilçede, beldede veya köyde benzer amaçlı kooperatif ve üst kuruluşlarının birleştirilmesi,

- Ticari faaliyetlerinde yeterli etkinlik ve verimliliğe ulaşamayan kooperatiflerin birleştirilerek veya tasfiye edilerek ülke genelinde daha nitelikli kooperatifçilik yapısına ulaşılmasının sağlanması,
- Üst üste üç yıl genel kurul toplantısını yapmayan atıl kooperatiflerin tasfiyesi için gerekli çalışmaların yapılması,
- Kooperatiflerin kurumsal yönetim ilkelerinin belirlenebilmesi amacıyla kooperatif üst kuruluşları işbirliğinde çalışmalar yürütülmesi,
- Kooperatiflerde kurumsal kapasitelerinin artırılması, rekabet güçlerinin geliştirilmesi için gerekli eğitimlerin düzenlenmesi,
- Güncel ihtiyaçlar ve uluslararası gelişmeler dikkate alınarak kooperatiflerin türler bazında sınıflandırılması,
- Türkiye Milli Kooperatifler Birliği'nin kurumsal yapısı güçlendirilerek ulusal ve uluslararası alanda daha etkin hale getirilmesi,
- Üst örgütlenmeye dâhil olan kooperatiflere vergisel avantajlar sağlanması,
- İlgili Bakanlıklarca kooperatiflere sunulan hizmetlerden eğitim, danışmanlık gibi mümkün olanlarının kooperatif üst kuruluşlarına devredilmesi.

2.4.4. Akademik alanda kooperatifçiliğin geliştirilmesi

- Üniversite öğrencilerinde kooperatif farkındalığı oluşturulması için tanıtıcı ve bilgilendirici etkinlikler düzenlenmesi,
- Öğrencilerin ders ve staj aşamalarında kooperatif deneyimi kazanmaları için kooperatif-üniversite işbirliğinin geliştirilmesi,
- Üniversitelerde kurulu öğrenci/kampüs kooperatiflerinin gelişmesi için çalışmalar yapılması,
- Üniversite öğrenci kulüpleri ile ortak çalışmalar yapılması,
- Kooperatifçilik alanında hazırlanan makale veya tez gibi akademik eserlerin artırılması teşvik edilmesi,
- Kooperatifçilik konusunda çalışan akademisyen sayısının artırılması için girişimlerde bulunulması,

- Üniversitelerin ilgili bölümlerinde kooperatifçilik anabilim dalı sayısının artırılması,
- Ülkemizde ve dünyada kooperatifçilik eğitimlerinin takibi ve geliştirilmesi için belirli aralıklarla ilgili kurum, kuruluş ve kooperatif temsilcilerinin katılımıyla toplantılar yapılması,
- Kooperatifçilik alana özgü eğitim ve araştırma faaliyetleri yürütecek bir kuruluşun kurulması.

2.4.5. Tarım alanında kooperatifçiliğin geliştirilmesi

- Yerli tohum fide yetiştirilmesi amacıyla kooperatiflerin geliştirdikleri proje ve uygulamaların desteklenmesi,
- Çiftçilere kooperatifler ve ilgili kurumlar işbirliğinde gerekli eğitimler verilerek yetiştirdikleri ürünlerden daha fazla verim almalarının temini,
- Tarımsal üretim planlamasında kooperatiflerin aktif rol almasının sağlanması,
- Kooperatif çatısı altında organik sertifikalı ürün yetiştirilmesi için çalışmalar yapılması,
- Üretici, tüketici ve lojistik kooperatifleri arasında işbirliklerinin artırılması amacıyla ilgili tarafların katılımlarıyla toplantılar düzenlenmesi, yapılacak çalışmalarla tespit edilen sorunlara çözüm üretilmesi,
- Kırsalda yaşayan nüfusun kooperatif çatısı altında bir araya gelerek işbirliği ve dayanışma içerisinde faaliyette bulunmasının sağlanması,
- Kırsalda üretim yapan köylülerin sosyal güvenlik kapsamındaki haklarından yararlanmalarında kooperatiflere aktif rol verilmesi,
- Kırsalda faaliyet gösteren kooperatif bünyesinde çalışan veya kooperatife verdiği ürünleriyle ortaklık görevini yerine getiren ortakların bu faaliyetleri neticesinde devlet desteğiyle sosyal güvenlik sistemine dâhil olmasının sağlanması,
- Kooperatifler için lisanslı depoculuk desteklerinin önümüzdeki dönemlerde artırılarak devam ettirilmesi,
- Zirai stopaj vergisinin kooperatif ortağı olan üreticilerden alınmaması yönünde çalışmalar yapılması,

- Kooperatifler tarafından üretici ortaklardan satın alınan ürünlerin işlenmeden ya da ilk işleme hüviyetine tabi olarak işlem görerek kooperatifin ortağı olduğu üst kuruluşa satılması durumunda KDV tevkifatı yapılmamasının sağlanması,
- Orman köylülerinin kuracakları ya da ortak oldukları kooperatifler aracılığıyla hem kooperatife ait binaların hem de köy evlerinin çatılarına güneş enerjisi paneli konulmasına yönelik uygulamaların desteklenmesi,
- Sulama kooperatiflerinin yenilenebilir enerji kaynaklarını kullanarak elektrik üretmesi ve mevcut sistemlerinin daha verimli enerji kullanır hale getirilmesiyle ilgili proje ve çalışmalarının desteklenmesi,
- Tarım alanında etkin ve nitelikli bir yapılanma sağlanması için aynı alanda farklı hukuki statüler altında faaliyet gösteren üretici örgütlerinin azaltılması, kooperatiflerin tarım alanında temel çiftçi örgütü olmasının sağlanması,
- Kooperatifler ile üniversite işbirliğinde mevcut tarım uygulamalarının geliştirilmesi, sağlıklı yerli tohum kullanımının yaygınlaştırılması, ürün veriminin artırılması için ortak etkinlikler ve uygulamalar yapılması, projeler geliştirilmesi.

2.4.6. Kredi ve kefalet kooperatiflerinin daha etkin hale getirilmesi

- Esnaf ve sanatkârların finansmana erişiminde önemli bir rol oynayan kooperatiflerin kurumsal yapılarının güçlendirilmesi için çalışmalar yapılması,
- Kooperatif kefaletiyle sunulan kredilerin takip sisteminin geliştirilmesi,
- Esnaf ve sanatkârlara daha uygun imkânlarla kredi sunulması ve yeni kredi olanaklarının getirilmesine yönelik çalışmalar yapılması,
- Esnaf ve sanatkârlara kooperatif kefaletinde hazine desteğiyle sunulan finansal sistemin daha etkin ve verimli hale getirilmesine yönelik çalışmalar yapılması.

2.4.7. Kooperatif Destek Programının Geliştirilmesi

- Kooperatif Destek Programı kapsamında kooperatiflerin kurumsal yapılarının güçlendirilmesi ve rekabet güçlerinin artırılması amacıyla sunulan finansal destek araçlarının geliştirilmesi,

- Kadın kooperatifleri ile sosyal nitelikli kooperatifler öncelikli olmak üzere, mevzuatla belirlenen standartları sağlayan kooperatiflerin projelerinin desteklenmesi,
- Kooperatiflere verilen desteklerin etkin ve yerinde kullanımının tespitine ilişkin destek takip sistemi oluşturulması,
- Esnaf ve sanatkârların bir araya gelerek kuracakları tedarik ve dağıtım veya küçük sanat kooperatiflerinin projelerine destek olunması,
- Kooperatiflerin sıklıkla kuruluş yıllarında yaşadıkları finansal sorunların aşılması ve bölgesel kalkınma veya iklim değişikliğiyle mücadele odaklı projelerinin desteklenmesi amacıyla fon oluşturulması.

2.4.8. Tarım Satış Kooperatiflerinin Finansmana Erişimi ve Kurumsal Kapasitesinin Geliştirilmesi

- Tarım satış kooperatifleri birliklerinin çiftçilerden ürün aldıkları dönemlerde Hazine destekli finansman kullanabilmeleri için gerekli mevzuat düzenlemelerinin yapılması,
- Finansman kullanmak isteyen Birliklerde kurumsal yönetim kapasitesinin geliştirilmesi,
- Birliklere finansman kullanımı ve diğer konularla ilgili eğitim verilmesi,
- Sistemin daha aktif ve verimli çalışması için, desteklenen birliklerle belirli dönemlerde toplantılar yapılması,
- Tarım satış kooperatifleri ve birliklerinin, üretici ortaklarının ürettiği ürünü satın almak için kullanacağı kredilere faiz desteği sağlanmasına yönelik rasyonel bir sistemin tesis edilmesi, bunun için gerekli mevzuat ve bütçe düzenlemelerinin yapılması,
- Birliklere tahsis edilecek finansal desteğin etkin ve verimli bir şekilde işlemesi ve sürekliliğinin sağlanması için gerekli tedbirlerin alınması, ilgili taraflarla belirli dönemlerde bir araya gelinerek sürecin koordinasyon ve takibinin yapılması,
- Tarım satış kooperatifleri ve birliklerinde kurumsal yönetim kapasitesinin geliştirilmesi,

- Tarım satış kooperatifi birliklerinin kurumsal ve ekonomik kapasitelerinin geliştirilmesini sağlayacak üst örgütlenmenin teşvik edilmesi,
- Sübvansiyonlu kredi kullanan kooperatif ve birliklerde etkinlik ve verimliliğin sağlanması için ilave tedbirler alınması.

2.4.9. Kadın Kooperatiflerinin Güçlendirilmesi

- Ortakların çoğunluğu kadın olan ve kadın emeğini değerlendirme amacı güden kooperatiflere yönelik; eğitim, girişimcilik ve danışmanlık gibi alanlarda sunulan destekler yaygınlaştırılması,
- Kadın kooperatifleri içinde ticari faaliyetlerinde yeterli etkinlik ve verimliliğe sahip olmayan kooperatiflerin tasfiye edilerek veya bölgelerinde bulunan diğer kadın kooperatifleri ile birleştirilerek daha nitelikli kooperatifler haline getirilmesinin sağlanması,
- Kadın kooperatiflerinin finansmana erişiminin kolaylaştırılması,
- Kadın kooperatiflerinin faaliyetlerinde yerel yönetimlerle sürdürülebilir işbirliğinin sağlanması,
- Kadın kooperatiflerinin uluslararası alanda diğer kooperatiflerle işbirliği yapmasının, kooperatifçilik çalışmalarını takip edebilmesinin ve yeni pazarlara erişiminin kolaylaştırılması,
- Ürün üreten ve pazarlayan kadın kooperatiflerinin karbon ayak izi en az olacak şekilde süreç planlamaları yapabilmesi sağlanarak bu konuda gerekli kurumsal ve profesyonel yapının oluşması için desteklenmesi,
- Kırsalda tarımsal üretim yapan kadın kooperatiflerinin perma kültürü faaliyet olarak belirlemesinin sağlanması ve doğaya uyumlu üretim yapmasının desteklenmesi,
- Endüstriyel faaliyetler, ev ve işyeri temizliği gibi konularda çalışan kadın kooperatiflerinin doğal ürünler kullanmasının teşvik edilmesi.

2.4.10. Sanayi Sitesi Kooperatifçiliğinin Geliştirilmesi

- Küçük sanayicilerin modern ve teknik imalat şartlarını haiz işyerlerine sahip olmalarını sağlamak, üretimde işbirliği ve ihtisaslaşmayı teşvik etmek amacıyla hazineye ait uygun yerlerdeki sanayi parsellerinin küçük sanayi sitesi veya toplu işyeri yapı kooperatiflerine satılması,
- Küçük sanayi sitelerinin kendi kendine yetebilen nitelik kazanması için enerji ihtiyaçlarının karşılanması amacıyla yenilenebilir enerji üretim kooperatifleri kurmalarının desteklenmesi,
- Küçük sanayi sitelerinde atık yönetim sistemi kurulması amacıyla kooperatiflerin desteklenmesi.

2.4.11. İklim Değişikliğiyle Mücadelede Kooperatifler

- Kooperatiflerinin mevcut tesislerinin enerji verimliliğine uygun hale getirilmesi,
- Yenilenebilir enerji kaynakları kullanarak kooperatife ait tesislerin çatılarında veya uygun alanlarda elektrik üretilmesi,
- Yenilenebilir enerji üretim kooperatiflerinin yaygınlaştırılması amacıyla gerekli mevzuat düzenlemelerin yapılması,
- Kırsalda ve şehirlerde yenilenebilir kaynaklardan elektrik üreten taşınabilir araçlarla hizmet sunumunun yapılması,
- Kooperatifler arasında işbirliğinin geliştirilerek üretim yapan kooperatiflerin lojistik kooperatifleri aracılığıyla karbon salınımının azaltılması,
- Kooperatiflerin tüm üretim aşamalarında verimliliğin artırılmasına, atık önleme ve geri dönüşüm süreçlerinin geliştirilmesine ilişkin eğitimler verilmesi,
- Özellikle sanayi siteleri ve tarımsal sulama alanlarında kurulacak olan yenilenebilir enerji üretim kooperatiflerinin finansmana erişiminin kolaylaştırılması,
- Kooperatiflere özgü karbon ayak izi değerlendirme sistemi geliştirilerek belgelendirme yapılması,
- Kooperatiflerin iklim değişikliğiyle mücadeleye olan katkılarına ilişkin ülke genelinde bilgilendirme ve farkındalık çalışmalarının yürütülmesi.

2.4.12. Sosyal Gruplar İçin Kooperatifçilik

- İlgili grupların kooperatif çatısı altında ekonomik faaliyet göstermesi için çalışmalar yapılması,
- Kooperatif çalışanı veya ortağı olan vatandaşlarımızın sosyal güvenlik haklarının iyileştirilmesi,
- Sosyal alanda kooperatifçiliğin geliştirilmesine yönelik çalışmalar yürütülmesi.

2.4.13. Kooperatifçilikte Elektronik Hizmetlerin Geliştirilmesi

- Kooperatiflerin güncel teknolojik gelişmeleri takip ederek faaliyetlerinde kullanmalarının teşvik edilmesi,
- Kooperatifler üst kuruluşlarınca kurulacak elektronik sistemler aracılığıyla kooperatiflere hizmet sunmalarının sağlanması,
- KOOPBİS'ten elde edilen verilerin düzenli aralıklarla kamuoyuyla paylaşılması ve bu veriler aracılığıyla ülke raporu hazırlanarak kooperatifçilikle ilgili politikaların hazırlığında kullanılması,
- Kooperatiflerin üretim, tedarik, pazarlama, lojistik gibi alanlarda elektronik sistemler kullanmaları ve e-ticaret için yeni pazarlama stratejileri geliştirmeleri amacıyla çalışmalar yapılması.

2.5. Plan Amaç, Hedef ve Politikalarının Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleriyle İlişkisi

2000 yılında 189 ulusun temsilcileri Birleşmiş Milletler'in önderliğinde bir araya gelerek "Bin Yıl Kalkınma Hedefleri (BKH)"ni kabul etmişlerdir. 1990'lardaki yaşanan gelişmeler dikkate alınarak hazırlanan BKH, temel olarak aşırı yoksulluğa ve açlığa 21'inci yüzyıl içerisinde son vermeyi amaçlamaktadır.

BM, ILO ve ICA gibi kuruluşlarca yürütülen son çalışmalarda BM Kalkınma Hedefleri'ne kooperatiflerin verdiği ve verebileceği çok yönlü katkılar ortaya koyulmuş ve bunların devletler tarafından politikalar oluşturulurken dikkate alınması tavsiye edilmiştir. Bu doğrultuda, 2023 yılında "Uluslararası Kooperatifler Günü" sloganının "Kooperatifler: Hızlı Sürdürülebilir Kalkınmanın Paydaşı" olarak belirlenmesi, bu alandaki çalışmaların önümüzdeki yıllarda daha ön plana çıkacağını göstermektedir.

2.6. Plan Hedeflerini Gerçekleştirmek İçin Önerilen Ulusal Eylem Planı alışması

Kooperatifçiliğin geliştirilmesi, daha verimli hale getirilmesi, yeni alanlarda uygulanmasının sağlanması, ülkemiz refah ve kalkınmasına önemli katkı yapacaktır. Bu amaçla kooperatifçiliğin doğru şekilde değerlendirilebilmesi ve bu işletme modelinden insanlarımızın azami faydayı sağlayabilmesi, kamu otoritesi tarafından yürütülecek bütüncül bir planlama faaliyeti ile mümkün olabilecektir.

Bu doğrultuda, Cumhuriyet tarihinde ilk defa tüm kooperatifleri kapsayacak şekilde hazırlanan Türkiye Kooperatifçilik Stratejisi ve Eylem Planının uygulama süresinin dolması nedeniyle yeni bir ulusal eylem planı hazırlanması Plan hedeflerinin gerçekleşmesi bakımından da faydalı olacaktır. Ticaret Bakanlığı öncülüğünde, ilgili kurum ve kuruluşlar ile kooperatiflerin paydaşlığında güncel gelişmeler ve ihtiyaçlar dikkate alınarak hazırlanacak bütüncül bir eylem planıyla bu raporda önerilen hedef ve tedbirlere ulaşılması için atılması gereken somut adımlara yer verilebilecektir.

3. SONUÇ VE GENEL DEĞERLENDİRME

Dayanışma, yardımlaşma, birlikte hareket etme, sorunlara ortak çözüm bulma olarak nitelendirilebilecek kooperatifçilik, günümüzün en etkili kalkınma araçlarından birisi olarak görülmektedir. Kooperatifçilik sisteminin rasyonel ve bütüncül bir yaklaşımla ele alınıp uygulanması; üreticilere, tüketicilere, küçük işletmelere ve diğer menfaat sahiplerine olduğu kadar, atıl kaynakların harekete geçirilmesine, mikro kredi ve finansman imkânlarının geliştirilmesine, sermaye birikiminin sağlanmasına, yeni istihdam alanları oluşturulmasına, üretimde verimliliğin artırılmasına, tarımın ve küçük ölçekli üretimlerin sanayiye entegrasyonuna, piyasaların olumlu yönde regülasyonuna, girişimcilik ve ortak iş yapma kültürünün geliştirilmesine, sosyal sermayenin artırılmasına, iklim değişikliğinin olumsuz etkilerinin azaltılmasına, gelirin daha adil paylaşımına, yoksulluğun azaltılmasına ve dolayısıyla ülkemizin bir bütün olarak kalkınmasına önemli ölçüde katkı sağlayacaktır. Ayrıca kooperatifler, etkin olarak faaliyet gösterdikleri bölgelerde üretilen ürün veya emeği değerlendirerek bölge halkının refahını artırmakta, daha adaletli bir gelir dağılımına katkı sağlamakta ve böylece zümreler arasında çıkabilecek çekişmeleri önleyerek, toplumsal barış ve güvenliğin sağlanmasına da katkı sunmaktadır.

Diğer taraftan, kamu yönetimi anlayışındaki değişiklikler neticesinde devletlerin ekonomik ve sosyal alanlardaki rollerini azaltması sonucunda kırsalda veya şehirlerde ortak ihtiyaç sahibi olan insanlar kooperatif çatısı altında bir araya gelerek, devletin çekildiği veya henüz girmediği sektörlerde veya coğrafi bölgelerde kâr odaklı firmaların sunmadıkları ya da sunmak istemedikleri hizmetleri temin edebilmektedir. Bu durum, dayanışma ve kendi kendine yardım anlayışından doğan kooperatiflerin etkinliğini ve kalkınmadaki rolünü daha da artırmıştır.

Bu açıdan, son dönemlerde uluslararası örgütler ve bölgesel kuruluşlar tarafından “devletlerin kooperatiflere olan yaklaşımları” konusunda yapılan çalışmalar da hız ve önem kazanmıştır. Birleşmiş Milletler (BM), kooperatiflerin özellikle yoksullukla mücadelede ve sürdürülebilir bir sosyal ve ekonomik kalkınmadaki rollerine dikkat çekmekte ve esas olarak devletlerden kooperatifçilik için elverişli bir ortam ve alt yapı hazırlanmasını talep etmektedir. Diğer kuruluşların çalışmaları da dikkate alındığında, kendine özgü ilke ve değerlere sahip bir işletme modeli olan kooperatiflerin sadece faaliyet gösterdikleri ülke çapında değil dünya genelinde sürdürülebilir ve adil ekonomik ve sosyal politikalara olan katkısının artarak devam edeceği öngörülmektedir.

Ülkemizde Osmanlı döneminde başlayan kooperatifçilik, Cumhuriyet ile birlikte hukuksal ve teorik temellere oturtulmuş ve ülke genelinde yayılması için çalışmalar yapılmıştır. Yıllar içerisinde kooperatifçilik mevzuatının gelişmesi sonucunda kooperatifler yatay ve dikey bütünleşmelerini tamamlayarak daha etkin ve verimli kurumlar haline gelmiştir. Kooperatiflerin ülkenin kalkınma ve refahına olan mevcut ve potansiyel katkılarını dikkate alan devlet, bu alana verdiği önemin bir göstergesi olarak kooperatifçiliği Anayasal güvence altına almıştır. Kalkınma planları, orta vadeli programlar, yıllık programlar ya da kamu kurumlarına ait strateji belgelerinde de kooperatifçiliğin geliştirilmesi genel bir amaç olarak benimsenmektedir.

Bu doğrultuda, ülkemizdeki tüm kooperatifleri bir bütün olarak ele alan Türkiye Kooperatifçilik Stratejisi ve Eylem Planı'nın hazırlanarak hayata geçirilmesi ülke kooperatifçiliği için çok önemli bir dönüm noktası niteliğindedir. Bu belge ile daha birleştirici ve bütüncül politikaların geliştirilmesi sağlanmış ve uygulanması için planlı bir çalışma yürütülebilmiştir. Bu doğrultuda güncel gelişmeler dikkate alınarak yeni bir belgenin oluşturulması, çalışmaların devamlılığının sağlanması bakımından da faydalı olacaktır.

Öte yandan, 2021 yılında 1163 sayılı Kanun'da yapılan değişiklikler sonucunda daha etkin, denetlenebilir, güvenilir bir kooperatifçilik yapısının oluşturulması için yapılan düzenlemelerin sonuçlarının takip edilmesi, güncel ihtiyaçlar doğrultusunda ilgili alanlarda gerekli mevzuat düzenlemelerinin yapılması, ülke kooperatifçiliğinin elde ettiği bu kazanımların korunarak geliştirilmesine yönelik çalışmalar yapılması faydalı olacaktır. Bu noktada 1163 sayılı Kanun kapsamında; proje desteği, denetim, eğitim, elektronik ortamda genel kurul, bakanlık temsilcisi ve bilgi sistemi gibi konularda ilgili kurumların görüşleri alınarak bir bakanlık tarafından alt düzenlemelerin yapılması uygulamada birliğin sağlanması bakımından faydalı olmuştur.

Bu doğrultuda, son mevzuat düzenlemeleriyle getirilen, tüm kooperatif ve üst kuruluşlarını kapsayan ve kooperatifçilik hizmetlerine elektronik ortamda erişim imkânı sağlayan Kooperatif Bilgi Sistemi'nin (KOOPBİS) kurulması kooperatifçilik için önemli bir adım niteliğindedir. Merkezî veri tabanı niteliğindeki olan KOOPBİS'in Ticaret Bakanlığı tarafından hayata geçirilmesiyle birlikte kooperatiflerin şeffaflık ve denetlenebilirliği artacak, elektronik ortamda sunulacak hizmetlerle işlem maliyeti azaltılacak, ortakların kooperatifle olan ilişkisinin gelişmesi sağlanacaktır.

Sistemin bir diğerkatkısı ise güncel ve güvenilir istatistiki bilgiler sunması sayesinde kooperatifçilikle ilgili politikaların daha net ve doğru bir şekilde belirlenmesini sağlaması noktasındadır. Üç ayrı kurumdan veri toplama zorluğunu ortadan kaldıran, güvenilir ve disiplinli istatistiki veri üretimi sağlayabilecek KOOPBİS'ten elde edilen verilerin TÜİK başkanlığında yürütölen Resmî İstatistik Programı'na dahil edilmesiyle birlikte kooperatifçiliğın ölkemize olan katkısı daha açık bir şekilde ortaya konulabilecektir.

Yerel üretimin yurtiçi ve yurtdışı pazarlarla buluşması noktasında önemli bir role sahip olan kooperatifler, Covid-19 pandemi sonrasında bu rollerini e-ticaret alanında da geliştirerek hem dünya genelinde yaşanan ekonomik krizin etkisini azaltmış hem de bu dönemde ortaklarına hizmet sunmayı başarabilmiştir. Teknolojik alanda yaşanan gelişmeler neticesinde elektronik ticaretin, perakende ticaret içindeki payı, Statista Dünya E-Ticaret Raporu'na göre 2015 yılında %7,4 iken bu oran 2020'de %18'e ulaşmıştır. Bu oranın 2024 yılında %21,8'e ulaşması beklenmektedir. 2014 yılında 1,3 trilyon dolar olan e-ticaret satış hacmi ise pandeminin de etkisiyle 2021 itibarıyla 5,2 trilyon dolara ulaşmış olup, 2026 sonu itibarıyla 8 trilyon doları aşacağı tahmin edilmektedir. Gerek internet kullanıcı sayısının artması gerek e-ticaret yapan firma sayısının çoğalması gerekse teknolojik imkânların çeşitlenmesi ve mevzuat düzenlemeleri ve uygulamalarla meydana getirilen güvenli ticaret ortamı neticesinde e-ticaretin önümüzdeki yıllarda hem sektör olarak yaygınlaşacağı hem de hacim olarak artacağı öngörülmektedir.

BM, ILO, ICA gibi uluslararası kuruluşların raporlarında, dünyanın en refah ölkelerinin kooperatifçiliği benimseyerek etkin bir şekilde uyguladıkları vurgulanarak bunlardan Finlandiya, İsviçre, Hollanda, Almanya ve Fransa gibi ölkelerde kooperatiflerin ölkedeki gayri safi milli hasılasına %10'dan fazla katkı sağladıkları ifade edilmektedir. Bu noktada, etkin ve çağdaş bir kooperatifçilik yapılanmasına ulaşılması, ölkemizin her bakımdan daha refah bir hale gelmesi açısından da önem arz etmektedir.

3.1. Sektörün/Tematik Konunun Ölkemizin Gelişmesine Katkısının Değerlendirilmesi

Kooperatifler, ortağı olan bireylere sunduğı hizmetlerle birlikte toplumun çekirdeğini oluşturan ailenin ve ailelerle birlikte de toplumda geniş bir kesimin refah düzeyinin artmasında önemli bir işleve sahiptir. Konut, işyeri, tarım, tüketim, turizm, lojistik, yayıncılık, enerji, finans, sigortacılık gibi ekonomik hayatın hemen her alanında kurulabilen kooperatifler vasıtasıyla kişiler

bir araya gelerek birleştirdikleri tasarruflarla konut ve işyeri sahibi olabilmekte, tüketiciler düşük fiyatla ucuz ve kaliteli ürünleri satın alabilmekte, üreticiler üretimde kullanacakları araç ve gereçleri uygun fiyatla temin edebilmekte ve bu sayede ürettikleri ürünleri de uygun fiyatla satabilmektedir.

Öte yandan kooperatifler sayesinde aracılardan ortadan kaldırılması suretiyle tedarik süreci kısalmakta, sağlıklı ve güvenilir bir üretici ve tüketici ilişkisi oluşabilmekte, tüketicinin ihtiyacına uygun kaliteli ürünler hazırlanmakta, kurumsal bir yapı altında ve markalı bir şekilde ürünlerin ihracatı yapılabilmekte, serbest piyasa ekonomisinin oluşumu ve buna bağlı olarak pazarda fiyatlarda denge sağlanmasına yardımcı olunmakta ve üreticinin düşük ve uzun vadeli kredi ihtiyacı karşılanabilmektedir. Ayrıca kooperatifler, verdikleri hizmetler veya eğitimlerle ya da ürün yetiştirilmesi sürecinde sağladığı tohum, gübre, ekipman gibi desteklerle de üretici ortaklarının daha bilinçli, sürdürülebilir ve verimli bir şekilde üretim yapmasına yardımcı olur.

Diğer taraftan, kooperatifler için vazgeçilmez olan demokratik yönetim anlayışı sayesinde ülke genelinde demokrasi kültürünün yerleşmesine katkı sunulmaktadır. Kooperatifler demokrasi sayesinde gelişir, geliştikleri ölçüde de demokrasiyi geliştirir. Tüm ortakların katılımıyla demokratik olarak yönetilen, kontrol edilen, politika, hedef ve projeleri belirlenen kooperatifler, ekonominin her alanında faaliyette bulunmaları sebebiyle demokrasinin tabana yayılmasında önemli bir görev üstlenmektedir.

Kooperatiflerin ülke refahının artırılmasına, toplumun gelişmesine olan katkıları şöyle sıralanabilir:

- Kooperatifin amacı, mümkün olan en fazla kâr elde etmek değil de ortakların desteklenmesi olduğundan, hiç kâr elde etmediği durumlarda dahi ortaklarına hizmet götürmeyi başarabilmekte ve faaliyetlerini sürdürebilmektedir.
- Düşük sermayeyi bir araya getirerek büyük yatırımlara dönüşmesine imkân sağlar.
- Kooperatif ortaklarına/vatandaşlara hizmet ihtiyaçlarını düzenleme veya tespit etme olanağı sağlar.
- Hissedarlarla ilgili değerler değil de paydaşların yararı ön planda olduğundan toplumsal kalkınmaya katkı sağlar.
- Nüfusun büyük bölümlerinin ekonomik uyumuna olanak sağlar.

- Kendi bölgesinde ya da ilgili sektörde ekonomik faaliyeti canlandırır, yerel piyasalar için avantajlar sağlar.
- Piyasa başarısızlığını düzeltir ve etkin bir piyasa organizasyonunu destekler.
- Küçük sınaî işletmelere, kendi özerkliklerini kaybetmeksizin daha büyük ve güçlü ekonomik yapılar şeklinde birleşme olanağı sağlar.
- Ürün ya da hizmet arzını koordine etmek suretiyle bireylerin ya da küçük işletmelerin pazar gücünü artırır.
- Geniş ortaklı yapılarıyla ekonomik krizlere karşı daha dayanıklı işletmelerdir. Böylece ekonomik dar boğaz zamanlarında toplumun rahat nefes almasını sağlarlar.
- Demokratik olarak yönetildiğinden ve ekonomik açıdan yönetime katılmaya olanak sağladığından güven yaratır, sosyal sermaye oluşturur ve muhafaza eder.

Bu sebeplerle kooperatifçilik, toplumların sürdürülebilir bir şekilde kalkınmasında ve refahın tabana yayılmasında çok önemli bir rol üstlenmektedir.

3.1.1. Kooperatiflerin İstihdama Katkısı

Tüm dünyada olduğu gibi ülkemizde de çeşitli alanlarda işletmecilik alternatifi sunan kooperatifler hem üretimde hem de istihdamda sürekliliğin sağlanması bakımından önemli rol üstlenmektedirler.

Genel olarak ekonomik kriz ve durgunluklar, kısa dönemli olarak şiddetli uzun dönemli olarak sürdürülmesi zor işsizlik sorunlarına neden olmaktadır. Kriz dönemlerinde işsizliğin şiddetli artmasının nedeni, özellikle büyük ölçekli işletmelerin krizle başa çıkamayıp faaliyetlerini kısıtlamaları ya da sona erdirmeleridir. Kooperatifler ise yapısal özellikleri nedeniyle kriz dönemlerinde hizmetlerini devam ettirebilmekte ve yarattıkları istihdamı koruyabilmektedir. Ortaklar, kooperatifin sahibi oldukları için özellikle zor zamanlarda kooperatiflerine daha çok sahip çıkarlar ve katkı sunarlar. ILO ve ICA'nın raporlarında vurgulandığı üzere kooperatifler, diğer işletmelerden farklı olarak, çok ortaklı yapıları sayesinde dayanışma ve güven içerisinde krizlere rağmen faaliyetlerini sürdürebilirler.

Maaşlı ve ücretli çalışanlarına doğrudan istihdam sağlayan kooperatifler, farklı ticari yapılarda (anonim şirketler, limited şirketler vb.) bulunan ortaklıkları ve kaynak yarattıkları iş kolları ile de dolaylı olarak istihdama katkı vermektedir. ICA ve CICOPA işbirliğinde yapılan 2017

tarihli rapora göre, dünya genelinde 1,2 milyar insanın ortak olduğu 3 milyona yakın kooperatif aracılığıyla doğrudan veya dolaylı olarak yaratılan istihdam 280 milyon kişiye ulaşmaktadır. Bu rakamlar, 8 milyara yaklaşan dünya nüfusunun %15'inin bir kooperatife ortak olduğunu ve dünya genelinde çalışan nüfusun yaklaşık %10'una kooperatiflerce istihdam sağlandığı anlamına gelmektedir. Ayrıca raporda, 16 milyon kooperatif çalışanı olduğu ve 11,1 milyon da hem kooperatif ortağı hem de çalışanı olduğu belirtilmektedir.

G-20 ülkelerindeki istihdamın ise %12'den fazlası kooperatifler tarafından yaratılmakta olup, bu ülkelerde kurulan kooperatifler aracılığıyla yaratılan yıllık iş hacmi yaklaşık 2,5 trilyon dolardır. Kooperatiflerin başını çektiğı üçüncü sektör/sistem AB'de de önemli ölçüde istihdam yaratmaktadır. Sivil istihdam içerisinde üçüncü sistem organizasyonları aracılığı ile yaratılan istihdamın payları; Yunanistan ve Portekiz'de %2,5; İtalya, İsveç, Almanya, Belçika, Fransa, Avusturya, Finlandiya, İspanya ve İngiltere'de %4-8 arası; Danimarka, İrlanda ve Hollanda'da %12,5-14,3'e ulaşmaktadır. Gelişen kooperatifçilik, sürdürülebilir istihdamı da artırmakta ve AB genelinde bulunan yaklaşık 250 bin kooperatif bünyesinde istihdam edilen yaklaşık 5,5 milyon çalışan aracılığıyla 165 milyon ortağı hizmet sunulmaktadır. Ülke bazında ise; tarım sektöründe kooperatiflerin payı Hollanda'da %83, Finlandiya'da %79, İtalya'da %55 Fransa'da %50'dir. Ormancılıkta kooperatiflerin sahip olduğu sektör payı İsveç'te %60, Finlandiya'da %31'lerde seyretmektedir. Bir diğer önemli sektör olan bankacılıkta kooperatifler Fransa'da %50 gibi yüksek bir paya sahipken Avusturya ve Finlandiya'da yaklaşık %30'luk paya ulaşmaktadır. Sağlık ve ilaç sektöründe kooperatiflerin payı İspanya'da %21, Belçika'da %18 civarındadır. Perakende sektöründe tüketici kooperatifleri Finlandiya'da %36 ve İsveç'te %20 pazar payına erişmiştir.

Ülkemizde ise çok farklı alanlarda faaliyet gösteren kooperatiflerin ortaklarıyla olan gelir ilişkisi ve sosyal güvenlik durumları tam olarak bilinmediğinden ve bu alanda resmi veri olmadığından net bir değerlendirme yapılamamaktadır. Ancak, Ticaret Bakanlığı'nın koordinasyonunda hem kooperatifler ve üst kuruluşları hem de ilgili kamu kurumlarının işbirliğinde hazırlanan Türkiye Kooperatifçilik Raporlarında yer verilen bilgiler kapsamında; tarımsal amaçlı kooperatifler, ulaştırma hizmeti kooperatifleri, kredi kefalet kooperatifleri, eczacı kooperatifleri, tarım satış kooperatifleri, tüketim kooperatifleri ve yapı kooperatiflerinin iştirakleriyle birlikte maaşlı ve ücretli olarak yaklaşık 150 bin çalışanı olduğu tahmin edilmektedir. Konut yapı kooperatiflerinin konut üretimindeki payı, küçük sanayi sitesi yapı kooperatiflerine

ortak işyerlerinde çalışanların sayısı, tarım sektöründe ürün ekim veya toplama dönemlerinde çalışan mevsimlik işçiler ve diğer kooperatiflerin faaliyetleri de dikkate alındığında, kooperatiflerin doğrudan veya dolaylı olarak yaklaşık 1 milyon kişiye istihdam sağlandığı tahmin edilmektedir.

3.2. Kooperatiflerin Sanayiye Katkısı

Cumhuriyetin ilk yıllarında ekonomik faaliyetlerin tarım ağırlıklı olması, ekonomi ve kalkınma politikalarının oluşturulmasında tarım sektörünü önemli ve öncelikli kılmıştır. Bu doğrultuda Türk kooperatifçiliği tarım sektöründe başlamış, tüketim kooperatifleri, kredi kefalet kooperatifleri, yapı kooperatifleri ve başta ulaştırma olmak üzere diğer hizmet sektörlerinde yaygınlaşmıştır. Tarım sektörünün arz ettiği bu önem tarım sanayi ilişkisini gerekli kılmış ve 1930'lu yıllardan itibaren tarımsal faaliyet gösteren kooperatifler büyük sanayi tesisleri kurmaya başlamışlardır.

Bu noktada katma değerli üretim yapılması ve refahın tabana yayılmasında önemli bir paya sahip olan kuruluşlardan birisi tarım satış kooperatifleridir. Tarımsal üreticilerin ihtiyacından doğan ve mevzuat düzenlemeleriyle hukuki alt yapı kazanan bu kooperatifler önce birliklerini kurmuş sonra da ortaklarının ürünlerini işlemek amacıyla yaptıkları sanayi tesisleri aracılığıyla piyasada dengeleyici kurumlar haline gelmişlerdir. Faaliyet gösterdikleri bölgelerde elde edilen yıllık üretimin (rekolte) S.S. Antalya Pamuk ve Narenciye Tarım Satış Kooperatifleri Birliği (ANTBİRLİK) %70, S.S. Trakya Yağlı Tohumlar Tarım Satış Kooperatifleri Birliği (TRAKYABİRLİK) %45, S.S. Karadeniz Yağlı Tohumlar Tarım Satış Kooperatifleri Birliği (KARADENİZBİRLİK) %35 ve S.S. Marmara Zeytin Tarım Satış Kooperatifleri Birliği (MARMARABİRLİK) %35'ine kadar alım yapabilmekte, yaş ipek kozası ve tiftik ürünlerinde ise birlikler bölge üretiminin tamamına yakını satın almaktadır. Bu birlikler, sektörlerindeki uygulamalarla hem öncü hem de bir yandan çiftçiyi eğiten bir yandan da tüketicinin kaliteli ve güvenilir ürünlere ulaşımını sağlayan örnek kuruluşlardır.

Ülkemizde bugün itibarıyla 51 farklı ilde 20 üründe faaliyet gösteren 13 tarım satış kooperatifleri birliği bulunmaktadır. Yaklaşık 300 bin çiftçi ortağına hizmet sunan bu birlikler otuza yakın iştirakiyle elliye aşkın tescilli marka altında Ar-Ge ve danışmanlık hizmetleri vermekte, biyodizel üretimi yapmakta, lisanslı depoculuk, zirai ilaç, tohum ve yem üretimi gibi alanlarda faaliyet göstererek bir yandan ortaklarının ihtiyacını karşılarken bir yandan da bölge sanayisinin

gelişmesini sağlamaktadır. Bu noktada TRAKYABİRLİK'in Edirne, Gülbirlik'in Isparta ve MARMARABİRLİK'in Bursa ve civar illeri ekonomisine önemli katkısı bulunmaktadır. Ayrıca MARMARABİRLİK, 19 milyon dolar tutarındaki ihracatıyla 2021 yılında Türkiye İhracatçılar Meclisi tarafından açıklanan “Türkiye'nin En Büyük İhracatçı Firmaları” arasında zeytin ve zeytinyağı sektöründe ikinci sırada yer almıştır.

Kooperatifler, yereldeki küçük birikimleri büyük yatırımlara dönüştürebilen işletmecilik modeli olarak da nitelendirile. Bu doğrultuda, pancar ekicileri kooperatiflerinin kuruluşunun temelinde yeni kurulacak şeker fabrikalarına sermaye sağlama anlayışı bulunmaktaydı. Günümüzde PANKOBİRLİK bu hedefin daha ötesine geçmiş ve sahip olduğu altı şeker fabrikasıyla (Amasya, Boğazlıyan, Çumra, Kayseri, Konya, Turhal) Türkiye şeker üretiminin yaklaşık %40'ını gerçekleştirir hale gelmiştir. Ayrıca Birlik, bünyesinde bulunan; yem fabrikaları, sıvı şeker fabrikası, damla sulama fabrikası, sert şekerleme fabrikası, süt fabrikası, biyoetanol fabrikası, dondurulmuş patates fabrikası, et entegre tesisi, bitkisel yağ fabrikası, termik santraller, tohumluk üretim tesisi ve diğer iştirakiyle de tarım ve sanayinin bütünleşmesinde önemli bir rol oynamaktadır.

Bununla birlikte Konya Pancar Ekicileri Kooperatifinin “TORKU” markasını oluşturarak hem kooperatife hem de kooperatif iştiraki şirketlere ait ürünlerin ticari değerini artırması, yerel ekonomiye ve sanayiye katkı bakımından önemli olduğu kadar sürdürülebilir üretimi sağlama bakımından da önem taşımaktadır.

Tarımsal üretimle sanayi işbirliğini sağlamada önemli katkılar sunan tarımsal kalkınma kooperatifleri aynı zamanda tarımsal amaçlı kooperatifler arasında en fazla sayıdaki kooperatiftir. Tarımsal kalkınma kooperatifleri konu bazında, Türkiye Köy Kalkınma Kooperatifleri Merkez Birliği, Tarım Kooperatifleri Merkez Birliği, Hayvancılık Kooperatif Birlikleri Merkez Birliği, Türkiye Ormancılık Kooperatifleri Merkez Birliği, Çay Kooperatif Birlikleri Merkez Birliği unvanları altında örgütlenmelerini tamamlamışlardır. Yaklaşık 7 bin kooperatif aracılığıyla 750 bin üreticiye çok çeşitli alanlarda hizmet sunan bu kooperatifler yarattıkları istihdamla da sürdürülebilir kırsal kalkınmanın en önemli destekçilerindedir.

Öne çıkan bir diğer kooperatif ise tarım kredi kooperatifleridir. Ülkemizde tarımsal kredi ve girdi bakımından önemli bir rolü olan bu kooperatifler, Merkez Birliği aracılığıyla 800 binden fazla çiftçi ortağa hizmet vermektedir. Gübreden tohuma, ilaçtan yeme, sulama sistemlerinden

lojistik hizmetlerine, hayvancılıktan bitki besleme, plastik, bilişim, gıda, dış ticaret, petrokimya ve lisanslı depoculuğa, üretim öncesi ve sonrası girdi temininden sigortacılık ve ürünlerin pazara ulaştırılmasına kadar geniş bir yelpazede çalışmalarını sürdürmektedir. Merkez Birliğin iştiraki olan Gübre Fabrikaları T.A.Ş., gübre piyasasının önemli aktörü olup son yıllarda kimyevi gübre piyasasında %15'e varan pay sahibidir. Kendi sektörlerinde etkin olarak faaliyet gösteren Tarım Kredi Yem T.A.Ş. ile Tarım Kredi Birlik T.A.Ş. ise Merkez Birliğin diğer iştiraklerindedir.

İstanbul Sanayi Odası (İSO) tarafından yürütülen "Türkiye'nin 500 Büyük Sanayi Kuruluşu" araştırma sonuçlarına göre ilk 500 şirket arasında birçok kooperatif ya da kooperatif iştiraki de yer almaktadır.

Tablo 21 İSO 500 Listelerinde Kooperatifler ve İştirakleri

| Kooperatif/ Kuruluş | 2008 | 2009 | 2010 | 2015 | 2019 | 2020 | 2021 |
|---------------------------|------|------|------|------|------|------|------|
| Konya Şeker A.Ş. | 58 | 36 | 34 | 37 | 49 | 48 | 64 |
| Kayseri Şeker A.Ş. | 114 | 58 | 95 | 101 | 124 | 121 | 106 |
| TRAKYABİRLİK | 101 | 65 | 76 | 126 | 137 | 148 | 190 |
| MARMARABİRLİK | 401 | 345 | 340 | 382 | 437 | 403 | 76* |
| Gübre Fabrikaları T.A.Ş. | 147 | 218 | 259 | 184 | 196 | 209 | 137 |
| Tariş Üzüm Birliği | 67* | 75* | 284* | 347* | 415* | 261* | 167* |
| Tarım Kredi Yem T.A.Ş. | - | - | - | - | 144 | 127 | 131 |
| Tarım Kredi Birlik T.A.Ş. | - | - | - | - | 51* | 368 | 412 |
| Panagro | - | - | - | - | 154 | 160 | 237 |

*Kaynak İSO (*İSO İkinci 500 Büyük Listesi)*

Tablo 21'de görüleceği üzere, kooperatifler veya iştirakleri dünya genelinde yaşanan hem 2008 ekonomik krizi hem de Covid-19 pandemi dönemi ve sonrasında yürüttükleri faaliyetler neticesinde İSO listelerinde uzun yıllardır yerlerini korumaktadır.

Diğer taraftan, ülkemiz ticaretinde önemli bir paya sahip olan esnaf ve sanatkârlarımızın finansmana erişiminde kredi ve kefalet kooperatifleri önemli bir rol oynamaktadır. Günümüzde sayısı 1.000'e yaklaşan kredi ve kefalet kooperatifleri üst örgütlenmelerini 1970 yılında tamamlayarak TESKOMB'u kurmuştur. TESKOMB, ortağı olan birliklerin ve kooperatiflerin eğitim, denetim gibi ortak ihtiyaçlarını gidermek ve kamu kaynaklarının verimli ve etkili kullanımını sağlamak üzere faaliyet göstermektedir.

4603 sayılı Kanun ile 5570 sayılı Kanun kapsamında düzenlenen Cumhurbaşkanı Kararları doğrultusunda kooperatiflerin kefaletiyle esnaf ve sanatkârlara HALKBANK aracılığıyla %50 ve %100 faiz indirimli krediler kullanılmaktadır. Bugün itibarıyla HALKBANK kullandırılan Hazine destekli krediler için faiz oranı ise %9,5'ten %7,5'a indirilmiştir.

HALKBANK verilerine göre 2022 yılı içerisinde; genç girişimci kredisi, usta girişimci kredisi, kaybolmaya yüz tutan meslek kredisi, işletme kredisi, yatırım destek kredisi olarak 344.360 esnaf ve sanatkâra kullandırım yapılmıştır. Son düzenlemeler ardından işletme kredisi üst limiti 500.000 TL'ye, yatırım kredisi üst limiti 1.500.000 TL'ye, sıfır faizli genç girişimci kredisi limiti 300.000 TL'ye ve bu krediden faydalanabileceklerin yaş sınırı ise 35'e yükseltilmiştir. Ayrıca, yapılan düzenlemeyle son üç yıl içerisinde 75.000 TL altında kamusal destekten faydalanmış olanların faiz indirimli kredi kullanabilmesinin önü açılmıştır. Çok çeşitli alanlarda faaliyet gösteren esnaf ve sanatkârların işletmelerini büyütmeye, yeni alanlarda faaliyet gösterme, yabancı pazarlara açılma, yeni istihdam yaratma bakımından kritik olan finansmana erişiminde, bir anlamda ekonominin kılcal damarlarını beslenmesinde bu kooperatifler önemli rol üstlenmektedir.

Ayrıca 2022 yılı sonu itibarıyla 134.754 ortağı bulunan 1.058 küçük sanayi sitesi yapı kooperatifi, 2.541 ortağı bulunan 101 karma sanayi sitesi yapı kooperatifi ve 351 ortağı bulunan ihtisas küçük sanayi sitesi yapı kooperatifi, faaliyetleri itibarıyla ülke sanayisinde önemli roller üstlenen ve gerek istihdam gerekse iş hacimleriyle ekonomi içinde önemli yer tutan yapılar haline gelmiştir. Bu kooperatifler, genellikle organize sanayi bölgelerinde kurulmuşlar ya da küçük sanayi sitelerinin kurucuları olmuşlardır. Güven unsuru, sosyal sermaye, girişimcilik, rekabetçi bir ortamda nitelikli iş gücü istihdamının oluşmasını sağlayan bu işletmeler arazi tahsisi veya inşaat aşamasında devletten aldıkları destekle sayesinde aynı veya benzer iş kollarında faaliyet gösteren işletmelerin bir araya gelerek kümelenmesine de imkân sağlamaktadır. Böylece Ar-Ge çalışmalarına odaklanan, sanayi ve teknolojik alt yapıyı etkin bir şekilde kullanabilen, katma değeri yüksek ürün geliştirerek uluslararası piyasalarda rekabet edebilecek girişimcilere kendilerini geliştirmeleri için de uygun ortam temin edilmektedir. Bu noktada, kümelenme uygulamalarının başarılı olmasında kooperatif modeli önemli bir rol üstlenmektedir. Ayrıca tarımsal sanayinin gelişmesine öncülük eden bu kooperatifler, diğer sektörlerde görülen sanayileşmede de aktif rol oynamaktadırlar.

Öte yandan taraftan kooperatiflerin yerelde öncü kuruluşlar ve kayıtlı ekonominin bir parçası olması sebebiyle faaliyet gösterdikleri bölgelerde katma değerli ürün üretilmesi bakımından da aktif rol oynamaktadırlar. Ürünlerin uygun ortamlarda üretilerek mevzuat uyarınca gerekli şartları taşımasının yanı sıra geleneksel ürünlerin geliştirilmesi, çeşitlendirilmesi, yöreye özel ürünler için coğrafi işaret tescili alınması, yenilikçi bir anlayışla ürünler hazırlanması ve kurumsal olarak pazarlanması gibi noktalarda kooperatifler etkin katkı sunmaktadır. Bu kooperatif etki, sadece faaliyet gösterilen il/ilçe ile de sınırlı kalmamakta, çevre il/ilçelere de örnek teşkil etmekte, benzer girişimcileri bir araya gelmek için cesaretlendirmektedir.

KAYNAKÇA

Acs, Z. J., Autio, E., & Szerb, L. (2014). National systems of entrepreneurship: Measurement issues and policy implications. *Research Policy*, 43(3), 476–494. <https://doi.org/10.1016/j.respol.2013.08.016>

Acs, Z. J., Estrin, S., Mickiewicz, T., & Szerb, L. (2017). Institutions, entrepreneurship and growth: The role of national entrepreneurial ecosystems. SSRN 2912453.

Alvedalen, J., & Boschma, R. (2017). A critical review of entrepreneurial ecosystems research: Towards a future research agenda. *European Planning Studies*, 25(6), 887–903. <https://doi.org/10.1080/09654313.2017.1299694>

Autio, E. (2016). Entrepreneurship support in Europe: Trends and challenges for EU policy. Policy Reports. Brussels: European Commission.

Avrupa Komisyonu. (2022). Annual Report on European SMEs 2021/2022 SMEs and environmental sustainability.

AYANOĞLU, G. G. (2013). “*Kooperatiflerde Toplumsal Sorumluluk İlkesi ve Yenilenebilir Enerji Kooperatifleri*”, Yayınlanmamış Uzmanlık Tezi, Gümrük ve Ticaret Bakanlığı Kooperatifçilik Genel Müdürlüğü, Ankara.

BAŞARAN, H.; BİRİNCİ, S.; ŞENER, H. B.; ÖZÇAĞLAR, A.; ZEYREK A. E. (2015/1). “*Yerel Dayanımdan Büyük İşletmelere*”, 21. Milletlerarası Türk Kooperatifçilik Kongresi Bildiriler Kitabı, s. 861-881, Türk Kooperatifçilik Kurumu, Yayın No:104, Ankara.

BAŞARAN, H.; ÖZSARAÇ, B.; TUNÇAĞIL, H.; UÇAN, I.; GÖKALP, H.; KIYAK, N. Ö. (2015/2). “*Kooperatiflerin Yönetimine Küresel Sürecin Etkisi*”. 21. Milletlerarası Türk Kooperatifçilik Kongresi Bildiriler Kitabı, s. 305-325, *Türk Kooperatifçilik Kurumu*, Yayın No:104, Ankara.

Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı & Birleşmiş Milletler Mukim Koordinatörlüğü “Bin Yıl Kalkınma Hedefleri Raporu, Türkiye 2010” (Erişim Tarihi: 12/04/2023, Erişim Adres: http://www.surdurulebilirlikalkinma.gov.tr/wp-content/uploads/2016/07/UNDP-TR-TR-2010-MDG-Report_TR.pdf).

Birleşmiş Milletler Türkiye (2023). “Türkiye Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları Çalışmaları” (Erişim Tarihi: 12/04/2023, Erişim Adres: (<https://turkiye.un.org/tr/sdgs>)).

CANSIZ, M. (2011). “Türkiye’de Kümelenme Politikaları ve Uygulamaları” OSB Üst Kurulu Yayınları, Ankara.

Cao, Z., & Shi, X. (2021). A systematic literature review of entrepreneurial ecosystems in advanced and emerging economies. *Small Business Economics*, 57(1), 75-110.

CENKİŞ, S. (2014). “*Kooperatif ve Birliklerde Profesyonel Yönetime Geçiş*”, Lebib Yalkın Mevzuat Dergisi, Eylül 2014, Sayı 129.

CENKİŞ, S. (2022). “*Kooperatiflerin Denetim Sistemine Getirilen Yenilikler*”, Yaklaşım Yayıncılık, Ocak 2022, Sayı 349.

CICOPA & ICA (2017). “Cooperatives and Employment” (Erişim 25/24/2023, Adres: <https://www.ica.coop/en/media/library/cooperatives-and-employment-second-global-report>).

ÇIKIN, A. (2007). “*Küreselleşen Ekonomi ve Kooperatifler*”, Gazi Üniversitesi Kooperatifçilik Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi, Yıl:1, Sayı:2, Ocak-Şubat-Mart-Nisan 2007.

ÇIKIN, A. YERCAN, M. (1995). “*Tarımda Üretici Örgütlenmesi*”, Türkiye Ziraat Müh. IV. Teknik Kongresi Bildirileri, s.47-71, Ankara.

ÇİFTÇİ, A. (2016). “Dünya’da ve Türkiye’de Kooperatif Birliklerinin Örgütlenme, Görev ve Yetkiler Bakımından Karşılaştırılması ve Türkiye İçin Öneriler”, Yayınlanmamış Uzmanlık Tezi, Gümrük ve Ticaret Bakanlığı Kooperatifçilik Genel Müdürlüğü, Ankara.

Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı (2023). “Kahramanmaraş ve Hatay Depremleri Raporu” (Erişim: Adres: <https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2023/03/2023-Kahramanmaras-ve-Hatay-Depremleri-Raporu.pdf>).

COLOMBAIN, M. (1950). “Türkiye Kooperatifleri Hakkında Rapor ve Kanun Tasarısı” Ekonomi ve Ticaret Bakanlığı Yayınları, Ankara.

Dünya Bankası. (2019). *Typology of Small and Medium Enterprise Needs and Interventions*. Washington: The World Bank Group.

EURICS & ICA. “World Cooperative Monitor” (Erişim: 25/04/2023, Adres: <https://monitor.coop/>).

GEM (Global Entrepreneurship Monitor). (2022). Global Entrepreneurship Monitor 2021/2022 Global Report: Opportunity Amid Disruption. London: GEM.

Gümrük ve Ticaret Bakanlığı (2012). “Türkiye Kooperatifçilik Stratejisi ve Eylem Planı 2012-2016”, Gümrük ve Ticaret Bakanlığı, Ankara.

Gümrük ve Ticaret Bakanlığı (Çeviri, 2013). “Temiz Enerji ve Enerjiye Erişimde Kooperatifler” (Providing Clean Energy and Energy Access Through Cooperatives, ILO Cooperatives Unit), Ankara.

Gümrük ve Ticaret Bakanlığı, (2014). “Ekonominin Kılcal Damarlarını Canlandıran Sistem: Kredi ve Kefalet Kooperatifleri”, Ankara.

Gümrük ve Ticaret Bakanlığı (2014). “2013 Yılı Dünya Kooperatifçilik Raporu”, Ankara.

Gümrük ve Ticaret Bakanlığı, (2014). “Kooperatif İstatistikleri Bülteni”, (Erişim: 24/04/2023), Adres: <http://koop.gtb.gov.tr/>).

Gümrük ve Ticaret Bakanlığı (2015). “Dünya’da Başarılı Kooperatifçilik Uygulamaları”, Ankara.

Gümrük ve Ticaret Bakanlığı (2015). “G-20 Ülkelerinde Kooperatifçilik”, Ankara.

Gümrük ve Ticaret Bakanlığı (2015). “TÜKOSEP İzleme Raporu-2015” (Erişim: 24/04/2023, Adres: <https://ticaret.gov.tr/kooperatifcilik/bilgi-bankasi/tukosep-izleme-raporlari>).

Gümrük ve Ticaret Bakanlığı (2016). “Uluslararası Kooperatifler Birliği 2015 Antalya Genel Kurulu ve Küresel Konferansı Toplantı Raporu” Ankara.

Gümrük ve Ticaret Bakanlığı (2017). “2016 Yılı Türkiye Kooperatifçilik Raporu”, Ankara.

Gümrük ve Ticaret Bakanlığı (2017). “Küçük İşletmeler için Kredi, Banka İçin Teminat: Kredi ve Kefalet Kooperatifleri”, Gümrük ve Ticaret Bakanlığı, Ankara.

Gümrük ve Ticaret Bakanlığı (2017). “Üreticinin Teminatı, Tarımsal Sanayi ve Ticaretin Köklü Kuruluşları: Tarım Satış Kooperatifleri ve Birlikleri”, Gümrük ve Ticaret Bakanlığı, Ankara.

Gümrük ve Ticaret Bakanlığı (2014). “Türkiye Kooperatifçilik Stratejisi ve Eylem Planı 2012-2016” (Erişim Tarihi: 24/04/2023, Adres: <http://koop.gtb.gov.tr/>).

HAZAR, N. (1986). “*Celal Bayar ve Türk Kooperatifçilik Hareketi*”, Kooperatifçilik Dergisi, Sayı 74, Ekim-Kasım-Aralık 1986, Türk Kooperatifçilik Kurumu.

HAZAR, N. (1990). “Kooperatifçilik Tarihi”, Türk Kooperatifçilik Eğitim Vakfı Yayınları, Ankara.

HENRY, H. (2012). “Guidelines for Cooperative Legislation”, Genova, 3. Basım.

ILO (2009). “Coops and The Global Financial Crisis” (Erişim 25/04/2023, Adres: https://www.ilo.org/global/about-the-ilo/mission-and-objectives/features/WCMS_105073/lang-en/index.htm).

ILO Türkiye. “Kooperatif İstatistikleri Odak Noktası: Türkiye” (Erişim: 24/05/2023, Adres: https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_emp/---emp_ent/---coop/documents/publication/wcms_615734.pdf).

İklim Değişikliği Başkanlığı Resmi İnternet Sitesi. (Erişim: 12/04/2023, Adres: (<https://iklim.gov.tr/>)).

İNAN, İ. H. ve SERİNİKLİ, N. (2011). “*Küresel Krizler ve Türkiye’de Küresel Krizi Önlemede Kooperatiflerin Rolü*”, 20. Milletlerarası Türk Kooperatifçilik Kongresi Tebliğler Kitabı, Türk Kooperatifçilik Kurumu, Yayın No:101, s. 97-113, Ankara.

Isenberg, D. (2014). What an entrepreneurship ecosystem actually is. Harvard Business Review, 5.

Isenberg, D., & Onyemah, V. (2016). Fostering scale-up ecosystems for regional economic growth. In R. Blackburn, D. De Clercq, J. Heinonen, & Z. Wang (Eds.), Handbook for Entrepreneurship and Small Business (pp. 71-97). London: SAGE.

KABOĞLU, İ. (1989). “Türkiye’de Hukuk Devletin Gelişimi”, İnsan Hakları Yıllığı.

KILINÇ, Z.A. (2020). “Sosyal Sermaye Yazıları”, Dora Yayınları, Bursa.

KOÇ, B. (2021). “Osmanlı Modernleşmesi ve Midhat Paşa”, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.

KÖSTEKLİ, Şeyma İpek (2005). “İstihdam Stratejileri ve Türkiye İçin Bir Model Önerisi”, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Anabilim Dalı Doktora Tezi, İstanbul.

KÖYMEN, O. (1999). “Cumhuriyet Döneminde Tarımsal Yapı ve Tarım Politikaları. 75 Yılda Köylerden Şehirlere”, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul.

MÜLAYİM, Z.G. (2006). “Kooperatifçilik”, Seçkin Yayınevi, Ankara.

OECD. (2021a). SME and Entrepreneurship Outlook 2021. Paris: OECD Publishing.

OECD. (2021b). Understanding Firm Growth: Helping SMEs Scale Up. Paris: OECD. <https://doi.org/10.1787/fc60b04c-en>

OECD. (2022a). SME Policy Index: Western Balkans and Turkey 2022: Assessing the Implementation of the Small Business Act for Europe.

OECD. (2022b). OECD SME and Entrepreneurship Strategy.

ÖZALP, Y. (2016). “Kooperatifçilik Üzerine”, Detay Yayıncılık, Ankara.

ÖZTÜRK, H. (2011). “Kooperatif Yönetimlerinde İşlevsellik”, Türk Kooperatifçilik Kurumu Yayınları, Ankara.

Pankobirlik Resmi İnternet Sitesi. (Erişim: 25/04/2023, Adres: <https://www.pankobirlik.com.tr/>).

Raes, S. (2021). Understanding SME Heterogeneity: Towards policy-relevant typologies for SMEs and entrepreneurship. OECD.

REHBER, E. (2011). “Kooperatifçilik”, Ekin Yayınevi, Osmangazi, Bursa.

ROBINSON, M., P. (1949). “*Kooperatifçilik İçin Planlama ve Kuruluş İlkeleri*”, Kooperatifçilik Dergisi, Sayı 60, Türk Kooperatifçilik Kurumu, Ankara.

SEBAHAT, A., COŞKUN, M., KAYGISIZ, E., DÜGEROĞLU, G. (2016). “Beyaz Bayrak Programı”, Türk Kooperatifçilik Kurumu Yayınları, Ankara.

SERİNİKLİ, N. (2019). “Kırsal Alandaki Mikro Kadın Girişimcilerin Kooperatifleşmeye Karşı Tutumları: Agro-Turizm Kadın Kooperatifleri”, Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi, Yaz 2019, Cilt:14 Sayı:1, s. 45-57.

Stam, F. C., & Spigel, B. (2017). Entrepreneurial ecosystems. In R. Blackburn, D. De Clercq, J. Heinonen, & Z. Wang (Eds.), Handbook for Entrepreneurship and Small Business. London: SAGE.

STATISTA, “Retail e-Commerce Sales Worldwide From 2014 to 2026” (Erişim: 24/04/2023, Adres: <https://www.statista.com/statistics/379046/worldwide-retail-e-commerce-sales/>).

ŞEKER, S. (2006). “Kooperatifçilik Tarihine Bir Bakış”, Türk Kooperatifçilik Kurumu Yayınları, Ankara.

ŞEKER, S. (2013). “Kooperatifçilik Tarihine Yeni Bir Bakış”, Türk Kooperatifçilik Kurumu Yayınları, Ankara.

ŞİT, F. (2011). “Türkiye’de Kooperatifçilikte Kadınlar”, Türk Kooperatifçilik Kurumu Yayınları, Ankara.

TESKOMB Resmi İnternet Sitesi. (Erişim: 24/04/2023, Adres: <http://www.teskomb.org.tr/default.aspx>)

Ticaret Bakanlığı, Esnaf Sanatkarlar ve Kooperatifçilik Genel Müdürlüğü Resmi İnternet Sitesi, Erişim: 25/04/2022, Adres: <https://esnafkoop.ticaret.gov.tr/>

Ticaret Bakanlığı (2017). “Türkiye Kooperatifçilik Raporu 2016”, (Erişim: 24/05/2023, Adres: <https://ticaret.gov.tr/data/5d41e45e13b87639ac9e02dc/15fb10a7fe0bba07482ac9da277b5d35.pdf>).

Ticaret Bakanlığı (2018). Ürün Raporları (Erişim: 31/07/2019, Adres: <https://ticaret.gov.tr/kooperatifcilik/duyurular/2018-yili-urun-raporlari-yayinlandi>).

Ticaret Bakanlığı (2022). “Ticaret Bakanlığı Devlet Yardımları Rehberi” (Erişim: 25/04/2023, Adres: <https://ticaret.gov.tr/data/5b87fac913b8761160fa1cf0/Devlet%20Yardim%20Rehberi%202022.pdf>).

Ticaret Bakanlığı (2023). “Kooperatifçilik Eğitim Kitabı” (Erişim: 25/05/2023, Adres: <https://esnafkoop.ticaret.gov.tr/data/640edeac13b8761b449cca71/KOOPERAT%C4%B0F%C3%87%C4%B0L%C4%B0K%20E%C4%9E%C4%B0T%C4%B0M%20K%C4%B0TABI.pdf>).

Ticaret Bakanlığı (2023). “Yeşil Mutabakat” (Erişim: 25/04/2023, Adres: <https://ticaret.gov.tr/dis-iliskiler/yesil-mutabakat>).

Ticaret Bakanlığı “E-Ticaret Bilgi Platformu” Resmi İnternet Sitesi (Erişim: 25/04/2023, Adres: <https://www.eticaret.gov.tr/cevrimiciegitim/sayilarla-dunyada-e-ticaret-21>).

Ticaret Bakanlığı “Güven Damgası” Resmi İnternet Sitesi (Erişim: 29/09/2022, Erişim Adresi: <https://ticaret.gov.tr/ic-ticaret/elektronik-ticaret/guven-damgasi-uygulamasi>).

Ticaret Bakanlığı “Kooperatiflerin Destek Programı (KOOP-DES)” Resmi İnternet Sitesi (Erişim: 25/04/2023, Erişim Adresi: <https://ticaret.gov.tr/kooperatifcilik/koop-des>).

TUNÇAĞIL, H. (2013). “Kooperatiflerde Uyuşmazlıkların Hakem Kurullarınca Çözümü”, Yayınlanmamış Uzmanlık Tezi, Gümrük ve Ticaret Bakanlığı Kooperatifçilik Genel Müdürlüğü, Ankara.

TURAN, N. (2005). “Üretken Bir İstihdam Yaratılmasında Kooperatif İşletmelerin Potansiyel Katkıları”, Bilgi sosyal Bilimler Dergisi, Yıl 2005, Sayı 1, s. 99-111.

TÜİK. (2022). Küçük ve Orta Büyüklükteki Girişim İstatistikleri, 2021. Retrieved from <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Kucuk-ve-Orta-Buyuklukteki-Girisim-Istatistikleri-2021-45685>

TÜİK (2023). “Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi Sonuçları, 2022” Erişim Tarihi: 12/04/2023, Erişim Adres: (<https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Adrese-Dayali-Nufus-Kayit-Sistemi-SonucLari-2022-49685#:~:text=T%C3%9C%C4%B0K%20Kurumsal&text=T%C3%BCrkiye'de%20ikamet%20eden%20n%C3%BCfus,575%20bin%20441%20ki%C5%9Fi%20oldu>).

TÜİK Resmi İnternet Sitesi. (Erişim: 24/04/2023, Adres: <http://www.tuik.gov.tr/>).

Türk Kooperatifçilik Kurumu (2013). “Türk Kooperatifçilik Kurumu Genel Yayın Yönergesi”, Türk Kooperatifçilik Kurumu Yayınları, Ankara.

Türk Kooperatifçilik Kurumu (2015). “2014 Yılı Türkiye Kooperatifçilik Raporu”, Ankara.

Türk Kooperatifçilik Kurumu (2020). “2020 Yılı Kooperatiflerin İzleme Raporu” (Erişim Tarihi: 24/04/2023, Adres: https://www.koop.gov.tr/wp-content/uploads/2021/01/Kooperatiflerin-Izleme-Raporu_2020.pdf).

Türk Kooperatifçilik Kurumu (2021). “2021 Yılı Kooperatiflerin İzleme Raporu” (Erişim Tarihi: 24/04/2023, Adres: https://www.koop.gov.tr/wp-content/uploads/2022/02/Kooperatiflerin-Izleme-Raporu_2021.pdf).

Türk Sanayicileri ve İşinsanları Derneği (2022). “E-ticaretin Öne Çıkan Başarısı, Tüketici Davranışlarında Değişim ve Dijitalleşme” (Erişim: 25/04/2023, Adres: <https://www.eticaretraporu.org/wp-content/uploads/2022/02/dd-tusiad-e-ticaretin-one-cikan-basarisi-tuketici-davranislarinda-degisim-ve-dijitallesme.pdf>).

Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği. “Ekonomik Raporlar” (Erişim: 25/04/2023, Adres: <https://tobb.org.tr/MaliveSosyalPolitikalar/Sayfalar/EkonomikRapor.php>).

Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği. “Kurulan Kapanan Şirket İstatistikleri” (Erişim: 25/04/2023, Adres: <https://www.tobb.org.tr/BilgiErisimMudurlugu/Sayfalar/KurulanKapananSirketistatistikleri.php>).

Türkiye Tarım Kredi Kooperatifleri Merkez Birliği Resmi İnternet Sitesi. (Erişim: 25/04/2023, Adres: <https://www.tarimkredi.org.tr/>).

WARBASSE, P. (Çeviren: Akil KOYUNCU) (1946). “Kooperatif Demokrasisi Cilt 1”, Ahenk Matbaası, İzmir.

www.sbb.gov.tr



TÜRKİYE CUMHURİYETİ CUMHURBAŞKANLIĞI
STRATEJİ VE BÜTÇE BAŞKANLIĞI

YÖNETİM HİZMETLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
BİLGİ VE BELGE YÖNETİMİ DAİRESİ BAŞKANLIĞI

Ankara 2023

Necatibey Cad. No: 110/A 06570 Yücetepe - ANKARA

Tel: +90 (312) 294 50 00 • Faks: +90 (312) 294 52 98

ISBN NO: 978-625-8356-46-5

STRATEJİ VE BÜTÇE BAŞKANLIĞI YAYINLARI BEDELSİZDİR, SATILAMAZ.